

jaarverslag 2006

Business as usual heeft z'n tijd gehad

Later zullen we pas weten of we van een historisch moment, of misschien zelfs van een waterscheiding, mogen spreken. Maar dat 'de man die de volgende president van de Verenigde Staten zou worden' de boel danig heeft opgeschud, is een feit.

Zijn film kwam precies op het goede moment in roulatie, want viel samen met de publicatie van het meest uitgesproken rapport van het VN-Klimaatpanel IPCC tot nu toe: Klimaatverandering is een feit, de gevolgen zijn ernstiger dan tot nu toe werd aangenomen en menselijk handelen is vrijwel zeker de oorzaak. Bovendien sneuvelde in 2006 het ene na het andere weerrecord. En dan was er ook nog het spraakmakende rapport dat de Britse topeconoom Nicholas Stern in opdracht van de Britse regering schreef. Dat rap-

port zegt in niet mis te verstane bewoordingen, dat forse investeringen nodig zijn om een diepe wereldwijde economische recessie als gevolg van klimaatverandering te voorkomen. Klimaatverandering is niet alleen een feit, aan niets doen hangt een (fors) prijskaartje. Die boodschap maakte indruk in de bestuurskamers van grote bedrijven en de politieke machtscentra. In het regeerakkoord van het nieuwe kabinet is dat terug te zien.

Op dit moment wordt de film van Al Gore vertoond in bioscopen, in filmhuizen en in huiskamers overal in het land. Mensen nemen het initiatief om lokale bestuurders, het lokale bedrijfsleven, geïnteresseerden en vrienden en bekenden uit te nodigen om de film te bekijken, erover te praten én aan de slag te gaan. Ook leden en afdelingen van Milieudefensie doen dat. Het heeft wel wat van de succesvolle Tupperwareparties van weleer. En nu ik het toch over Tupperware heb: via de website van Milieudefensie kunt u de film met korting bestellen, inclusief een gratis actiepakketje om in uw eigen omgeving een voorstelling te organiseren...

Maar we deden in 2006 meer aan het klimaat. Milieudefensie wees de grote Nederlandse banken op de schade die zij aan het klimaat toebrengen en riep ze op daar iets aan te doen. Dat is nodig, want de investeringen en leningen van de vier grootste Nederlandse banken zorgen jaarlijks voor een CO₂-uitstoot die ruim drie keer

FOTO: RICK KEUS

zo groot is als de uitstoot van heel Nederland. Verder bepleit Milieudefensie een klimaatwet; een wettelijk verplichte vermindering van de CO₂-uitstoot met 3 procent per jaar. Dat komt overeen met de doelstelling van het kabinet, 30 procent in 2020, maar dan opgeknipt in stukjes per jaar. (Voor de rekenaars: het gaat om een vermindering ten opzichte van 1990).

In 2006 was Milieudefensie natuurlijk niet alleen actief rond klimaatverandering. De aantasting van het Groene Hart, het gebruik van palmolie voor de opwekking van elektriciteit, het falende houtbeleid van de overheid, schone (en vieze) lucht en bijvoorbeeld de voorgenomen aanleg van de snelweg A6/A9 waren eveneens belangrijke speerpunten. Toch wil ik hier één project in het bijzonder noemen: het burgerinitiatief 'Stop fout vlees' waarmee Milieudefensie en onze jongerenorganisatie JMA aandringen op het afbouwen van de bio-industrie. Een burgerinitiatief is een officieel door het parlement in het leven geroepen instrument waarmee burgers een voorstel op de agenda van de Tweede Kamer kunnen zetten. Voorwaarde is wel dat het voorstel gesteund wordt door minimaal 40.000 mensen. En daar zijn we volledig in geslaagd. Meer dan 100.000 mensen ondersteunden ons voorstel. Daarmee wordt dit het eerste burgerinitiatief dat de Tweede Kamer gaat halen. Als u dit leest zijn onze voorstellen misschien al in de Tweede Kamer besproken.

Sommige traditionele belangenbehartigers van de boeren, zoals het CDA, hebben het maar moeilijk met onze plannen en reageren ronduit afwijzend. Zij willen kennelijk liever niet horen dat het Landbouw Economisch Instituut (LEI), dat onze plannen heeft doorgerekend, ze haalbaar noemt én beter voor de boeren. Waar in het Agrarisch Dagblad daarom wordt opgeroepen om het gesprek met Milieudefensie aan te gaan, regeren binnen het CDA kennelijk de oude reflexen.

Oude reflexen... Over je eigen schaduw heen stappen is niet makkelijk. Maar als we de grote milieuproblemen waar we voor staan willen oplossen, is dat wel wat er nodig is. In de discussie over de bio-industrie heeft Milieudefensie een stap in de richting van de boeren gezet. Wij kiezen onomwonden voor een duurzame veehouderij, dus voor de boerderij en niet voor verdere schaalvergroting en industrialisering. Boeren en de milieubeweging hebben een gemeenschappelijk belang.

Het klimaatprobleem vraagt nog veel meer van ons allemaal. Want als we erkennen dat de mens de oorzaak is van het klimaatprobleem, ik zeg het Gore na, dan is het immoreel om niet te handelen. Maar om het tij te keren is (veel) meer nodig dan een paar spaarlampen indraaien. Als we dit probleem met succes willen oplossen dan moeten we, dan moeten politici, de moed hebben om radicaal andere keuzes te maken. En daar schort het nog wel eens aan. Want waar het nieuwe kabinet gelukkig stevige klimaatdoelstellingen heeft geformuleerd, zien politici er doorgaans geen been in tegelijkertijd het tegendeel te doen. Bijvoorbeeld miljarden in nieuw asfalt steken of milieuregels oprekken om de groei van het vliegverkeer te bevorderen.

Ik ben benieuwd of dit kabinet breekt met die 'traditie'. We kunnen het klimaatprobleem niet oplossen met een beetje, of een beetje méér, klimaatbeleid en verder *business as usual*. *Business as usual* heeft z'n tijd gehad, het is tijd voor *business like never before*. Laten we aan de slag gaan. Er is een wereld te winnen.

Nel van Dijk

Voorzitter van Milieudefensie

Inhoudsopgave

Voorwoord	2	8	Bestuur en directie	50
1 Inleiding	6	8.1	Bestuur	50
1.1 Transparant Prijs	6	8.2	Directie	53
1.2 Code Wijffels	6	8.2.1	Directiesalarissen	53
1.3 Gedragscode en beleid op internet	7	8.2.2	Beleidscyclus en interne besluitvorming	53
2 Milieudefensie in 2006	8		Samenstelling van de directie in 2006	54
2.1 Samenvatting 2006	8	9	Fondsenwerving, subsidies en sponsoring	55
2.1.1 Milieuresultaten	8	9.1	Wervingsprogramma en -methoden	55
2.1.2 Financiële resultaten	9	9.2	Resultaten werving 2006	56
2.1.3 Overige resultaten	10	9.3	Subsidies, renteschenking en sponsoring	57
2.2 Campagnes in 2006	10	9.4	Nationale Postcode Loterij	57
2.2.1 Landbouw en Voedsel	10	10	Financieel verslag 2006	58
2.2.2 Ruimte en landschap	14	10.1	Inleiding	58
2.2.3 Klimaat en Energie	16	10.2	Balans	61
2.2.4 Globalisering	19	10.3	Staat van baten en lasten	62
2.2.5 Verkeer	21	10.4	Resultaatbestemming	64
2.3 Jongeren Milieu Actief in 2006	24	10.5	Kasstroomoverzicht	64
3 Mensen in beweging	26	10.6	Toelichting	65
3.1 Resultaten	26	10.6.1	Grondslagen van waardering en resultaatbepaling	65
3.2 Inspraak en besluitvorming leden	27	10.6.2	Toelichting Balans	66
3.3 Lokale afdelingen	29	10.6.3	Toelichting staat van baten en lasten	70
3.4 Vrijwilligers	31	10.6.4	Toelichting uitvoeringskosten	72
4 Externe relaties	32	10.7	Verschillenanalyse met de begroting	74
4.1 Samenwerkingsverbanden	32	10.8	Accountantsverklaring	78
4.2 Relatie met overheid en bedrijven	34	11	Vooruitblik	79
4.3 Relatie met de media	35	11.1	Milieudefensie in 2007	79
4.4 Externe communicatie	36	11.2	Begroting 2007	81
5 Risicomanagement	38	11.3	Meerjarenraming	84
5.1 Reputatie risico's	38		De missie van Milieudefensie	85
5.2 Fysieke risico's	39		Rechtsvorm en organisatiestructuur	86
5.3 Financiële risico's	40		Colofon	88
5.4 Compliancy	40			
6 Sociaal verslag	42			
6.1 Personeel en organisatie	42			
6.2 Inspraak werknemers	44			
7 Intern milieubeleid	46			
7.1 Milieubarometer	46			
7.2 Computer en printers	48			

1 Inleiding

In reactie op de roep om meer transparantie van goede doelen en maatschappelijke organisaties heeft Milieudefensie de opzet van haar jaarverslag vanaf 2004 drastisch gewijzigd en de omvang uitgebreid. Op de website van Milieudefensie zijn sindsdien een gedragscode en diverse beleidsdocumenten te vinden.

Inmiddels zijn we twee jaarverslagen verder. Is Milieudefensie erin geslaagd haar werkwijze en verantwoording inzichtelijker te maken? Vergelijken met hoe we dat vóór 2004 deden, is dat beslist het geval. Er is echter geen reden om tevreden achterover te leunen. Daarom werken we nog ieder jaar aan verbetering van onze verslaglegging. Dat stelt u, als lezer, beter in staat te beoordelen of wij ons werk goed doen en of we verstandig met ons (en uw) geld omgaan. Van een organisatie die van bedrijven en overheid transparantie eist, mag u tenslotte verwachten dat zij zelf haar zaakjes ook op orde heeft.

1.1 Transparant Prijs

Om de kwaliteit van jaarverslagen te vergroten en transparantie te bevorderen is er sinds 2004 De Transparant Prijs voor het beste charitable jaarverslag. De prijs is een initiatief van de Donateursvereniging en PricewaterhouseCoopers. Milieudefensie dingt sinds het begin mee naar de prijs. Niet om te winnen, al hebben we daar natuurlijk geen bezwaar tegen, maar omdat de beoordeling ons inzicht geeft in sterke en zwakke punten van ons verslag. Het vertelt ons bovendien hoe we het ten opzichte van andere organisaties doen.

In ons eerste jaar scoorden we een 5,5, vorig jaar gevolgd door een teleurstellende 5,3. En ook al menen we dat er bij die laatste beoordeling een aantal zaken over het hoofd is gezien, we hebben moeten constateren dat ons jaarverslag op onderdelen beter kan. Dat we boven het gemid-

delde scoren in de sector Natuur, Milieu en Dieren (4,8) en nog net boven het gemiddelde van alle deelnemers (5,2) vinden we te mager.

Als sterke punten van ons jaarverslag noemen de beoordelaars de opname van de doelstelling, strategie en beleid, de financiële resultaten en de communicatie met belanghebbenden. Het rapport geeft verder een aantal verbeterpunten aan, die waar mogelijk in dit jaarverslag zijn doorgevoerd. Wij noemen: een meerjarenbegroting; een doorkijk naar toekomstige ontwikkelingen; inzichtelijk maken van mediacontacten en de impact daarvan; toelichten van de betrokkenheid van het bedrijfsleven; meer inzicht in het vrijwilligersbeleid; meer inzicht in de interne beheerssystemen van de middelen en in de beloning en het beloningsbeleid van de directie; meer inzicht in de risico's en de beheersing daarvan, en; het opnemen van het fondsenwervingsbeleid. Ons jaarverslag werd al aangeboden via de website van Milieudefensie, maar is nu ook direct via de startpagina beschikbaar.

Milieudefensie stuurt ook dit jaarverslag in voor De Transparant Prijs.

1.2 Code Wijffels

In 2005 presenteerde de commissie Wijffels de Code Goed Bestuur voor goede doelen. Die code is ontwikkeld in opdracht van de Vereniging van Fondsenwervende Instellingen (VFI), de branchevereniging van 92 landelijk wervende goede doelen. De Code Wijffels is per 1 januari 2007 verplicht voor alle bij de VFI aangesloten fondsenwervende organisaties. Milieudefensie is niet aangesloten bij de VFI, maar heeft besloten de code wel te onderschrijven. In 2006 voldeed Milieudefensie al grotendeels aan de Code.

De afwijkingen lichten we hier kort toe:

- De code schrijft voor dat goede doelen toelichten in hoeverre zij voldoen aan de principes van de Code Goed Bestuur en eventuele afwijkingen uitleggen. Dat doen wij nu voor het eerst in dit jaarverslag.
- De code schrijft een jaarlijkse evaluatie van (leden van) de directie voor door het orgaan dat hen benoemt. In het geval van Milieudefensie is dit het bestuur. Bij Milieudefensie evalueert het bestuur de algemeen directeur. De evaluatie van de overige twee adjunct-directeuren is gedelegeerd aan de algemeen directeur. Het bestuur wijkt daarin af van de code, omdat de algemeen directeur meer zicht heeft

op het dagelijks functioneren van de adjuncten dan het bestuur.

- De code schrijft voor dat bij een meerhoofdige directie, zoals bij Milieudefensie het geval is, taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden worden vastgelegd in een directiestatuut. Op dit moment kent Milieudefensie nog geen directiestatuut, wel profielen en portefeuilles. Medio 2007 worden de bestaande afspraken gebundeld in een directiestatuut.
- De code schrijft een uitgebreide profielschets voor van bestuursleden, waarin de kwaliteiten voor de komende periode beschreven staan. Op dit moment kent Milieudefensie alleen een algemene profielschets. Medio 2007 worden er uitgebreide profielschetsen opgesteld.
- De code schrijft expliciete vermelding voor van het streven naar diversiteit op basis van geslacht, etniciteit en maatschappelijke achtergrond. Medio 2007 neemt Milieudefensie zo'n vermelding op in de bestuursprofielen en in de wervingsprocedures.
- De code schrijft voor dat de Algemene Ledenvergadering (ALV) de accountant benoemt. De wens van het bestuur is deze aanbeveling te volgen. Het huidige accountantskantoor Dubois & Co, dat al jaren voor Milieudefensie werkt, is echter niet door de ALV benoemd. Het bestuur wenst dit in 2007 alsnog te doen.
- De code schrijft voor dat de accountant aanwezig is bij de bestuursvergadering en de jaarrekening rapporteert. Dat gebeurde nog niet. De accountant rapporteert de jaarrekening met ingang van 2007 direct aan het bestuur.
- De code schrijft voor dat de accountant eens in de vier jaar door het bestuur wordt geëvalueerd. Dat is tot nu toe niet gebeurd. Medio 2007 wordt daar een begin mee gemaakt. Na de presentatie van de jaarrekening vindt een evaluatie plaats.
- De code schrijft voor dat de hoogte van de directiesalarissen wordt getoetst aan de norm. Milieudefensie kijkt in de hoogte van het directiesalaris naar beneden af ten opzichte van de richtlijn beloningsgebouw van de rijksoverheid. Conform de interne richtlijn op dit punt (zie hoofdstuk 6.1) en de eigen ideologie hanteert Milieudefensie een niet marktconform loongebouw. Dat zullen we blijven doen.

Medio 2007 voldoet Milieudefensie volledig aan de Code Goed Bestuur.

1.3 Gedragscode en beleid op internet

Milieudefensie publiceert sinds 2004 beleidsdocumenten, richtlijnen en gedragsregels op haar website (www.milieudefensie.nl/publicaties/beleidsstukken). Daaronder natuurlijk het in november 2005 vastgestelde Algemeen Beleidsplan 2006-2010, het Verenigingsreglement en de Statuten. De belangrijkste richtlijnen en gedragsregels waaraan Milieudefensie zich houdt, zijn ondergebracht in een gedragscode die eveneens op de website van Milieudefensie is te vinden. Die code omvat gedragsregels voor onze acties, regels voor de omgang met bedrijven (zowel over samenwerking met bedrijven als over conflictsituaties), regels voor de omgang met overheid en politiek, richtlijnen voor sponsoring, richtlijnen ter bescherming van persoonsgegevens (privacybepaling) en regels voor de frequentie van mailings.

In hoofdstuk 5 wordt meer aandacht besteed aan de gedragscode van Milieudefensie.

2 Milieudedefensie in 2006

2.1 Samenvatting 2006

2.1.1 Milieuresultaten

Milieudedefensie heeft in 2006 weer een aantal mooie resultaten geboekt. Vaak ging er aan die resultaten jaren werk vooraf in de vorm van lobby, onderzoek, publieksmanifestaties en acties. Successen zijn te danken aan de inzet en betrokkenheid van heel veel mensen, niet in de laatste plaats de leden en donateurs van Milieudedefensie. Milieudedefensie deed het bovendien niet allemaal alleen; vaak zijn successen het resultaat van intensieve samenwerking met andere organisaties. Hieronder vindt u de belangrijkste resultaten; dat zijn soms resultaten die direct tot verbetering van het milieu leiden, soms zijn het kleinere successen die laten zien dat we vooruitgang hebben geboekt en die op termijn mogelijk tot milieuresultaten leiden.

- Hoewel de campagne van Milieudedefensie om het Groene Hart te beschermen nog niet tot een omslag in het beleid heeft geleid, zijn er al wel enkele bouwplannen afgeblazen. Het gaat om bedrijventerreinen bij Ouderkerk a/d IJssel en Schelluinen (geschrapt), een woonwijk in Vianen (ook van de baan), een bedrijventerrein bij Woerden (staat op losse schroeven) en grootschalige bebouwing van de polder Gnephoek bij Alphen a/d Rijn (in ieder geval tot 2015 van de baan).
- Minister Veerman gaf bovendien in een reactie op de campagne van Milieudedefensie te kennen, dat een nieuwe snelweg (A2/A5) door het Groene Hart er niet komt. En begin 2007 gaf Veerman in een kamerdebat aan dat de tienduizend extra woningen bij Harmelen, boven op de geplande 35 duizend woningen in het Groene Hart, wat hem betreft geschrapt kunnen worden.
- Noord-Brabant ziet af van een mega-bedrijventerrein bij Moerdijk. De omvang werd gereduceerd van 600 tot 160 hectare en ook dit terrein staat ter discussie.
- De plannen voor een verbindingsweg tussen Helmond en Eindhoven, dwars door het Dommeldal, zijn voorlopig geschrapt.
- Het draagvlak voor een enorm bedrijventerrein in nationaal landschap de Hoeksche Waard

was begin 2006 al afgekalft. Desondanks gaf het vorig kabinet er vlak voor de verkiezingen zijn goedkeuring aan. Een meerderheid in de nieuwe Tweede Kamer heeft dit besluit echter teruggedraaid. Het lijkt erop dat het terrein er niet komt.

- Vlak voor de gemeenteraadsverkiezingen riep Milieudedefensie gemeenten op meer werk te maken van het klimaatprobleem door te besparen op het gemeentelijke energiegebruik. 199 Lijsttrekkers uit 130 gemeenten onderschreven het verzoek van Milieudedefensie. In veel gevallen houden ze zich er ook aan, en hebben ze inmiddels aangekondigd hun gemeente klimaatneutraal te willen maken.
- Milieudedefensie wees de vier grote Nederlandse banken – ING, Rabo, ABN AMRO en Fortis – met succes op hun mogelijkheden om met investeringen en leningen, concrete producten en de eigen bedrijfsvoering bij te dragen aan de oplossing van het klimaatprobleem in plaats van de problemen te verergeren. Fortis en ING gaan hun bedrijfsvoering klimaatneutraal maken en hebben aangekondigd de klimaatvoetafdruk van hun investeringen en leningen in kaart te gaan brengen. De Rabobank ontwikkelde een klimaathypotheek en gaat haar klimaatvoetafdruk eveneens in kaart brengen. De Rabobank heeft bovendien aangegeven in 2008 een begin te willen maken met de reductie van hun bijdrage aan de uitstoot van broeikasgassen. Staatssecretaris Van Geel van Milieu en de Sociaal Economische Raad (SER) namen onze oproep aan banken om klimaatvriendelijker te worden over.
- De Reclame Code Commissie honoreerde een klacht van Milieudedefensie: bouwmarkten en tuincentra prijzen hun tuinmeubelen vaak met valse duurzaamheidsclaims aan. Daardoor is het aantal valse claims, bleek bij onderzoek door vrijwilligers, flink afgenomen. Overigens werd er in 2006 nog steeds een breed assortiment foute tuinmeubelen aangeboden, daar is helaas niet zoveel aan veranderd.
- Na acties van Milieudedefensie en een gehonoreerde klacht bij de Reclame Code Commissie over misleidende reclame van Essent, gesprekken met het Wereld Natuur Fonds en een kritisch rapport van Wetlands International, schort Energiebedrijf Essent de inkoop van palmolie voorlopig op in afwachting van de uitkomst van nader onderzoek. Essent gebruikte de palmolie voor de productie van groene stroom. Voor de aanleg van oliepalmplantages wordt echter op grote schaal tro-

pisch regenwoud kaalgekapt. Staatssecretaris Van Geel van Milieu betuigde zijn spijt dat er met overheidssubsidies is bijgedragen aan het verstoken van palmolie.

- Op uitnodiging van het Nature and Poverty programma, waarin Milieudefensie samenwerkt met het Wereld Natuur Fonds en IUCN, reisde een delegatie van Tweede-Kamerleden naar Borneo. Daar konden zij met eigen ogen zien hoe ernstig het tropisch regenwoud, met name door oliepalmplantages, wordt bedreigd. Naar aanleiding van dit bezoek diende kamerleden van D66, CDA en CU op 18 mei een motie in. Daarin werd onder meer aan de regering gevraagd een instrumentarium te ontwikkelen waarmee niet-duurzame palmolie (daarmee wordt in de motie palmolie bedoeld die niet voldoet aan de criteria van de Roundtable on Sustainable Palm Oil) kan worden geweerd. Deze motie werd kamerbreed gesteund.
- Minister Peijs schraptte het plan voor een snelweg A6/A9 langs het Naardermeer en door het landelijke Geingebied. Een succes dat natuurlijk vooral is te danken aan de inzet van Natuurmonumenten, de bewonersgroepen in de Gein- en Vechtstreek (Platform tegen A6-A9) en lokale bestuurders. Omdat Milieudefensie actief betrokken was bij het verzet, voelen we het ook als onze overwinning.
- Alle grote steden zijn bezig met het opstellen en/of uitvoeren van meer of minder verregaande plannen om de luchtkwaliteit te verbeteren. In Tilburg, Haarlem en Nijmegen gaan er bijvoorbeeld aardgasbussen rijden, tien steden gaan vieze vrachtwagens weren en Utrecht verhoogt de parkeertarieven. Milieudefensie heeft daaraan bijgedragen door druk op de ketel te zetten, bijvoorbeeld met onze lijst van de 200 meest vervuilde straten van Nederland die in september 2005 werd gepubliceerd (in 2007 gevolgd door een lijst met inmiddels 400 vieze straten).
- Het gevallen kabinet Balkenende III verklaarde de herziening van de Wet Luchtvaart controversieel. Daardoor is de geplande oprekking van de geluidsregels (voorlopig) van de baan. Milieudefensie heeft daaraan bijgedragen door rond de evaluatie met acties en publicaties aandacht te vragen voor het dreigende oprekken van de regels.
- Vanwege de negatieve consequenties voor de luchtkwaliteit verzet Milieudefensie zich tegen wegverbredingen. Daarom zijn we partij bij diverse juridische procedures en spreken we in op wegverbredingsplannen. In 2006 onder

meer de A4 Burgerveen-Leiden en de A2 Everdingen-Deil. Dat heeft er mede toe bijgedragen, dat veel wegverbredingsplannen in de ijskast zijn gezet. De spoedwet Wegverbreding waarmee het ministerie van Verkeer en Waterstaat tijdswinst hoopte te boeken heeft daarvoor feitelijk zijn effect verloren. Ook andere grote projecten waartegen Milieudefensie bezwaar heeft aangetekend, zoals de Tweede Coentunnel en de Tweede Maasvlakte, blijven vanwege de luchtkwaliteit onzeker.

- Gegevens over landbouwgif op groente en fruit worden volledig openbaar. Een succes waar Milieudefensie samen met Stichting Natuur en Milieu en consumentenorganisatie Goede Waar & Co jarenlang voor streed. De verwachting dat openbaarheid ertoe zal leiden dat er minder kwistig met landbouwgif wordt omgesprongen, wordt inmiddels onderschreven door de Voedings en Waren Autoriteit (VWA). Eind 2006 constateerde deze overheidsinstantie al een afname in het gifgebruik.
- Eind 2006 startte supermarktketen Lidl met de verkoop van biologisch producten. Dit is het gevolg van afspraken die Milieudefensie, Stichting Natuur en Milieu en Goede waar & Co in 2004 en 2005 met de discounter maakte.

2.1.2 Financiële resultaten

In 2006 was er 7.272.000 euro beschikbaar voor de doelstelling. Waarvan 31 procent uit nettobaten eigen fondsenwerving, 26 procent uit de bijdrage van de Nationale Postcode Loterij en 42 procent uit subsidies van overheden en anderen. Het totaal ligt 5,5 procent hoger dan in 2005. Aan de doelstelling is 6.776.000 euro besteed. Daarvan is 20 procent besteed aan voorlichting en kennisvergaring, 5 procent aan achterbanondersteuning, 46 procent aan campagnes en projecten in Nederland en 29 procent aan projecten in het buitenland. De bestedingen zijn ten opzichte van 2005 met 2 procent gestegen.

Over 2006 was een tekort begroot van 135.000 euro, dat werd gedekt met het overschot uit 2005. Het jaar werd afgesloten met een overschot van 496.000 euro. 246.000 Euro van het verschil wordt verklaard doordat in 2006 gelden zijn ontvangen die na 2006 worden uitgegeven. Het betreft ontvangen giften voor juridische procedures (52.000 euro) en ontvangen gelden voor het klimaatproject 'Hier' van de Nationale Postcode Loterij (194.000 euro). Hiervoor is een

bestemmingsfonds juridische procedures en een bestemmingsfonds Nationale Postcode Loterij opgenomen. 43.500 Euro van het verschil wordt verklaard doordat in 2006 projecten niet of deels niet zijn uitgevoerd terwijl hier wel geld voor was gereserveerd. Omdat deze projecten in 2007 worden uitgevoerd, zijn hier bestemmingsreserves voor opgenomen, namelijk de bestemmingsreserve verbetering van de IT-infrastructuur (30.000 euro) en de bestemmingsreserve overlopende projecten (13.500 euro). Milieudefensie heeft giften ontvangen voor juridische procedures. Omdat hiervoor in 2007 en 2008 kosten worden gemaakt zijn de nog niet bestede giften a.d. 52.000 euro opgenomen in een bestemmingsfonds juridische procedures.

De verwachting is dat er in 2007 geen gedwongen afvloeiingen plaats vinden. Hierdoor valt de voorziening afvloeiing vrij. Dit levert een positief resultaat op van 64.000 euro. Verder is de dotatie aan de voorziening debiteuren 23.000 euro lager dan begroot. In de begroting van de afgelopen jaren is er geld gereserveerd (garantiefonds) om tegenvallende inkomsten op te vangen. In 2006 is hiervan 88.000 euro niet gebruikt. Milieudefensie is voornemens dit fonds vanaf 2007 op te heffen. De afgelopen jaren is het vermogen gegroeid waardoor tegenvallende inkomsten worden gedekt uit de continuïteitsreserve. Verder ontvangt Milieudefensie een hoger bedrag aan meerjarige subsidies.

Doordat in de begroting 2006 enkele posten te hoog begroot zijn en door meevallers gedurende het jaar zijn de overige personeelskosten (exclusief de vrijval aan de voorziening afvloeiing) 43.000 euro lager en de kantoorkosten 75.000 euro lager. In de begroting 2007 zijn de betreffende posten naar beneden bijgesteld.

2.1.3 Overige resultaten

Op 31 december 2006 telde Milieudefensie 30.855 leden, een stijging t.o.v. 2005 met ruim 2 procent (eind 2005: 30.189). Het aantal donateurs kwam uit op 59.174, een stijging van ruim 8 procent (eind 2005: 54.225). Het totaal aantal leden en donateurs komt daarmee uit op 90.029 (5.615 mensen meer dan in 2005).

De omvang van de contributies, donaties, giften, schenkingen en nalatenschappen bedroeg 2.774.565 euro, een toename van 8 procent t.o.v. 2005. De netto baten van de eigen leden- en fondsenwerving (dus na aftrek van de wervings- en uitvoeringskosten) kwamen uit op 2.288.446 euro, een stijging van ruim 12,5 procent t.o.v. 2005.

2.2 Campagnes in 2006

Vijf campagnes vormen het hart van Milieudefensie: Ruimte en Landschap, Verkeer, Landbouw en Voedsel, Globalisering en Klimaat en Energie. In 2006 kregen twee projecten topprioriteit: de bescherming van het Groene Hart (het hele jaar) en het burgerinitiatief 'Stop fout vlees' (in het najaar, doorlopend tot in het voorjaar van 2007). Daarnaast pakte Milieudefensie nog een serie andere grote projecten aan. In de eerste helft van 2006 waren dat: 'Gemeenten en klimaat (Partij voor Droge Voeten)', 'Evaluatie Wet Luchtvaart' en 'Van illegaal naar duurzaam hout'. En in de tweede helft van 2006: 'Bescherm het Groene Hart' (vervolg), 'Banken, spaar het klimaat' en (doorlopend in 2007) 'De onbetaalde rekeningen van Shell'. Ten slotte werden er ook nog diverse kleinere of kortlopende projecten uitgevoerd. Daaronder vallen bijvoorbeeld ook de jaarlijkse EKO-tellingen in supermarkten, de jaarlijkse Week van de Vooruitgang en onze bijdrage aan het internationale Nature and Poverty Programma.

2.2.1 Landbouw en Voedsel

Wie de acties van Milieudefensie rond de bio-industrie door de jaren heen bekijkt, ziet dat er veel is uitgeprobeerd zonder echt grip op de zaak te krijgen. Inmiddels is de maatschappelijke weerstand tegen de bio-industrie zo groot, dat de hoop op een politieke oplossing is gegroeid. Met het burgerinitiatief 'Stop fout vlees' doet Milieudefensie een poging een doorbraak te forceren.

FOTO: MICHEL WIJNBERGH

Eind jaren tachtig droegen de acties tegen het mestoverschot weliswaar bij aan een wat scherpere mestwetgeving. Maar de schaalvergroting werd er niet mee gestopt. Integendeel, de investeringen voor mestverwerking stimuleren een verdere intensivering van de veehouderij. Steeds minder boeren houden steeds meer beesten. Later volgden consumentenacties voor 'minder en beter vlees', waarbij onder meer 'goed' en 'fout' vlees werd bestickerd. Deze acties leidden weliswaar tot meer bewustwording, maar de consument liet de kiloknaller er niet links om liggen. Daarom gooide Milieudefensie het over een andere boeg en startte een campagne vóór biologisch vlees. Maar het effect daarvan was beperkt: biologisch vlees is een marginaal product gebleven waarvan de omzet tergend langzaam groeit. Eén van de lokale Milieudefensieafdelingen voerde al die tijd juridische procedures tegen onwettige uitbreidingsplannen van veeboeren. Hoewel het veel kwaad bloed zette bij de boeren, had dat lokaal wel effect. Maar de schaalvergroting in de bio-industrie werd er niet mee tot staan gebracht en een structurele krimp van de veestapel werd niet bereikt. Enkele jaren deed Milieudefensie weinig meer met het onderwerp. De focus verschoof naar de openbaarmaking van meetgegevens van landbouwgif op groente en fruit. Met succes: na een intensieve campagne van 2003 tot en met 2005 gaf het kabinet in september 2006 toe: de gegevens over landbouwgif op groente en fruit worden volledig openbaar, waardoor telers en supermarkten die de wet overtreden met naam en toenaam bekend zijn. Milieudefensie verwacht dat het kwistige gebruik van landbouwgif daardoor zal afnemen.

Soja

Medio 2005 koos Milieudefensie een nieuwe insteek om de bio-industrie aan te pakken. De intensieve veehouderij is niet alleen schadelijk voor het milieu en de dieren in Nederland, maar ook voor de tropische bossen in het Amazonegebied. Die worden op grote schaal gekapt ten behoeve van veevoersoja. Die kap draagt bovendien aanzienlijk bij aan klimaatverandering. En op de sojaplantages wordt vaak gewerkt onder mensonterende omstandigheden, soms grenzend aan slavenarbeid.

Om dat probleem onder de aandacht te brengen, startte Milieudefensie met een bewustwordingscampagne onder het motto 'Geen houtkap voor spek' en 'Bio-industrie kap ermeel!'

In samenwerking met de Nederlandse Soja Coalitie (een verbond van Both ENDS, Cordaid, FairFood, ICCO, IUCN-NL, Kerk In Actie, Solidaridad en het Wereld Natuur Fonds) publiceerde Milieudefensie het rapport 'Soja doorgelicht, de schaduwzijde van een wonderboon'. En Milieudefensie sprak vleesgigant Vion aan. Vion is de grootste slachterij van Europa en daarom in de positie iets aan de problemen in het Amazonegebied te doen. Er werden 25 duizend handtekeningen ingezameld om Vion aan te spreken op haar verantwoordelijkheid en 'regenwoudsoja' uit te bannen. Samen met een Braziliaanse milieuoorganisatie klaagde Milieudefensie het bedrijf aan voor een mensenrechtentribunaal in Wenen. Dit tribunaal werd georganiseerd door een netwerk van Europese en Zuid-Amerikaanse maatschappelijke organisaties en het Permanent Peoples Tribunal en viel samen met een topconferentie van Europese en Latijns-Amerikaanse regeringsleiders. De klacht werd door het tribunaal overgenomen. Verder dreigde Milieudefensie met een blokkade van een grote Vion-slachterij (zie ook paragraaf 5.1). Campagneleider Wouter van Eck: 'Waar anderen in de keten de kritiek van maatschappelijke organisaties serieus namen, bleef Vion haar verantwoordelijkheid ontkennen. Ze wezen naar de leveranciers, de afnemers, de politiek. En die geven de schuld weer aan elkaar, zodat er uiteindelijk niets verandert. Of toch een heel klein beetje, want daags nadat onze voorgenomen blokkadeactie door de rechter verboden werd, klonk er voor het eerst een ander geluid van Vion. Het bedrijf verklaarde in de media nu toch met maatschappelijke organisaties te willen praten en erkende voor het eerst de problemen.'

De reacties van het publiek op onze acties onderstreepten niet voor het eerst dat de problemen die de bio-industrie veroorzaakt door steeds meer mensen worden afgekeurd. Van Eck: 'Dat was bijvoorbeeld ook te merken aan het TNS/Nipo-onderzoek dat we lieten verrichten. Driekwart van de mensen wil dat de bio-industrie dier- en milieuvriendelijker wordt. De weerzin tegen de bio-industrie loopt bovendien dwars door de aanhang van alle politieke partijen heen: ook de aanhang van het CDA en de VVD, traditioneel partijen die de bio-industrie een warm hart toedragen, is in meerderheid voor een dier- en milieuvriendelijker veeteelt. Zo zijn we eigenlijk heel logisch uitgekomen bij het burgerinitiatief 'Stop fout vlees', dat we samen met onze jongerenorganisatie JMA in gang hebben gezet. Een

LINDA IJMKER,
COÖRDINATOR JMA:

'Politici moeten geluiden uit de samenleving serieus nemen'

FOTO: BRENDA POPPENK

Met 'Stop fout vlees' deden Milieudefensie en Jongeren Milieu Actief (JMA) voor het eerst een groot project samen. Coördinator van JMA, Linda Ijmer, ging als een van de zes jongerenambassadeurs midden in de verkiezingstijd langs bij lijsttrekkers en landbouwwoordvoerders om goodwill te kweken voor het burgerinitiatief.

Welk gesprek is je het meeste bijgebleven?

'Toch wel met Joop Atsma van het CDA. Het is opvallend hoe fel het CDA onze notitie 'Boeren met toekomst' nu bekritiseert. Want Atsma zag eigenlijk dezelfde problemen met de bio-industrie als wij. Al legde hij wel vaak de zwarte piet bij de consument. Of hij beweerde dat er van alles onmogelijk is vanwege WTO- of EU-regels. Dan hadden wij zoiets van: waarom zit je eigenlijk in de Tweede Kamer als je helemaal geen invloed denkt te hebben op dergelijke zaken? Toch was het een prettig, genuanceerd gesprek en dan is zo'n afwijzende reactie nu best een tegenvaller.

Daar moet ik wel bij zeggen dat het CDA tenminste met ons wilde praten. De SGP wilde dat niet. En met de VVD en de PVV is het nooit tot een afspraak gekomen. Dat kwam door de drukte rond de verkiezingen, zeiden ze.'

De jongste jongerenambassadeur is 16 jaar. En dan kom je tegenover een stel toppolitici te staan. Hoe hebben jullie je voorbereid?

'We kregen een woordvoerdertraining van Milieudefensie. En een van ons heeft steeds uitgezocht wat er in de verkiezingsprogramma's stond over landbouw en dierenwelzijn, en wat de desbetreffende politicus haalbaar of wenselijk acht. Zo hadden we genoeg aangrijpingspunten. Verlegen? We zijn allemaal jongeren met een grote interesse in het onderwerp en in de politiek, dus dat scheelt. Natuurlijk, de een praat makkelijker dan de ander. Maar dat deed er eigenlijk niet veel toe. Het ging erom dat we er wáren.'

Waar focus je op in zo'n gesprek?

'We hebben het zeker niet alleen over dierenwelzijn gehad, al speelt dat voor jongeren natuurlijk een belangrijke rol. Het ging met name over de gevolgen voor het milieu, de soja-problematiek en de toekomst van het platteland. Verder ga je het gesprek zo open mogelijk in, met respect voor ieders standpunten. Wel hebben we telkens benadrukt dat het burgerinitiatief veel steun geniet – zeker ook onder jongeren. Dat politici dit geluid uit de samenleving dus serieus moeten nemen en dat het hun taak is iets aan de problemen met de bio-industrie te doen. Volgens mij kwam die boodschap goed over.'

Het burgerinitiatief is inmiddels ingediend, wat gaan jullie verder nog ondernemen?

'Tot de behandeling in de Tweede Kamer continu aandacht blijven vragen. Bijvoorbeeld met de e-cards die je nu aan Kamerleden kunt sturen. Met de jongerenambassadeurs gaan we langs bij politieke jongerenorganisaties en het Nederlands Agrarisch Jongeren Kontakt om ze voor onze standpunten te winnen. Het zou mooi zijn als bijvoorbeeld het CDJA nog een goed woordje voor ons wil doen richting de moederpartij – er zitten daar ook mensen die wél voor duurzaamheid zijn.

Verder gaan 16 jongeren videofilmjes maken over de bio-industrie. Die verspreiden we via YouTube, Hyves, enzovoort. En de Tweede Kamerleden krijgen allemaal een Loesje-koffiemok van ons met een toepasselijke tekst, een klein geheugensteuntje.'

In zeer korte tijd wist Milieudefensie voldoende steun voor het burgerinitiatief bijeen te brengen. Daarbij speelden leden en sympathisanten van Milieudefensie een belangrijke rol. Posters en radiospotjes nodigden uit om te tekenen via de website. Milieudefensie en JMA gingen festivals, pop-podia en andere gelegenheden af, daarbij geholpen door Miss Piggy. Hoogtepunt was de bouw van een 'varkensflat' op de Dam in Amsterdam, waarin geen varkens maar mensen plaatsnamen. Onder hen cabaretier Vincent Bijlo.

meerderheid van de burgers is allang toe aan hervorming en op termijn het afschaffen van de bio-industrie. Nu de politiek nog.'

Burgerinitiatief

Met een burgerinitiatief dienen burgers een voorstel in bij de Tweede Kamer om een bepaalde maatregel te nemen of een misstand aan te pakken. Voorwaarde is dat het parlement zich er de voorgaande twee jaar niet al over heeft uitgesproken. Natuurlijk stond de bio-industrie de afgelopen jaren wel vaker op de agenda, maar nog nooit in samenhang met ontbossing.

Daarnaast moeten er minimaal veertigduizend ondertekenaars zijn. Het werden er ruim honderdduizend. Symbolisch gezien een belangrijk aantal, omdat het voor het eerst is dat het parlement daadwerkelijk een burgerinitiatief gaat behandelen.

Volgens Van Eck is de actie om meer redenen uniek: 'De tijd dat boeren en milieubeweging lijnrecht tegenover elkaar stonden is voorbij. Heel veel gangbare boeren gaat de huidige schaalvergroting richting varkensflats en halfindustriële ontwikkelingsgebieden ook veel te ver. Ze zijn bang dat het boerenland verdwijnt, en terecht. Daarom zoeken we nu toenadering. In onze nota 'Boeren met Toekomst' (in maart 2007 aangeboden aan de Tweede Kamer) pleiten we ervoor om boeren die kiezen voor duurzame kwaliteit, minder beesten en veevoer uit eigen Europese regio, tegemoet te komen.'

Varkensflat

Projectontwikkelaars, ondersteund door landbouwwetenschappers, bleken vergevorderde plannen te hebben voor een varkensflat in het Amsterdamse havengebied. Met de Dierenbescherming en Platform Aarde Boer Consument riep Milieudefensie in 2006 de gemeenteraden van Amsterdam en Zaanstad op om niet aan de plannen mee te werken. Met succes. Op 1 maart 2007 werd duidelijk dat deze plannen niet doorgaan.

Terugkerende activiteiten

Het thema Landbouw en Voedsel kent een aantal jaarlijks terugkerende activiteiten. Allereerst de EKO-tellingen. Voor het negende achtereenvolgende jaar telden vrijwilligers van Milieudefensie en (voor de eerste keer) Solidaridad in ruim vierhonderd supermarktfilialen het aantal EKO- en Fair Trade-producten. Hoewel de omzet van EKO-producten in de supermarkten in 2006 gelukkig weer steeg, maakte de telling wel duidelijk dat het productaanbod verder was verschaald. Met gemiddeld 58 EKO-producten in de schappen werd zelfs het laagste punt in zeven jaar bereikt. Die daling is zeer waarschijnlijk het directe gevolg van de prijzenoorlog tussen supermarkten. Bovendien concentreren supermarkten zich op enkele producten met de hoogste winstmarges. Supermarktketen Plus realiseerde wèl een stijging en voert in 2006 de lijst aan met gemiddeld 151 EKO-producten. Jumbo bleek de meeste Fair Trade producten aan te

bieden. Wouter van Eck: 'Het is zuur dat de meeste supermarkten zich maar matig inspannen om een breder aanbod van biologische producten aan hun klanten aan te bieden. We moeten helaas constateren dat een slecht rapportcijfer en de publiciteit die de EKO-tellingen jaarlijks oplevert onvoldoende effect hebben op de supermarkten. Daardoor wordt een deel van de doelstellingen niet gehaald. Daar staat gelukkig wel een omzetstijging van biologische producten tegenover, waaraan we met deze en andere acties het nodige hebben bijgedragen.'

Met Wakker Dier en de Vegetariërsbond werd voor de tweede keer een vegetarische barbecue gehouden. Dit is de tegenhanger van de traditionele jaarlijkse barbecue op het Binnenhof, waarop de vleesbranche politici trakteert ter afsluiting van het parlementaire jaar. In juni zetten vrijwilligers van Milieudefensie, in samenwerking met de Natuurwinkels, 49 fietstochten uit langs biologische boerderijen, tijdens de door Biologica georganiseerd Open Dagen. Het motto: 'De boer op: fiets naar de biologische boerderij!' Via de website www.gadeboerop.nl hebben 22.000 mensen een fietsroute gedownload, het aantal unieke bezoekers lag op 131.000. Op 27 plaatsen werden er groepsfietstochten georganiseerd, met gemiddeld dertig deelnemers per tocht. Een globale schatting wijst uit dat ongeveer veertigduizend mensen daadwerkelijk de boer op zijn gegaan. Het aantal gedownloade fietstochten en het aantal deelnemers is ten opzichte van 2005 vrijwel verdubbeld.

2.2.2 Ruimte en landschap

Bij Ruimte en Landschap stond het jaar in het teken van het Groene Hart van de Randstad. Dit nationale landschap wordt ondanks zijn beschermde status aan alle kanten bedreigd door bouwactiviteiten die het landelijke karakter in snel tempo teniet doen. Oorzaak: de landelijke overheid heeft de regie over het gebied grotendeels uit handen gegeven aan de gemeenten.

Geen beter moment dus om de campagne 'Bescherm het Groene Hart' te starten dan vlak voor de gemeenteraadsverkiezingen. Met verkiezingsaffiches en een huis-aan-huis bezorgde stemwijzer riep Milieudefensie de kiezers in zes Groene Hartgemeenten op om bij het uitbrengen van hun stem de standpunten van de

politieke partijen over de bescherming van het landschap mee te laten wegen. In de loop van het voorjaar volgden talrijke manifestaties en debatten rond de tientallen bedreigde locaties in het gebied. In mei begon de grootscheepse handtekeningenactie. Het bleek een complexe opgave de bedreigingen van het nationaal park als één pakket onder aandacht te brengen. Niet alleen zijn de bouwplannen erg talrijk, ook de besluitvorming is zeer diffuus. Zestig gemeenten, drie provincies én de minister van Landbouw beslisten over de toekomst van het Groene Hart. 'Dat maakte het moeilijk om te focussen, bijvoorbeeld op één belangrijk politiek moment' vertelt campagneleider Willem Verhaak. 'Zonder duidelijke boosdoener is het bovendien lastig om een grotere groep mensen achter je te krijgen. We dachten ongeveer tachtigduizend handtekeningen binnen te halen. Het werden er maar veertigduizend. Daarbij speelde mee dat we er maar mondjesmaat in slaagden door te dringen tot de landelijke media.'

Bestuurlijk onvermogen

Toch is hij niet ontevreden: 'Via de lokale media maakten we wel veel los. We hebben een hoop 'nieuwe' mensen, die nog niet van onze activiteiten op de hoogte waren, aan weten te spreken. En de motivatie onder onze medestanders was erg groot. Het contact met milieu- en bewonersgroepen in het Groene Hart heeft zich zeer verdiept en er zijn veel Groene Hartgroepen bij gekomen.' Ook de politieke impact is volgens Verhaak behoorlijk geweest: 'We hebben in feite het bestuurlijke onvermogen blootgelegd om iets van waarde in Nederland wezenlijk te beschermen. Politici zeggen dat het landschap behouden moet blijven, maar intussen gaan gemeenten en provincies gewoon door met het ontwikkelen van talloze bouwplannen. De in onze opdracht uitgevoerde onderzoeken van STOGO, City Beautiful en RIGO hebben aangetoond dat de hoeveelheid ruimte die gemeenten en provincies vrijmaken voor nieuwe woningen en bedrijventerreinen absurd hoog is. Terwijl met herinrichting van bestaande bedrijventerreinen en woningbouw binnen de bestaande bebouwde kom, het landschap behouden kan blijven. Die bevindingen hebben de Tweede Kamerdebatten over het Groene Hart in december 2006 en januari 2007 flink op scherp gezet.

Hoewel van een omslag nog geen sprake is, zijn er toch al enkele bouwplannen afgeblazen. Bedrijventerreinen bij Ouderkerk a/d IJssel en

Schelluinen werden geschrapt, een woonwijk in Vianen is van de baan. Een bedrijventerrein bij Woerden en grootschalige bebouwing van de polder Gnephoek bij Alphen a/d Rijn staan op losse schroeven. Toen in oktober de veertigduizend handtekeningen aan minister Veerman werden aangeboden, gaf deze duidelijk te kennen dat er geen nieuwe snelweg (A2, A5) door het gebied zal komen. En begin 2007 gaf de minister nog te kennen dat de tienduizend extra woningen bij Harmelen, boven op de 35 duizend al geplande woningen in het Groene Hart, wat hem betreft geschrapt kunnen worden.

Verhaak: 'Allemaal mooi natuurlijk. Maar de eerlijkheid gebiedt ons ook om te constateren, dat de aantallen nieuwe woningen en bedrijventerreinen in de streekplannen nauwelijks naar beneden zijn bijgesteld. Er worden in de plannen wel warme woorden gewijd aan herstructurering van bestaande bedrijventerreinen, maar die woorden zijn nog niet of nauwelijks in de cijfers terug te vinden.' Daarom blijft het Groene Hart ook in 2007 een speerpunt van Milieudefensie.

Andere speerpunten

Er gebeurde ook het nodige rondom andere 'Groene Grenslocaties', dat zijn bedreigde gebieden die Milieudefensie tot speerpunt heeft gemaakt. Er viel maar liefst drie keer een klinkende overwinning te vieren. Op 17 januari werd duidelijk dat Noord-Brabant afziet van een mega-bedrijventerrein bij Moerdijk. De omvang werd gereduceerd van 600 naar 160 hectare – en ook dit ingekrompen terrein staat nog ter discussie. Op 20 april kwam het nieuws dat de verbindingsweg Eindhoven-Helmond door het Dommeldal is afgeblazen. Voor het mega-bedrijventerrein in nationaal landschap de Hoeksche Waard was begin 2006 het draagvlak al sterk afgekald. Tot ieders schrik besloot het kabinet echter vlak voor de verkiezingen toch zijn goedkeuring te geven aan het omstreden plan, waardoor maanden intensief campagnevoeren voor niets leek te zijn geweest. Groot was de vreugde toen het nieuwe parlement dit besluit terugdraaide. Het gevaar is nog niet definitief geweken, maar dat het bedrijventerrein er nog komt wordt steeds onwaarschijnlijker.

FOTO: LIESBETH SLUITER

Hoe goed je acties ook voorbereidt, er gaat wel eens wat mis. Zoals de 'kraak' van een leegstaand bedrijfspand op een verwaarloosd bedrijventerrein in Alphen a/d Rijn. Milieudefensie wilde hiermee laten zien hoeveel bedrijfsruimte er leeg staat, terwijl overal het landschap sneuvelt voor nieuwe terreinen. In de gekraakte loods zouden bewoners Groene Hartborden in elkaar kunnen zetten voor het actieweekend van 31 maart - 2 april. De woedende beheerder beweerde echter dat de ruimte was verhuurd, waarop de politie tot ontruiming overging. Achteraf bleek het pand wel degelijk langdurig leeg te staan en een jaar later staat het nog steeds leeg.

In het najaar startten acties voor nieuwe speerpunten waar de open ruimte wordt bedreigd. Ten zuiden van Apeldoorn dreigt 150 hectare landelijk gebied verloren te gaan aan het regionale bedrijventerrein Apeldoorn-Beekbergen. De gemeente Rijssen-Holten wil in het Holterbroek een 570 hectare groot bedrijventerrein aanleggen.

‘De zoveelste volstrekt overbodige bedrijvenlocaties in Nederland’, zegt Verhaak. ‘Opnieuw toont ons onderzoek aan dat op bestaande bedrijventerreinen in de omgeving nog voldoende ruimte is. Ongelofelijk dat zo roekeloos met de ruimte wordt omgesprongen. En trouwens ook met de mening van de burger. Want keer op keer blijkt uit onze enquêtes dat de bevolking in grote meerderheid tegen deze bouwplannen is.’

Samenwerking

Voor de campagne Bescherm het Groene Hart werkt Milieudefensie samen met circa twintig plaatselijke milieu- en bewonersgroepen (Groene Hartgroepen, zie www.milieudefensie.nl/ruimte/doemee/lokaties) en de Zuid-Hollandse Milieufederatie. Daaronder natuurlijk ook afdelingen van Milieudefensie. De bureaus STOGO en City Beautiful verzorgden het onderzoek naar verouderde bedrijventerreinen, RIGO Research en Advies de studie naar overschrijdingen bij geplande woningbouw. Bij acties voor behoud van de Hoeksche Waard zijn de Vereniging Hoeksche Waards Landschap (HWL) en wederom de Zuid-Hollandse Milieufederatie belangrijke partners. Bij Moerdijk is dat de Stichting Behoud Buitengebied Moerdijk (SBBM). RBTneel en Stichting Werkgroep Milieuzorg Apeldoorn verzetten zich tegen het bedrijventerrein Beekbergen, STOGO zorgde daar voor het onderzoek. De Natuur- en Milieufederatie Overijssel, Milieuraad Rijssen-Holten, IVN Rijssen-Enter en de actiegroep ‘Houdt het Holterbroek groen, zoals beloofd’ maken zich sterk voor behoud van het Holterbroek. Bureau Louter deed hier onderzoek naar nut en noodzaak.

2.2.3 Klimaat en Energie

Het jaar 2006 valt uiteen in een periode vóór en na de komst van Al Gore. De voormalige Amerikaanse vice-president bezocht ons land op 6 oktober om zijn film *An Inconvenient Truth* te promoten en met diverse prominente politici van gedachten te wisselen. Geholpen door een

recordwarme herfst, voltrok zich een omslag in het denken over klimaatverandering.

Campagneleider Klimaat, Donald Pols: ‘Een nieuwe kerncentrale was het beste dat het vorige kabinet kon bedenken om de naderende klimaat- en energiecrisis het hoofd te bieden. Na de eyeopener van Gore, werd iedereen zich met een schok bewust hoezeer we hebben zitten slapen. En vlak daarop verscheen het Britse Stern-rapport dat de astronomische kosten van klimaatverandering onder de aandacht bracht. Toen volgde het rapport van de VN-klimaatcommissie IPCC. De noodzaak om verstrekkende maatregelen te nemen wordt inmiddels breed gedragen, zelfs premier Balkenende is bekeerd.’ Voor deze omslag zich voltrok, haakte Milieudefensie in op de gemeenteraadsverkiezingen. De lokale politiek werd opgeroepen meer werk te maken van besparingen op het eigen, gemeentelijke energieverbruik. ‘Gemeenten behoren tot de grootverbruikers van Nederland. We wilden laten zien dat met relatief simpele maatregelen hun CO₂-uitstoot met wel 80 procent omlaag kan. Door energiezuinige straatverlichting, zuinige lease-auto’s voor ambtenaren en alles daartussenin.’ Bijna tweehonderd lijsttrekkers uit 130 gemeenten beloofden zich in te zetten voor klimaatvriendelijke inkopen in hun gemeente en lijken zich ook aan hun belofte te houden. Als ludiek onderdeel van de actie lanceerde Milieudefensie in de aanloop van de gemeenteraadverkiezingen de Partij voor Droge Voeten (PvDV). ‘Journalisten wilden PvDV-lijsttrekker Hans Brinker maar wat graag spreken’, lacht Donald Pols. ‘Helaas was dat onmogelijk. Brinker had al zijn aandacht nodig om met zijn vinger een gat in de dijk dicht te houden...’

Banken

Na afloop van de gemeenteraadsverkiezingen richtte Milieudefensie haar pijlen op de vier grote banken in Nederland: ING, Rabo, ABN AMRO en Fortis. Banken zijn wereldwijd dé financiers van grootschalige klimaat-onvriendelijke activiteiten zoals olie- en gaswinning, mijnbouw, intensieve veehouderij en kap van de bossen. Nederlandse banken vormen daar geen uitzondering op. Zo is ABN AMRO bijvoorbeeld betrokken bij een groot aantal olie-, gas- en mijnbouwprojecten, en geldt de Rabobank als belangrijke financier van de bio-industrie. De investeringen en leningen van de vier grootste Nederlandse banken zorgen jaarlijks voor een CO₂-uitstoot die ruim drie keer zo

Twee medewerkers van ABN AMRO krijgen een spaarvarkentje aangeboden uit handen van twee jonge actievoerders.

groot is als de uitstoot van héél Nederland. Tijd, vond Milieudefensie, om de grote Nederlandse banken te wijzen op hun verantwoordelijkheid. En op hun mogelijkheden om investeringen, producten en de eigen bedrijfsvoering klimaatvriendelijker te maken. Een aantal banken uit de wereldtop, zoals Bank of America en Citibank had het goede voorbeeld al gegeven. In Nederland lopen twee kleinere banken voorop: de ASN bank en de Triodos bank.

Eén jaar later hebben staatssecretaris Van Geel en de SER zich geschaard achter de eis van Milieudefensie dat banken klimaatvriendelijk moeten worden. Fortis en ING gaan hun eigen bedrijfsvoering al klimaatneutraal maken. De Rabobank ontwikkelde een klimaathypotheek en een creditcard waarmee de klimaatbelasting van je aankopen wordt gecompenseerd door steun aan duurzame projecten. 'Meer stappen zullen volgen. De vraag is niet meer óf we banken in beweging krijgen, maar of het wel hard genoeg gaat', aldus Pols. De oproep aan de banken werd gesteund door ruim tienduizend mensen. Geen indrukwekkend aantal, maar Pols is er niettemin tevreden mee: 'Banken zijn kwetsbaar als het gaat om hun imago en dus al snel gevoelig voor de druk van klanten om maatschappelijke verantwoordelijkheid te nemen.' Al met al kwam de campagne volgens Pols precies op tijd: 'Hij sloot perfect aan bij de groeiende steun voor klimaatbeleid, ook bij bedrijven. Enige nadeel:

klimaatbeleid van banken is nieuw, onontgonnen terrein. We zijn als het ware voorlopers en er is nog maar weinig kennis voor handen over hoe een bank ons eisenpakket kan omzetten in beleid en praktijk. Maar die kennis zijn we hard aan het uitbreiden.'

Tevredenheid overheerst dus. Wat niet wil zeggen dat alles op rolletje is gegaan. Pols: 'We hebben in de loop van het project een aantal opvallende acties uitgevoerd om de banken te prikkelen. Banken zijn erg gevoelig voor publiciteit. Over die acties zijn we minder tevreden. Toen we met ons rapport naar buiten kwamen hebben we ook een opvallende actie met pingüins gedaan. Dat hadden we beter achterwege kunnen laten. Het rapport alleen had meer dan genoeg nieuwswaarde, de actie heeft dan ook niets gedaan. Dat geldt ook voor onze reddingsboeienactie bij lokale bankfilialen. Het was de bedoeling dat onze klimaatreddingsboeien een tijdje voor de filialen zouden staan, maar ze werden vrijwel direct door de banken weggehaald. Daarna hebben we ter ondersteuning van de lokale acties ook nog reddingsboeien aan de hoofdkantoren aangeboden. De nieuwswaarde daarvan was gering. Dat gaan we de volgende keer anders doen.'

Top van later

Ook rond de landelijke verkiezingen probeerde Milieudefensie klimaat tot onderwerp van politiek debat te maken. Voortbordurend op het

DONALD POLS,
CAMPAGNELEIDER KLIMAAT:

'Binnen 2 jaar lopen Nederlandse banken voorop met klimaatbeleid'

FOTO: RICK KEUS

De vier grote Nederlandse banken – ABN AMRO, ING, Fortis en Rabobank – investeren vele honderden miljarden in sectoren die het klimaat belasten. Milieudefensie sprak hen daarop aan. 'Binnen twee jaar lopen Nederlandse banken wereldwijd voorop met hun klimaatbeleid', voorspelt campagneleider Donald Pols.

Geen krant of actualiteitenprogramma of we kwamen Donald Pols tegen in 2006...

'Ja, het was een hectisch jaar. En het klimaat heeft een echte come back beleefd. Daar heeft Milieudefensie natuurlijk ook van geprofiteerd. Met ons bankenverhaal hadden we bovendien iets nieuws te vertellen. Dat helpt ook.'

Begin 2006 was klimaatverandering bij banken nog geen issue. Inmiddels houdt het ze volop bezig. Hoe kon dat zo snel gaan?

'Aanvankelijk zei iedereen dat we de banken nooit en te nimmer in beweging zouden krijgen. Die zijn zo groot en log. Ook binnen Milieudefensie bestond de nodige scepsis. Wij hoopten natuurlijk dat klimaat in 2006 aan een opmars zou beginnen. De tekenen waren er.

Je zag de wetenschappelijke discussie rond de oorzaken van klimaatverandering zich sluiten. En ineens kwam alles bij elkaar: Gore, het Engelse rapport van Stern, het IPCC, recordwarmte. De media sprongen er bovenop. Wij hebben toen gezegd: laten we proberen op de golf van aandacht ons eigen onderwerp – de rol van banken – naar voren te halen. Immers, als je niet eerst de grote geldstromen ter discussie stelt, komt er weinig terecht van alle mooie plannen voor een duurzame energievoorziening.'

Jullie gingen de dialoog aan, maar de vier grote banken reageerden heel verschillend.

'Het onderwerp was ook voor hen totaal nieuw. ING haakte meteen af. Daar wilden ze niet met ons praten als wij tegelijk actie tegen hen voerden. De Rabobank zag het juist als een kans. Die dacht: dit wordt een onderwerp, we gaan ervoor. Ook met Fortis gaat het de goede kant op. ABN AMRO heeft het probleem dat zij de 'olie- en kolenbank' van Nederland is. Onze eisen zijn voor hen zo verstrekkend, ze weten niet goed wat ze ermee aan moeten.

Natuurlijk, de klimaathypotheeken, groene creditcards en klimaatneutrale kantoren die nu opduiken zijn pas eerste stappen. Hoofdzaak is uiteraard dat banken minder in vuile en meer in schone energie gaan investeren. Bij de Rabobank is men al druk doende de klimaatgevolgen van investeringen in kaart te brengen. Ik voorspel, dat alle grote Nederlandse banken binnen twee jaar zo zullen werken. Ook al omdat de politiek warm lijkt te lopen voor het idee om banken te verplichten hun CO₂-cijfers te publiceren.'

Tevreden?

'Absoluut. Al ervaar ik op het moment wel dat ons team eigenlijk te klein is en te weinig geld heeft om alle ontwikkelingen bij te kunnen benen. Maar we halen nu gelukkig onze eerste resultaten binnen. Daar ben ik erg blij mee, want er zijn toch nog aardig wat mensen die liever zouden zien dat onze klimaatcampagne zou focussen op duurzame alternatieven of op kernenergie. Geen onbelangrijke onderwerpen, maar daar zijn andere organisaties al mee bezig. Gelukkig vinden de leden van Milieudefensie ook dat we aan de gekozen insteek vast moeten houden, zoals bleek uit de ledenpeiling die in 2006 werd gehouden.'

succes van 2005 werd weer een serie lokale 'Klimaatcafé's' georganiseerd, debatten met een cultureel programma. Op 15 november waagde Milieudefensie zich voorafgaand aan het lijsttrekkersdebat in Rotterdam bij 16 graden Celsius aan een potje 'beachvolleybal'. Toch speelde het thema tijdens de grote verkiezingsdebatten nog een bescheiden rol – om kort daarna als nooit tevoren de publieke opinie te beheersen. Als anticlimax, was er in november nog de VN-klimaatop in Nairobi. 'De top van later', volgens Pols, die er aanwezig was. 'Want de onderhandelaars – Nederland voorop – hebben alle belangrijke beslissingen uitgesteld. Laten we hopen dat dit voor het laatst is gebeurd.'

Ook in 2007 blijven de banken speerpunt. De aandacht gaat dan vooral uit naar de achterblijvers. Eind 2006 zijn er op initiatief van Friends of the Earth Europe gesprekken begonnen over de mogelijkheden van een grote Europese klimaatcampagne. Milieudefensie is daar actief bij betrokken. Daarbij wordt de succesvolle campagne van de Engelse zusterorganisatie van Milieudefensie als voorbeeld genomen. Deze campagne begon anderhalf jaar geleden met het stellen van een simpele vraag, the Big Ask: Is the government doing enough about climate change? De inzet was burgers hun MP (in Engeland hebben burgers hun 'eigen' parlements lid) te vragen een klimaatwet te steunen. Inmiddels heeft het Britse parlement met grote meerderheid ja gezegd tegen het instellen van een klimaatwet en spitst de discussie zich toe op wat daar precies in komt te staan.

Milieudefensie pleit in Nederland ook voor een klimaatwet waarin de regering zich vast legt op een wettelijk verplichte vermindering van de CO₂-uitstoot met 3 procent per jaar (gelijk aan de doelstelling uit het regeerakkoord, maar dan opgeknipt in stukjes per jaar). Meer over de campagne in Engeland op: www.foe.co.uk/

Samenwerking

De activiteiten van Milieudefensie op het gebied van energie en klimaat maken deel uit van de HIER-Klimaatcampagne, een samenwerkingsverband van ruim veertig maatschappelijke organisaties gesteund door de Nationale Postcode Loterij (Al Gore was in Nederland mede op uitnodiging van HIER). Bij de acties rond de gemeenteraadsverkiezingen en bij de organisatie van de Klimaatcafé's werkte het team samen met een aantal lokale Milieudefensiegroepen.

FOTO: MICHEL WIJNBERGH

2.2.4 Globalisering

Net als het voorgaande jaar lag het zwaartepunt voor het campagne team Globalisering bij de thema's fout hout, palmolie en de milieumistanden van Shell. Het zijn dan ook onderwerpen waarop alleen de aanhouder vooruitgang boekt.

Onderzoek door vrijwilligers wees in het voorjaar uit dat bouwmarkten en tuincentra opnieuw een breed assortiment tuinmeubelen aanboden van fout hout. Wel waren er op de producten veel minder valse duurzaamheidsclaims te vinden. Dat was vrijwel zeker te danken aan een uitspraak van de Reclame Code Commissie. Die honoreerde in februari een klacht van Milieudefensie tegen de claims. Gamma kwam als slechtste uit het onderzoek naar voren. Bij de bouwmarkt, ooit dé voortrekker op het gebied van FSC-hout, bleek het hout bij 60 procent van de tuinmeubelen niet in orde. Bovendien werden er nog steeds veel misleidende duurzaamheidsclaims aangetroffen. Het bedrijf ontving daarom de Botte Bijl Award 2006. In een gesprek met Milieudefensie beloofde het bedrijf in 2007 vooral FSC-hout te gaan gebruiken.

Falend houtbeleid

Niet alleen bedrijven, ook de overheid heeft zijn beloften op het gebied van duurzaam houtgebruik verzaakt. Dat bleek uit onderzoek van Milieudefensie naar een veertigtal overheidsbouwprojecten. Campagneleider Anne van Schaik: 'Het was verbijsterend. We troffen illegaal en destructief gekapt hout aan bij viervijfde van de bouwprojecten. Onze eigen overheid, die wilde dat het hout op de Nederlandse markt al in 1995 duurzaam was, lapt de regels aan z'n laars!' Om deze reden timmerde Milieudefensie op 25 augustus demonstratief het ministerie van VROM dicht. Het halfzachte beleid van de overheid waardoor fout hout nog steeds massaal wordt verhandeld en gebruikt, stuit meer mensen tegen de borst. Op 31 augustus bood Milieudefensie de verantwoordelijke bewindslieden Veerman en Van Geel 41 duizend handtekeningen aan voor een strengere regelgeving. Al deze aandacht miste zijn uitwerking niet. Diezelfde middag nog kregen beide bewindslieden flinke kritiek vanuit de Tweede Kamer. Gemeenten beloofden bovendien het gebruik van fout hout bij aanbestedingen beter in de gaten te houden en meer FSC-hout te kopen. 'Of er nu ook echt strengere regels komen, hangt af van de nieuwe regering. Het aanbestedingsbeleid stond in ieder geval in tijden niet zo hoog op de politieke agenda. We blijven het in de gaten houden', aldus Van Schaik.

Palmolie

Met de palmoliestook van Essent leek het in 2005 afgelopen te zijn. Na acties van Milieudefensie en de erkenning van minister Brinkhorst en staatssecretaris Van Geel dat palmolie géén duurzame biomassa is, gaven Essent en andere grote bedrijven aan te zullen stoppen met de

bijstook ervan. Maar Essent hield zich niet aan deze belofte en schroefde het verbruik zelfs nog op. Onder het mom van 'groene energie' en mét miljoenen subsidie van de overheid (MEP). Van Schaik: 'Vervolgens beweerde Essent in haar publieke uitingen dat zij voor de opwekking van groene stroom uitsluitend schone biomassa gebruikt. Dat ging ons te ver.' Milieudefensie stapte naar de Reclame Code Commissie en startte een succesvolle actie onder de groene stroomverbruikers van Essent. De Reclame Code Commissie oordeelde dat Essent consumenten misleidde door met palmolie opgewekte stroom te verkopen als groene stroom en vond dat Essent met valse reclame-uitingen moest stoppen. Direct daarop lanceerde Milieudefensie zelf een radiospotje waarin de 'groene' stroom van Essent op de hak werd genomen. Achter de schermen zette het Wereld Natuur Fonds Essent onder druk. Wetlands International kwam met een kritisch rapport. Dat bij elkaar had uiteindelijk effect: Essent schortte de inkoop van palmolie voorlopig op, in afwachting van de uitkomst van nader onderzoek. Staatssecretaris van Geel betuigde zijn spijt dat het verstoken van palmolie met overheidssubsidie had plaatsgevonden. 'Al met al groeit het besef bij de overheid dat er echt dringend regels moeten komen waaraan duurzame biomassa moet voldoen', constateert Van Schaik. 'Palmolie en ook soja zijn aanjagers van ontbossing. Dat besef móet doordringen. Anders bestaat het risico dat deze biobrandstoffen worden ingezet om de doelstelling van 6 procent biobrandstoffen voor het wegverkeer in 2010 te realiseren. Dan wordt de boskap alleen maar erger.' Aan die bewustwording droeg het Nature and Poverty programma, waarin Milieudefensie samenwerkt met het Wereld Natuur Fonds en IUCN, direct bij. Op uitnodiging van dit programma reisden de Tweede-Kamerleden Boris Dittrich (D66), Tineke Huizinga-Heringa (ChristenUnie) en Henk Jan Ormel (CDA) naar Borneo. Doel van de reis was kennis te vergaren over de bedreiging van het laatste tropisch regenwoud op het eiland, met name door olie-palmplantages (zie ook hoofdstuk 4.1).

Shell

Oliemaatschappij Shell profileert zich graag als een duurzaam bedrijf met oog voor de toekomst. De werkelijkheid is minder mooi. De Nederlandse multinational veroorzaakt wereldwijd veel milieuvervuiling en sociale misstanden. Berucht is vooral de vervuiling in Nigeria, veroorzaakt door olie lekkages en het affak-

FOTO: LIESBETH SLUITER

kelen van gas. Dat laatste is al sinds de jaren tachtig verboden en minstens even lang wordt daar internationaal tegen geprotesteerd. Toch neemt het bedrijf de problemen nog steeds niet serieus. De Nigerianen betalen de prijs: sociale ontwrichting, gezondheidsproblemen en dramatische vervuiling van het milieu. De problemen beperken zich niet tot Nigeria. Op het Russische eiland Sachalin is het bedrijf betrokken bij een reusachtig gas- en oliewinningsproject, waarbij de grijze walvis en diverse zalmsoorten in hun voortbestaan worden bedreigd. Ook in Durban (Zuid-Afrika), County Mayo (Ierland), Manila (Filippijnen), São Paulo (Brazilië), Louisiana (Verenigde Staten) en op Curaçao en Barbados laat Shell haar sporen na.

Milieudefensie maakt onderdeel uit van de Shell Accountability Campaign, een internationaal netwerk van milieu-, mensenrechten- en gemeenschapsgroepen uit regio's waar de olie-maatschappij problemen veroorzaakt. Met hen protesteerde Milieudefensie op 16 mei tijdens de Shell aandeelhoudersvergadering waar de imposante winstcijfers van het bedrijf werden gepresenteerd. 'Shell behaalt deze resultaten ten koste van het milieu en van lokale gemeenschappen. Topman Jeroen van der Veer moet zijn verantwoordelijkheid erkennen en een deel van die enorme winst reserveren om de vervuiling op te ruimen', aldus Anne van Schaik. Dit was ook de kern van de boodschap die begin 2007 in een paginagrote advertentie in de Volkskrant en de Guardian verscheen.

Milieudefensie probeert Shell al jaren in beweging te krijgen. Dat gebeurde de afgelopen jaren vooral door rond de jaarlijkse aandeelhoudersvergadering met rapporten en opvallende acties aandacht te vragen voor de problemen die het bedrijf elders in de wereld veroorzaakt. Vertegenwoordigers van de Shell Accountability Campaign kwamen in 2005 en 2006 naar Nederland om te protesteren bij de aandeelhoudersvergadering van Shell. Dat leidde tot een gesprek met topman Jeroen van der Veer eind 2005. Dit gesprek verliep teleurstellend, omdat de top van Shell weigert verantwoordelijkheid te nemen voor de problemen in de verschillende landen waar het bedrijf opereert. Van Schaik: 'We willen in 2007 niet opnieuw iedereen naar Nederland halen. Het moet geen ritueel worden.'

Interne evaluatie leverde op dat de focus van de campagne te veel gericht leek op Shell als bedrijf en daardoor te diffuus was. Milieudefensie

gaat haar aandacht in 2007 meer richten op de milieuvervuiling van Shell in Nigeria en hoe bindende overheidsrichtlijnen de schadelijke effecten van de olieindustrie aan banden kunnen leggen.

Overigens hebben de jarenlange internationale protesten wel een aantal resultaten opgeleverd. Zo is in het Zuid-Afrikaanse Durban inmiddels een deel van de sterk verouderde, lekkende oliepijpleidingen onder de stad vervangen. En in het sterk vervuilde Port Arthur (VS) waar Shell een raffinaderij wil uitbreiden, is een overeenkomst gesloten met de bevolking om meer aandacht te geven aan de vervuiling.

Bindende regels

Voor internationaal opererende bedrijven zoals Shell zijn in de visie van Milieudefensie bindende internationale regels voor maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) nodig. Alleen vrijwillige afspraken helpen niet. Zo pleit Milieudefensie bijvoorbeeld voor een Meldpunt Maatschappelijk Onaanvaardbare Transacties (MMOT). Op 3 november organiseerde Milieudefensie in Felix Meritis (Amsterdam) het spraakmakende verkiezingsdebat 'Wie durft bedrijven de wet voor te schrijven?' over maatschappelijk verantwoord ondernemen. Daar werd de vraag opgeroepen of vrijwillige initiatieven van bedrijven wel genoeg resultaat opleveren. Een maand later volgde (met medewerking van Amnesty International, SOMO en Oxfam Novib) een expertmeeting met deskundigen van NGO's en ambtenaren van diverse departementen. Van Schaik: 'Er is veel enthousiasme voor zo'n meldpunt. Bijvoorbeeld van PvdA'er Diederik Samsom. Maar de weerstand is eveneens groot. Vooral tegen het idee dat het MMOT ook sancties moet kunnen uitdelen. Dat strookt niet met het gedachtegoed dat regels het vrije ondernemerschap niet in de weg mogen staan. We zijn benieuwd hoe het nieuwe kabinet, dat met het regeerakkoord verrassend uit de hoek kwam, erover denkt'.

2.2.5 Verkeer

Eind 2006 kwam, voor het eerst in jaren, ook klimaatverandering als een belangrijk milieugevolg van de almaar groeiende mobiliteit hoog op de politieke agenda. Toch werd het politieke debat rond verkeer in 2006, net als in 2005, gedomineerd door de problemen die Nederland heeft met het halen van de luchtkwaliteitsnormen.

Met de actie 'Nederland in ademnood' mengde Milieudefensie zich in 2005 en 2006 met succes in het debat over de slechte luchtkwaliteit. De lucht boven Nederland bleek tot de zwaarst vervuilde ter wereld te behoren. In honderden straten in dichtbevolkte woongebieden werden de toen nog kersverse Europese luchtkwaliteitsnormen fors overschreden. En in diverse toekomstige woon- en werkgebieden dreigde hetzelfde. Dat er snel iets moest gebeuren, drong met name door bij een aantal gemeenten. Diverse steden met problemen op het gebied van vuile lucht, maakten plannen om de luchtvervuiling door het autoverkeer terug te dringen.

Daar waar veel gemeenten hun verantwoordelijkheid onder ogen gingen zien, koos het Rijk een gemakkelijkere weg. Campagneleider Joris Wijnhoven: 'Om te voorkomen dat allerlei bouwprojecten of plannen voor wegverbredingen vertraging zouden oplopen door de luchtkwaliteitsregels, bedong staatssecretaris Van Geel bij de EU afzwakking en uitstel van die regels. Wij hebben geprobeerd tegengas te geven in de media en via lobby, maar daar hadden we weinig succes mee.'

Procedures

Milieudefensie ondersteunde in 2006 tientallen bewonersgroepen die zich verzetten tegen bouwplannen in hun omgeving waardoor de luchtkwaliteit verslechtert. Ook voerde Milieudefensie juridische procedures tegen wegver-

breidingen. De procedure om verbetering van de luchtkwaliteit op de Haagse Veerkades af te dwingen, liep nog niet zoals Milieudefensie en de bewoners gehoopt hadden. De rechter vond de eisen te ver gaan. De bewoners en Milieudefensie eisten dat de op- en afritten tussen de A12 (Utrechtse baan) en de Veerkades zouden worden afgesloten. Deze op- en afritten zijn er de oorzaak van dat het verkeer zich dwars door de binnenstad wurmt, in plaats van zich beter te spreiden. Verder werd geëist dat het vrachtverkeer na 11.30 uur, als de winkels zijn bevoorrad, zou worden geweerd. Een derde eis, het weren van de vele streekbussen, was al door de gemeente Den Haag ingewilligd. Tegen het vonnis is beroep aangetekend (uitslag april 2007). Ook in de zaak tegen minister Peijs om de maximumsnelheid op 230 kilometer snelweg te verlagen naar 80 kilometer per uur werd geen voortgang geboekt (een eventueel beroep komt pas in 2008 bij de Raad van State).

A6/A9

Halverwege oktober zette minister Peijs betrekkelijk onverwacht een streep door het plan voor de A6/A9 langs het Naardermeer en door het landelijke Geingebied. Milieudefensie speelde een actieve rol binnen de brede coalitie van natuur-, milieu- en bewonersorganisaties die zich tegen de aanleg verzetten. 'Het is een fantastische overwinning, die laat zien waartoe we in staat zijn als we de krachten bundelen', vindt Wijnhoven. Het voortijdige besluit over de

Dubbelgangers onderweg naar minister Peijs met ruim twaalfduizend handtekeningen tegen de asfaltplannen in de regio Almere-Amsterdam-Schiphol (20 juni).

FOTO: MICHEL WIJNBERGH

A6/A9 haalde wel de angel uit een ander project van Milieudefensie, dat van de dreigende aanleg van de A6/A9 een verkiezingsissue wilde maken en in het kielzog daarvan de asfaltplannen van het kabinet ter discussie wilde stellen. Wijnhoven: 'Dat laatste is niet gelukt. Opmerkelijk is, dat pas toen de kogel door de kerk was er in de media aandacht kwam voor de mogelijke milieugevolgen van andere tracés. Met terugwerkende kracht kwam ook de nulplusvariant voor de A6/A9 weer in de belangstelling. Toch is de kans groot dat men er aan blijft vasthouden om als alternatief voor de A6/A9 de wegen door Amsterdam Zuid-Oost en Amstelveen te verbreden. De gigantische verkeerstoename die daarvan het gevolg zal zijn, zal de lucht daar dan nóg viezer maken. Maar we laten de omwonenden niet in de steek.' Daarom hingen actievoerders van Milieudefensie en bewoners – ondanks het heugelijke nieuws dat de A6/A9 langs het Naardermeer niet doorging – spandoeken op aan viaducten boven de Gaasperdammerweg met de tekst: 'Naardermeer gered. Nu wij nog!' Ook tijdens de 'Topconferentie Noordvleugel' in het Amsterdamse Hiltonhotel, waar bestuurders de voorgenomen wegverbredingen bespraken, werd gedemonstreerd.

Door op de verkiezingsborden posters te plakken bracht Milieudefensie rond verkiezingstijd de tientallen omstreden asfaltplannen in Nederland onder de aandacht. Ruim vijftig lokale groepen hielpen mee met plakken. 'Helaas heeft dit actie-middel z'n langste tijd gehad. Het is gemeengoed geworden en veroorzaakt geen ophef meer. Ik denk dat we de volgende keer wat nieuws zullen moeten verzinnen,' aldus Wijnhoven.

Schiphol

In 2006 werd de wet Luchtvaart geëvalueerd. In deze wet staan de milieu- en geluidsregels voor Schiphol. Een belangrijk moment voor Milieudefensie, omdat gevreesd werd dat het kabinet zou inzetten op de boodschap dat Schiphol door moet kunnen groeien. Daarom besteedde Milieudefensie veel aandacht aan het voorlichten van de media en van Kamerleden. Met acties onderstreepten we de urgentie rond het moment. In februari werd samen met omwonenden het hoofdkantoor van Schiphol bezet. De actievoerders, voor de gelegenheid keurig in pak, eisten een nieuwe directie en hielden daar toe alvast sollicitatiegesprekken. Toen het Kabinetsstandpunt naar buiten kwam – én Schiphol officieel de 2 miljoenste klacht ontving - werd samen met omwonenden van de luchthaven op

het Plein in Den Haag een symbolische ijsberg gedeponneerd, symbool voor het 'topje van' het werkelijke aantal klachten. In juni werd een taxi-baan op Schiphol geblokkeerd. Eén dag na het Kamerdebat over het al dan niet oprekken van de milieugrenzen, viel het kabinet. Wijnhoven: 'Omdat de Kamer op vitale punten kritiek had op het kabinet (met name over de kwestie van het 'saldere' en de bescherming van mensen die verder weg wonen van Schiphol), werd het punt verder controversieel verklaard. Gered door de bel.'

Naast de activiteiten rond de wet Luchtvaart, was er een debatdag in de Schipholregio vlak voor de verkiezingen. In de media nam Milieudefensie scherp stelling tegen het tekort schietende EU-voorstel voor CO₂-emissiehandel in de luchtvaart.

Week van de Vooruitgang

Om duurzame mobiliteit in de schijnwerper te zetten, coördineerde Milieudefensie voor de vierde keer de Week van de Vooruitgang, een samenwerkingsproject met onder meer Veilig Verkeer Nederland, het Klimaatverbond, ROVER en SenterNovem. Het aantal deelnemers aan de Autovrije Dag trok voor het eerst in jaren weer wat aan. Diverse lokale groepen van Milieudefensie en afdelingen van de Fietsersbond waren erbij betrokken. In Leiden, waar ook het Astmafonds actief was, vond de aftrap plaats. Vermeldenswaardig is ook de OV-tour: samen met reizigersvereniging ROVER deelde Milieudefensie prijzen uit aan goede initiatieven in het openbaar vervoer. In 329 gemeenten (70 procent van het totaal) vonden in totaal 877 activiteiten plaats.

Groene lease- en vrachtwagens

35 Bedrijven schaalden zich achter een intentieverklaring van Milieudefensie, waarin zij beloofden voortaan alleen schone en zuinige auto's uit te leasen. Dat gaat in totaal om zeventienduizend lease-auto's, 3 procent van het Nederlands leasewagenpark. Helaas bleek bij navraag een jaar later, dat de helft van de bedrijven niet aan zijn beloftes heeft voldaan. 'Vorig jaar kregen deze bedrijven van ons een pluimpje omdat ze de intentieverklaring tekenden, nu kunnen zij een reprimande tegemoet zien', zegt Wijnhoven. Hij wil het project niet mislukt noemen: 'We hebben toch iets in beweging gezet. De helft van de deelnemende bedrijven heeft zich bovendien wél aan de afspraken gehouden. Bedrijven zien in dat het prima te verkopen is om omwille van het milieu restricties te stellen aan de keuzemogelijkheden van je personeel.'

Milieudefensie probeerde in 2006 ook om bedrijven die veel met vrachtwagens in binnensteden rijden te overreden hun wagenpark sneller dan wettelijk verplicht schoner te maken. Maar dat verliep moeizaam. Enkele voorlopers zoals TNT daargelaten, voelden de benaderde bedrijven er niet voor op de regels vooruit te lopen waar gemeenten dit jaar mee zullen komen. Wijnhoven: 'Dat hadden we, gezien de concurrentie in die sector, kunnen voorzien.'

Over de jongste ontwikkelingen rond mobiliteit is Joris Wijnhoven goed te spreken: 'Het nieuwe kabinet komt met maatregelen die in de luchtvaart- en de autosector slecht liggen: vervuulende auto's worden duurder, de accijns op diesel gaat omhoog, vliegtickets krijgen een heffing. Niet dat we nu klaar zijn, maar dat is toch een ander geluid. Wel jammer dat aan de verhouding asfalt – openbaar vervoer niets verandert.'

2.3 Jongeren Milieu Actief in 2006

Jongeren Milieu Actief (JMA) kwam al even ter sprake in het verslag over de campagne Landbouw en Voedsel van Milieudefensie. De samenwerking met Milieudefensie in het burgerinitiatief 'Stop fout vlees' markeert een succesvol jaar in het vijftienjarige bestaan van de jongerenorganisatie. Waarvan overigens pas de laatste drie jaar officieel als jongerenorganisatie van Milieudefensie.

JMA richt zich op jongeren van 12 tot 28 jaar. JMA streeft naar een beter milieu door jongeren een plek te bieden waar ze op hun eigen manier bezig kunnen zijn met duurzaamheid, actief aan de slag kunnen om duurzaamheid te bevorderen, en door alternatieven aan te bieden die milieuvriendelijker leven makkelijker maken. Daarbij mag het, niet onbelangrijk, best gezellig zijn. Vast onderdeel van het aanbod van JMA is EcoNaction, een netwerk van jongeren van 12 tot 18 jaar. EcoNaction ondersteunt jongeren bij het organiseren van hun eigen milieuacties. Dat gebeurt bijvoorbeeld met gastlessen: bijna elke week organiseert JMA ergens in Nederland op een middelbare school een gastles. In 2006 gingen die vooral over klimaatverandering, de ecologische voetafdruk en voeding. De nadruk ligt daarbij op activiteiten die jongeren zelf kunnen uitvoeren op hun school of in hun omgeving. Linda IJmker, coördinator van JMA: 'Neem de milieuraad van de Helen Parkhurstschool in Almere. De negen leerlingen van die milieuraad klopten bij andere scholen in Almere aan om ze te overtuigen om over te stappen op groene stroom. En dat lukte. EcoNaction zorgde voor advies en materialen.'

Kies de toekomst

Begin 2006 haakten JMA, de Nationale Jeugdraad en COS Nederland in op de gemeenteraadsverkiezingen die in maart werden gehouden. Doel was met jongeren aandacht te vragen

Het burgerinitiatief 'Stop fout vlees' kwam al eerder uitgebreid aan bod. Op pagina 12 gaat Linda IJmker, coördinator van JMA, met name in op de rol van de jongerenambassadeurs. Dit team van zes zeer gemotiveerde jongeren ging midden in verkiezingstijd langs bij lijsttrekkers en landbouwwoordvoerders van alle politieke partijen om goodwill te kweken voor het burgerinitiatief. Op de foto jongerenambassadeurs en PvdA-lijsttrekker Wouter Bos op campagne in Arnhem.

FOTO: MICHEL WUJNBERGH

voor het klimaatprobleem. Middelbare scholieren leerden wat klimaatverandering precies is, hoe de gemeente werkt, wat gemeenten kunnen doen aan klimaatverandering, wat de relatie is met ontwikkelingslanden en wat zij er zelf aan kunnen doen (thuis en op school). Centraal element was een enquête die scholieren hielden onder zoveel mogelijk gemeenteraadsleden van lokale politieke partijen. De enquête stelde onder meer vragen over de klimaatinitiatieven van de partijen in de afgelopen collegeperiode en over de plannen voor de komende periode. De scholieren brachten de uitkomsten naar buiten via de lokale media en zelf georganiseerde debatten.

In totaal deden veertien scholen en een jongerendiaconaat mee in twaalf gemeenten en hebben er ruim 800 jongeren aan het project deelgenomen. Uit de evaluatie kwam onder meer naar voren dat een kwart van de raadsleden meende dat het project invloed had gehad op de gemeenteraadsverkiezingen. Hoewel de ambities oorspronkelijk hoger lagen is JMA niet ontevreden over het project en krijgt het in 2007 een vervolg.

Picture This!

Na de zomer startte JMA een milieufotowedstrijd voor jongeren tussen de 12 en 28 jaar: 'Picture This! Imagine That!' Daaraan deden 111 jongeren mee. De inzendingen waren in november in vijf steden (Amsterdam, Groningen, Nijmegen, Utrecht en Rotterdam) te zien. Op 8 december vond de prijsuitreiking plaats tijdens de opening van de landelijke expositie in het Science Center Nemo in Amsterdam. Onderdeel van het project was een serie van vijf eendaagse fotocursussen georganiseerd in samenwerking met de Stichting Jong in Beeld. Daaraan namen in totaal 33 jongeren deel. Linda IJmker: 'Hoewel de exposities in vijf steden leuke bijeenkomsten waren waarbij steeds een milieuwethouder of een raadslid aanwezig was, is de opkomst ons tegengevallen. In totaal niet meer dan honderd mensen, waar we op vijfhonderd hadden gerekend. Dat staat in geen verhouding tot de hoeveelheid werk die onze vrijwilligers er voor hebben verzet. Gelukkig viel de aandacht van de media rond de exposities juist erg mee: Trouw, Metro en diverse regionale kranten schreven erover. Conclusie? Een fotowedstrijd is leuk en voor herhaling vatbaar, maar dan wel gekoppeld aan een concreet thema waarop we al actief zijn.'

FOTO: ELINE SPANJAART

De winnende foto van de fotowedstrijd 'Picture This', door Eline Spanjaart (categorie 17 t/m 27 jaar)

3 Mensen in beweging

Ten behoeve van een duurzame toekomst streeft Milieudefensie naar maatschappelijke veranderingen. Maatschappelijke veranderingen vinden vaak pas plaats als veel mensen in beweging komen. Milieudefensie wil daarom een beweging zijn waarbij mensen zich kunnen aansluiten en waarmee ze kunnen strijden voor de zaken die zij belangrijk vinden.

Daarbij streeft Milieudefensie naar een achterban die de pluriformiteit van de samenleving weerspiegelt. Iedereen die wil bijdragen aan een duurzame wereld moet als vanzelfsprekend de weg kunnen vinden naar Milieudefensie, ongeacht politieke en andere bindingen. De gemene deler is de zorg om het milieu.

Milieudefensie zoekt naar mogelijkheden om zoveel mogelijk mensen te betrekken bij haar werk, ongeacht interesses, kennis en vaardigheden. Mensen moeten zich thuis voelen bij Milieudefensie. Ze moeten er komen omdat ze het gevoel hebben dat het ertoe doet, maar ook omdat het leuk is en ze een persoonlijke binding voelen. Mensen kunnen die binding bevestigen door lid te worden van de vereniging. De vereniging is de kurk waarop de beweging drijft. Het garandeert de continuïteit van het streven en de inzet om te komen tot een duurzame samenleving. De vereniging biedt formele structuren om mee te denken over de koers van de beweging en om actief te participeren in allerlei activiteiten. Milieudefensie zoekt naar mogelijkheden om mensen op hún manier te betrekken, dus op basis van hun wensen, interesses en kwaliteiten. Daarbij hanteren we een benadering op maat. We onderscheiden drie groepen mensen:

- mensen met zorg om het milieu
- sympathisanten
- actieve achterban

Mensen die zich zorgen maken om het milieu proberen we met laagdrempelige activiteiten te betrekken. Als dat lukt, spreken we van sympathisanten. Het ondertekenen van een actiekaartje is bijvoorbeeld zo'n laagdrempelige activiteit.

De actieve achterban is intensiever betrokken bij het reilen en zeilen van Milieudefensie. Lokale afdelingen en steunpunten behoren bijvoorbeeld tot deze groep. In de praktijk behoren mensen van tijd tot tijd en afhankelijk van het thema dat hun aandacht heeft tot verschillende groepen. Bij elkaar levert dat het beeld op van een vereniging waarbinnen vele honderden mensen actief zijn, mensen die zich deel voelen van Milieudefensie (leden, afdelingen, bureau). Met 'om die vereniging heen' een omvangrijke achterban van betrokkenen (individuen, groepen, organisaties) die voor kortere of langere tijd als vrijwilliger meewerken aan de verwezenlijking van milieudoelen. Soms onder de vlag van Milieudefensie, soms als partners. Alles bij elkaar levert dat een groot netwerk op van betrokken en actieve burgers en organisaties.

3.1 Resultaten

Mensen betrekken bij en in beweging brengen voor het milieu rekent Milieudefensie als een van haar belangrijkste taken. Voor de periode 2006-2008 heeft Milieudefensie daarbij de volgende speerpunten geformuleerd: het verbreden en waar relevant verdiepen van de betrokkenheid van burgers; in het bijzonder aandacht geven aan activiteiten voor en door jongeren, en; het versterken van de invloed (van leden, vrijwilligers en sympathisanten) op en interactie bij de ontwikkeling van het beleid en de activiteiten van Milieudefensie. Deze doelstellingen maken deel uit van het programma 'Milieu raakt mensen' en wordt gefinancierd door het ministerie van VROM in het kader van de Subsidieregeling Maatschappelijke Organisaties en Milieu (SMOM).

In 2008 moet dat er onder meer toe leiden, dat 250.000 mensen laagdrempelig actief betrokken zijn bij de vijf milieuthema's van Milieudefensie; dat 250 actieve lokale bewoners- en milieugroepen, 80 lokale afdelingen van Milieudefensie en ongeveer drieduizend individuen actief zijn om duurzame ontwikkeling dichterbij te brengen; dat minimaal 2.500 jongeren laagdrempelig betrokken zijn bij jongerenactiviteiten en duizend jongeren regelmatig meedoen aan lokale, regionale of landelijke activiteiten, en; dat er voldoende mogelijkheden zijn gecreëerd voor burgers om invloed te hebben op en interactief betrokken te zijn bij de ontwikkeling van beleid, milieuthema's en activiteiten.

In 2006 is Milieudefensie goed op weg om die

doelstellingen te realiseren. Bij laagdrempelige activiteiten op de vijf campagnethema's van Milieudefensie waren in totaal naar schatting 240.000 mensen betrokken. Een fors deel daarvan, ruim 106.000, steunde het burgerinitiatief 'Stop fout vlees'. Maar ook de bescherming van het Groene Hart, kritiek op de asfaltplannen van minister Peijs en een initiatief om banken meer aan het klimaatprobleem te laten doen, konden op veel steun rekenen.

Bij deze en andere activiteiten waren in 2006 bovendien ongeveer 250 bewoners- en milieugroepen betrokken, Milieudefensieafdelingen niet meegerekend. Milieudefensie zag het aantal lokale afdelingen in 2006 groeien tot 86. In totaal waren er een kleine 2.500 mensen actief, deels in lokale afdelingen, deels als vrijwilliger op het kantoor van Milieudefensie, deels op pad voor een campagne bijvoorbeeld om handtekeningen op te halen of mee te doen aan een actie, of als klusser bij het vervaardigen van actieattributen.

Ook het bereik onder jongeren ontwikkelt zich naar wens. Zo groeide het aantal unieke bezoekers van de website van JMA (Jongeren Milieu Actief, de jongerenorganisatie van Milieudefensie) met ruim 100 procent: van 19.936 naar 40.278. Zeker 4.900 jongeren werden laagdrempelig betrokken bij jongerenprojecten. En het aantal actieve vrijwilligers groeide tegen de verdrukking in van 697 naar 730 jongeren. Dat is een prestatie, omdat het verloop onder jonge vrijwilligers enorm is. Het gestelde doel voor 2008, duizend actieve vrijwilligers, wordt door dat verloop naar verwachting niet gehaald.

3.2 Inspraak en besluitvorming leden

De feitelijke besluitvorming is bij Milieudefensie gecentraliseerd bij het bestuur en de Algemene Ledenvergadering (ALV). Per jaar worden er twee ALV's georganiseerd. Andere vormen van inspraak, zoals de ledenpeiling en campagneraden, hebben een adviserende status.

De opkomst bij Algemene Ledenvergaderingen is al jaren laag (in 2006 bij twee ALV's in totaal niet meer dan 91 bezoekers). Dat brengt het gevaar met zich mee, dat de ALV onvoldoende representatief is en relatief eenvoudig gedomineerd kan worden door een klein groepje mensen. Pogingen om de opkomst te vergroten, met name door de ALV te combineren met een actie in de vorm van een zogenaamde 'actie-ALV', hebben geen substantieel effect gehad. In 2007

neemt Milieudefensie de ALV's opnieuw onder de loep.

Tijdens de ALV van 26 november 2005 zag een nieuwe vorm van inspraak het licht, de ledenpeiling. In 2006 werd dit instrument voor het eerst gebruikt. Een representatieve steekproef onder 3.000 leden van Milieudefensie kreeg in april de vraag voorgelegd of Milieudefensie meer aandacht zou moeten besteden aan kernenergie of door moest gaan op de ingeslagen weg. U leest er meer over in hoofdstuk 8.1.

Campagneraden

Ook op campagneniveau kunnen leden en niet-leden meedenken, adviseren en meepraten over inhoud, strategie en de concrete invulling in de vorm van activiteiten. Dat gebeurt in de campagneraden. De vijf campagnes van Milieudefensie hebben allemaal een campagneraad, die minimaal twee keer per jaar bijeen komt. Het aantal deelnemers verschilt per campagne en per keer, maar gemiddeld trekken de campagneraden per bijeenkomst tussen de tien en dertig mensen.

In 2006 vonden er naast de gebruikelijke campagneraadbijeenkomsten ook twee overkoepelende campagneraden plaats over het actuele thema biomassa voor energieopwekking. Tijdens deze bijeenkomsten, waaraan de deelnemers van de campagneraden van Verkeer, Klimaat en Energie, Globalisering en Landbouw en Voedsel deelnamen, werden de contouren van een visiestuk besproken. Dit visiestuk is in januari door het bestuur van Milieudefensie in licht gewijzigde vorm vastgesteld en wordt voorgelegd aan de ALV. Begin 2006 werd het functioneren van de campagneraden geëvalueerd. Daartoe werd een schriftelijke enquête verspreid onder alle deelnemers van de afgelopen twee jaar. De belangrijkste conclusie is, dat het over het algemeen redelijk goed gaat met de campagneraden. Verbeterpunten zijn er wel. Bij alle campagneraden, met uitzondering van de campagneraad Landbouw en Voedsel, worden de punten inspraak en inspiratie door een relatief grote groep negatief gewaardeerd. Er bestaat mogelijk een verband tussen de positieve score van de campagneraad Landbouw en Voedsel en de aandacht die deze campagneraad in de vorm van intakegesprekken geeft aan geïnteresseerden. Andere campagneraden wordt in overweging gegeven daar een voorbeeld aan te nemen. Andere punten van aandacht zijn de (lage) opkomst en continuïteit en de timing van campagneraadbijeenkomsten. Op basis van de uitkomsten is per campagneraad een verbetertraject opgesteld.

ROZEMARIJN WARNING

'Ik heb jarenlang geroepen: ik ben eigenlijk geen activist'

Als Miss Piggy was ze het gezicht van het burgerinitiatief 'Stop fout vlees'. Ze stond in diverse kranten en haalde het TV-journaal. Ze was overigens niet de enige Miss Piggy, maar er is maar één Opperpiggy. Rozemarijn Warning (33) uit Nijmegen dacht dat ze alles wel zo'n beetje gedaan had voor het milieu, tot ze gebeld werd om in de huid van Miss Piggy te kruipen: 'Daar sta je toch van te kijken, als je ineens een batterij persfotografen voor je hebt. Gelukkig neemt zo'n rol je dan over: poseren maar! Niemand herkent je.'

'Hoe gaat zoiets. Ik werd gebeld. Ze hadden ècht iets voor mij. Of ik in de huid van Miss Piggy wilde kruipen. Vond ik bijna beledigend (lacht). Maar ze waren zich van geen kwaad bewust. "Jij houdt toch van verkleeden?" zeiden ze.'

Na een eerste try out, beleefde Miss Piggy haar echte première in november op de Dam in Amsterdam. Met een 'varkensflat' trok Milieudefensie aandacht voor het burgerinitiatief en om handtekeningen op te halen. 'Dit is een onderwerp dat veel mensen aanspreekt. Dat merk je gelijk. Het is herkenbaar, dichtbij. Het

wordt echt breed gedragen. Van het begin af aan liep het als een dulle. Het was echt een superdag. En ik bleef de hele dag poseren, want op de Dam barst het natuurlijk van de toeristen met mobieltjes en camera's. En ondertussen maar mensen aanspreken. Gewoon kort en simpel. In lange verhalen hebben mensen helemaal geen zin als ze onderweg zijn. Trouwens, ik ben ook maar een gewone burger en geen deskundige. Dan komt zo'n verhaal best over. Zelfs als ze het niet helemaal met je eens zijn, hoorde je toch vaak: ja, dat is wel zo.'

Nu nog spijt

Sinds 2001 is Rozemarijn betrokken bij Milieudefensie. 'Volgens mij ben ik typisch iemand zoals je als organisatie hoopt dat het gaat. Ik heb ooit eens een handtekening gezet voor zeeschildpadden. Vond ik een goede actie. Dat dacht ik wel vaker van dingen van Milieudefensie. Dan hebben ze je adres en krijg je af en toe post. Ik kocht twee zandzakken voor 'De dijk', die internationale actie van Milieudefensie bij de Klimaatconferentie in Den Haag. Maar ik ben er niet heen gegaan. Daar heb ik nu nog spijt van. Toen heb ik echt iets gemist. Dus toen er vlak daarna een vervolgconferentie in Bonn was ben ik wel meegeweest. Zo ben ik er in gerold. Ik meldde me aan om mee te bouwen aan de 'Johannesbrug' in 2002 over de VN-top rond milieu en duurzame ontwikkeling in Zuid-Afrika. Toen ben ik een dag of zes, zeven als vrijwilliger in de weer geweest. En dat heb ik sindsdien voor zo ongeveer alle campagnes van Milieudefensie gedaan.'

Behalve als vrijwilliger werkte Rozemarijn in 2004 ook een jaar betaald voor Milieudefensie. Eerst als projectmedewerker op Klimaat aan een actie met vloten op de Maas en de climate summer school, daarna aan een project rond bestrijdingsmiddelen, aan de organisatie van een internationale conferentie over vliegverkeer in Brussel, even op de receptie, en ten slotte op een project over de illegale import van hout in Nederland. 'Dat heb ik een jaar gedaan en daarna werd ik gewoon weer vrijwilliger.'

'Ik heb jarenlang geroepen: ik ben eigenlijk geen activist. Ik ben zo'n brave burger die vindt dat de overheid de zaken goed moet regelen. Maar dat is vaak niet zo. Ik hoor toch nog elke keer nieuwe dingen, of het blijkt erger te zijn dan ik dacht. En dan doe ik weer mee.'

FOTO'S: BRENDA POPPENIK

Ledenbulletin

Het Ledenbulletin is een intern orgaan voor en door leden dat vier maal per jaar verschijnt. Het bulletin is door leden opgericht ten behoeve van interne discussie en visievorming. De redactie is onafhankelijk en bestaat uit leden, twee bureau-medewerkers en een bestuurslid.

In 2006 ontvingen circa 280 leden het bulletin per post, ruim 900 abonnees kregen het bulletin per e-mail toegezonden. Leden schreven in 2006 onder meer over biobrandstoffen en biomassa, de evaluatie van de campagneraden, de milieubeweging en de transparantie van Milieudefensie. Het Ledenbulletin bestaat sinds 2002 en wordt in 2007 geëvalueerd.

Actieve Ledendag

Sinds 2005 organiseert Milieudefensie jaarlijks een Actieve Ledendag, die in 2006 in oktober werd gehouden op het Landgoed Schothorst bij Amersfoort. Het doel van de Actieve Ledendag is leden actief te betrekken bij het werk van Milieudefensie en ervaringen uit te wisselen. De dag bestond uit een combinatie van doe-workshops – zoals ‘mensen aanspreken op straat’, ‘actiefoto’s maken’, maar ook steltlopen - en de presentatie van de plannen van de campagnes. Het blijkt een aantrekkelijke manier om campagnes en vrijwilligers met elkaar in contact te brengen. Nieuwe mensen, blijkt uit een voorlopige analyse, worden actief en vaak meer dan één keer.

3.3 Lokale afdelingen

Lokale afdelingen werken op plaatselijk niveau aan de doelstellingen van Milieudefensie. Tegelijk vormen ze de ogen en oren van Milieudefensie in het land. In 2006 zijn er vijf nieuwe afdelingen opgericht en twee afdelingen opgeheven. Nieuw zijn de afdelingen in Zoeterwoude, Zaanstreek, Amsterdam Zuid, Bussum en Nieuwegein. Dat brengt het totaal op 86 afdelingen. Alle afdelingen worden volledig gerund door vrijwilligers.

Afdelingen zijn er in alle soorten en maten. Zeventig afdelingen hebben meerdere leden. De overige afdelingen bestaan uit één contactpersoon en fungeren vaak als lokaal informatiepunt. Soms beschikken ze over een lokaal netwerk in samenwerking met andere lokale natuur- en milieuclubs.

Hoe afdelingen georganiseerd zijn en welke activiteiten ze ondernemen, verschilt sterk. Zolang het maar past binnen de kaders van het Algemeen Beleidsplan zijn ze daarin vrij. 48 Afdelingen hebben een aan het landelijk bureau gekoppelde rekening (in 2005 waren dat er 31). Zij maken elk jaar een inhoudelijk en financieel jaarverslag en het landelijk bureau neemt hun financiële gegevens mee in het jaarverslag van Milieudefensie. Het is de bedoeling dat alle afdelingen (ook zonder gekoppelde rekening) een jaarverslag maken, maar niet alle afdelingen doen dat. Over 2006 zijn er in totaal 33 lokale jaarverslagen binnengekomen (dat zijn er 15 minder dan in 2005).

Vaak sluiten lokale afdelingen zich aan bij activiteiten, die geïnitieerd zijn door het landelijk bureau. Zo waren lokale afdelingen bijvoorbeeld intensief betrokken bij de actie ‘Banken spaar het klimaat’. In diverse gemeenten werden spaarvarkens overhandigd aan de lokale kantoren van enkele grote banken. Onmisbaar zijn de lokale afdelingen ook voor de jaarlijkse EKO-tellingen die worden verricht in meer dan driehonderd supermarkten verspreid over het hele land. Daarnaast organiseren de afdelingen acties en activiteiten die aansluiten bij de plaatselijke actualiteit, nemen ze deel aan lokale overlegstructuren, lobbyen bij de plaatselijke politiek en voeren juridische acties.

In 2006 lieten veel afdelingen van zich horen als het ging om gemeentelijk milieubeleid of de lokale partijprogramma's voor de gemeenteraadsverkiezingen. Milieudefensie **Capelle a/d IJssel** volgt het gemeentelijke milieubeleid bijvoorbeeld nauwgezet: er is meegedacht over het milieubeleidsplan, bezwaar gemaakt tegen het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen, en afvalscheiding werd op de gemeentelijke agenda gezet. Veel afdelingen van Milieudefensie zetten zich met bezwaarschriften en procedures in voor het behoud van de open groene ruimte. Milieudefensie **Dronten** werkt bijvoorbeeld actief mee aan verschillende natuurontwikkelingsprojecten in de regio en heeft d.m.v. juridische procedures bouwplannen in een gebied dat onderdeel is van de Ecologische Hoofdstructuur (voorlopig?) tegen weten te houden. Milieudefensie **Hoofddorp** haakte in op de toegenomen belangstelling voor klimaatverandering en schreef alle leden van Milieudefensie in de gemeente aan om ze attent te maken op een gratis voorstelling van de film ‘An Inconvenient Truth’ van Al Gore. Met succes, want

er was wegens overweldigende belangstelling een tweede voorstelling nodig. Deze afdeling is ook direct betrokken bij de productie van schone energie: ze helpen bijvoorbeeld bij het onderhoud van twee windturbines langs de A4 en A44. In **Heemskerk** protesteerde de afdeling tegen een verbod op het gebruik van bierflesjes bij de plaatselijke Harddraverij. Dat leverde uiteindelijk een inleverpremie op voor blik en plastic. Milieudefensie **Maastricht** heeft zich vastgebeten in de lokale luchtkwaliteitsproblemen. De afdeling praat mee in het Platform Luchtkwaliteit Maastricht, waarin de gemeente en diverse maatschappelijke organisaties en ondernemers praten over de aanpak van de vieze lucht in de stad. Milieudefensie **Arnhem**, al actief sinds de jaren zeventig, zette zich succesvol in om het uiterwaardengebied Meinderswijk te vrijwaren van nieuwbouw. De afdeling is ook actief met de Autovrije Dag: in 2006 met meer dan dertig afgesloten straten grootschaliger dan in voorgaande jaren. In de Arnhemse wijk St. Marten werkten ze mee aan een duurzaamheidsproject waarbij de wijkbewoners actief werden betrokken: in een jaar tijd werd er in de wijk ruim 31 procent meer papier en 12 procent meer glas ingezameld dan in 2005. Daarmee won de wijk

een milieuweddenschap met de gemeente glansrijk. Milieudefensie **Gouda** heeft in 2006 veel aandacht gegeven aan educatieve projecten. Ze deden actief mee aan de organisatie van het jaarlijkse Ecokids, een buitenschools programma voor kinderen tussen de acht en twaalf jaar dat in het voorjaar en de vroege zomer op de woensdagmiddag wordt gehouden. De kinderen komen met diverse organisaties en bedrijven in contact. Milieudefensie Gouda besteedt op een speelse manier aandacht aan het thema verpakingsafval. De middelbare scholieren van Gouda komen aan bod bij de jaarlijkse Afvalfiets-tocht, waar de vrijwilligers van Milieudefensie Gouda ook aan meewerken. Gedurende een dag gaan scholieren tussen de 12 en 15 jaar bij verschillende bedrijven en instellingen langs. Overall gebeurt iets rond het thema afval en milieu. Milieudefensie **Nijmegen** voorkwam in samenwerking met andere milieu- en bewonersgroepen dat er een sportdorp werd aangelegd op voormalig Landgoed De Driehuizen. Er komt geen atletiekbaan in het bos en geen woningbouw naast Park Brakkenstein. Op dit moment onderhandelt de afdeling nog met de gemeente en sportclubs om tot een definitieve oplossing te komen. Ook verzette de afdeling zich tegen

Vijf nieuwe afdelingen

In 2006 kon Milieudefensie vijf nieuwe afdelingen verwelkomen: Zoeterwoude, Bussum, Zaanstreek, Nieuwegein en Amsterdam-Zuid. De laatste drie lieten in 2006 gelijk van zich horen.

Milieudefensie Zaanstreek ging er gelijk stevig tegenaan. Zo controleerde de afdeling het klimaatbeleid van Zaanstad en Wormerland en spoorde beide gemeenten bovendien aan om voortaan FSC-hout te gebruiken in nieuwbouwprojecten. Ook de catering van beide gemeenten (die moet biologisch) was aanleiding voor een brief. Maar de afdeling beperkt zich niet tot de lokale politiek. Bij houthandelaren en doe-het-zelfzaken werd de aanwezigheid van FSC-hout in kaart gebracht. Bij supermarkten werden de EKO-producten geteld, er werden handtekeningen opgehaald voor het burgerinitiatief 'Stop fout vlees'. Op verkiezingsborden in Wormerland, Zaanstad en Oostzaan werden posters geplakt: 'Kies voor schone lucht' en 'Tegen luchtvervuiling'.

Milieudefensie Nieuwegein heeft in zijn korte bestaan al verbeteringen ingediend op het ontwerp luchtkwaliteitsplan van de gemeente Nieuwegein, 650 actiepakketten bezorgd bij de bewoners van 'vieze staten' (vieze slaat in dit geval op de vieze lucht) en een zogenaamde zienswijze ingediend tegen het verhogen van de normen voor geluidshinder rondom het stadscentrum. De afdeling bedacht een originele manier om de leden met elkaar kennis te laten maken. Met de fiets bezocht men lokale knelpunten op het gebied van luchtkwaliteit, geluidshinder en verkeerd ruimtegebruik. De kersverse afdeling Amsterdam-Zuid stond met een stand op een streekmarkt. Verder hebben de leden, net als in Nieuwegein, actiepakketten bezorgd bij de bewoners van 'vieze straten'. De afdeling is enthousiast over dit thema en wil in 2007 met de respons op de laatste actie naar de gemeente stappen.

We gaan ongetwijfeld meer van deze afdelingen horen!

enkele te grote parkeergarages in en bij het centrum van Nijmegen. Milieudefensie Nijmegen pleit voor transferia aan de stadsranden en hoogwaardig openbaar vervoer, waaronder minder milieubelastende bussen (zoals aardgasbussen). Het jaar van Milieudefensie Schiedam ten slotte, stond in het teken van een bedrijf dat kranen maakt voor de off-shore. De (grote) spuitloods van het bedrijf staat aan de rand van een woonwijk. Als het aan de gemeente ligt, mag het bedrijf zijn oplosmiddelen (40.000 kilo per jaar) ongefiltreerd en onverdund via zes schoorstenen van 33 meter verspreiden over de wijk. Voorheen werd er wel gefiltreerd met actieve koolfilters, maar dat vond het bedrijf te duur. Milieudefensie **Schiedam** ondersteunde de bewonersgroepen, organiseerde een informatieavond en voerde de druk op het college van Schiedam op. De milieuvergunning ligt inmiddels bij de Raad van State. Het is maar een greep uit de veelheid aan initiatieven en activiteiten die de vrijwilligers van Milieudefensie in hun eigen omgeving op poten hebben gezet.

Overigens zijn het niet alleen afdelingen van Milieudefensie die lokaal het Milieudefensiegekluid vertolken. Of het nu gaat om de luchtkwaliteit in de steden, de gevolgen van de groei van het vliegverkeer, of bijvoorbeeld de bedreiging van het open landschap, op al deze terreinen werkt Milieudefensie intensief samen met lokale organisaties. Mede daardoor is Milieudefensie ook op plekken waar geen Milieudefensieafdeling is, in staat een vuist te maken.

FOTO: MILIEUDEFENSIE HEEMSKERK

Als ludieke actie lanceerde Milieudefensie in de aanloop van de gemeenteraadsverkiezingen de Partij voor Droge Voeten (PvDV). Een lid van de lokale afdeling uit Heemskerk hangt verkiezingsaffiches van de klimaatpartij op.

3.4 Vrijwilligers

Vrijwilligers hebben een belangrijk aandeel in het werk van Milieudefensie. Voor onbetaalde medewerkers bestonden er al op schrift gestelde arbeidsvoorwaarden. Voor alle andere vrijwilligers was er nog niets geregeld. Daarom heeft Milieudefensie eind 2006 een nota Vrijwilligersbeleid geschreven. In 2007 wordt de nota door het bestuur behandeld. Het doel van de nota is een optimaal werkklimaat te creëren voor vrijwilligers, om duidelijkheid te geven aan zowel betaalde krachten als de vrijwilligers over hoe Milieudefensie met vrijwilligers werkt, en ter voorkoming van wrijving, conflicten en ongelijke behandeling tussen vrijwilligers.

Het belang dat vrijwilligers voor de organisatie hebben, blijkt alleen al uit de diversiteit aan vrijwilligerswerk en -functies.

De conceptnota onderscheidt niet minder dan zeven categorieën:

1. **Projectmatige vrijwilligers**, die op basis van een functieprofiel en een vacature tijdelijk projectmatig werkzaam zijn bij Milieudefensie.
2. **Kantoorvrijwilligers**, die incidenteel (op oproepbasis) of structureel allerhande kantoorwerkzaamheden verrichten.
3. **Klussers**, die incidenteel in de voorbereidingsfase van een actie of manifestatie kluswerkzaamheden verrichten.
4. **Leden van lokale afdelingen**, die lokaal informatie verstrekken en activiteiten uitvoeren.
5. **Individueel actieven**, die gehoor geven aan oproepen om aan landelijk geïnitieerde acties of manifestaties deel te nemen.
6. **Actievoerders**, die bereid zijn deel te nemen aan confronterende acties waarbij het risico van arrestatie aanwezig is.
7. **Meedenkers**, die betrokken willen zijn bij de beleidsontwikkeling via ad hoc denktanks, campagneraden en de Algemene Ledenvergadering.

In de nota wordt veel aandacht besteed aan de positie van vrijwilligers, de begeleiding en verantwoordelijkheden, rechten en plichten, een algemene profielschets voor alle categorieën vrijwilligers, de taken van de begeleiders, de waardering en de materiële voorzieningen.

4 Externe relaties

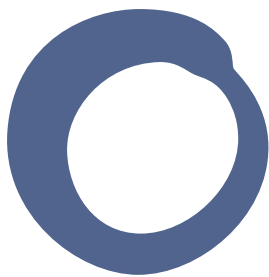
4.1 Samenwerkingsverbanden

Het netwerk van Friends of the Earth

Milieuedefensie is de Nederlandse tak van het internationale milieunetwerk Friends of the Earth Internationale (FoEI). Friends of the Earth telt 70 lidorganisaties in evenzoveel landen verspreid over de hele wereld, plus vijftien geassocieerde leden (in Nederland zijn dat: Wise, Stichting De Noordzee, A Seed Europe en Corporate Europe Observatory (CEO)). Friends of the Earth is het grootste grassroots milieunetwerk ter wereld.

Milieuedefensie is actief lid van verschillende campagnes van Friends of the Earth International. Milieuedefensie neemt deel aan de klimaatcampagne en was aanwezig tijdens de klimaatconferentie in Nairobi. Ook neemt Milieuedefensie actief deel aan de internationale bossencampagne. De bossenmedewerker van Milieuedefensie bracht in 2006 twee maanden door in Kameroen, om FoE-Kameroen ter plekke te ondersteunen en te leren van hun werk.

Milieuedefensie is, samen met Friends of the Earth Zuid-Afrika, coördinator van de campagne Corporate Social Responsibility and Sustainable Development van Friends of the Earth International. Deze campagne zet multinationals onder druk als ze betrokken zijn bij sociale problemen of overschrijdingen van milieunormen. De campagne lobbyde ook voor structurele verbeteringen: voor het versterken van rechten van benadeelden in zuidelijke landen en voor de invoering van internationale regels om bedrijven aansprakelijk te stellen voor de negatieve effecten van hun bedrijfsvoering.

**Friends of
the Earth**

FoEI blijft ook de rechtszaken in Nigeria tegen oliemaatschappijen die betrokken zijn bij het affakkelen van gas ondersteunen. FoEI wil in 2007 meer rechtszaken aanspannen tegen multinationals, omdat dit vaak de enige manier is om de omstreden activiteiten van bedrijven aan banden te leggen.

Friends of the Earth heeft ook een kantoor in Brussel waar ongeveer twintig mensen werken. Friends of the Earth Europe (FoEE) coördineert diverse campagnes, o.a. over handel, biotechnologie, EU-fondsen en kernenergie. Milieuedefensie was in 2006 met name actief in de klimaatcampagne en in het project Adelante, dat tot doel heeft kleinere Europese zusterorganisaties te ondersteunen. Zo wisselt Milieuedefensie kennis en ervaring uit met haar Spaanse zusterorganisatie Amigos de la Tierra. In 2006 hadden twee medewerkers van Milieuedefensie zitting in het bestuur van FoEE.

Milieuedefensie coördineert ook de Europese campagne voor Corporate Accountability, onder de vlag van Friends of the Earth Europe. FoEE is initiatiefnemer van de European Coalition for Corporate Justice, dat als doel heeft het invoeren van bindende milieuregels voor bedrijven op Europees niveau. Ook wordt meer transparantie voor lobbyisten bepleit. Momenteel zijn er zo'n 15.000 lobbyisten actief in Brussel, waarvan het overgrote deel voor het bedrijfsleven. Deze lobbyisten zijn voor de Europese burger niet zichtbaar, maar hun invloed op het EU-beleid is enorm.

Nature and Poverty

Vanuit de gedachte dat duurzaam beheer van eco-systemen een voorwaarde is om effectief te kunnen werken aan de bestrijding van armoede, werken Milieuedefensie, Wereld Natuur Fonds (WNF) en IUCN Nederlands Comité samen in het vierjarige programma Nature and Poverty. In nauwe samenwerking met zuidelijke partnerorganisaties streven ze naar herstel, behoud en duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen. Veel van de lopende activiteiten en internationale campagnes van Milieuedefensie en het netwerk van Friends of the Earth International zijn ingepast in dit programma, dat wordt gefinancierd door het ministerie van Buitenlandse Zaken (DGIS). In 2006 ging het laatste jaar van het programma in.

Er wordt samengewerkt in vijf verschillende regio's. In de Pantanal (Zuid-Amerika) is gewerkt

aan het duurzaam beheer van de wetlands, die bedreigd worden door de aanleg van groot-schalige sojaplantages. Veel van de soja in het Amazonegebied verdwijnt in veevoer. Aangezien Nederland na China de grootste importeur van soja in de wereld is, was de link naar de bio-industrie snel gemaakt (lees ook hoofdstuk 2.2.1 over de activiteiten van de campagne Landbouw en Voedsel).

Verder is er een succesvolle missie georganiseerd voor Tweede-Kamerleden, met vertegenwoordigers van D66, CDA en Christenunie naar West-Kalimantan/Borneo (Indonesië). Dat gebeurde in het kader van een ander speerpunt van het programma: het behoud van de bossen van Indonesië, Maleisië en Papoea Nieuw-Guinea. Tijdens dit werkbezoek werden de Tweede-Kamerleden met name geconfronteerd met de gevolgen van de palmolieproductie: grootschalige ontbossing, landonteigening van de lokale bevolking, uitputting van natuurlijke hulpbronnen en de resulterende armoede. De deelnemers spraken met lokale vertegenwoordigers en kregen mogelijke oplossingen te zien, zoals op het gebied van duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen en alternatieve inkomstenbronnen, zoals bosproducten. Een bij terugkomst door D66 e.a. ingediende motie over het gebruik van duurzame palmolie, laat zien dat deze missie duidelijk impact heeft gehad. De motie is kamerbreed aangenomen.

In Centraal Afrika (Congo Bassin) is gewerkt aan het tegengaan van de illegale houtkap en de overexploitatie van het tropisch regenwoud. Daarnaast liepen er nog twee kleinere subprogramma's: een in West-Afrika gericht op duurzame visserij en een in Zuidoost-Azië gericht op het behoud van het mangrove kustgebied en het bevorderen van duurzame garnalenkweek. Naast resultaten op het gebied van duurzaam beheer stond binnen dit programma ook het leren van elkaar centraal.

Om de opgedane inzichten te verspreiden worden er drie publicaties gemaakt die voor een breder veld nuttig kunnen zijn. Ze behandelen de onderwerpen: 'good practices', hoe van elkaar te leren en de meerwaarde van samenwerking.

In 2006 is vorm gegeven aan het vervolg op dit programma. De follow-up van het Nature and Poverty programma is geïntegreerd in het door IUCN Nederlands Comité ingediende voorstel bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (DGIS). De nadruk ligt daarbij op de continuering van de veldactiviteiten in het zuiden en op de opbouw

van een kennisnetwerk, zodat de inzichten rond de relatie tussen duurzaam beheer en armoedebestrijding breed uitgedragen kunnen worden.

Andere coalities en netwerken

In 2006 nam Milieudefensie onder andere deel aan de volgende coalities en netwerken:

- De Nieuwe Dialoog: een overleg van maatschappelijke organisaties, waaronder FNV, Oxfam Novib, Humanitas en Vluchtelingenwerk. De Nieuwe Dialoog publiceerde in 2006 een aantal rapporten, o.a. over de 'Civil Society'.
- Nederlands Sociaal Forum (NSF): een samenwerkingsverband van 130 Nederlandse maatschappelijke organisaties, geïnspireerd op het World Social Forum, dat jaarlijks in een ander land wordt georganiseerd. In mei 2006 vond de tweede editie van het NSF plaats in Nijmegen. Daar namen drieduizend mensen deel aan 175 debatten en workshops over de strijd tegen milieuvuiling, oorlog, racisme en sociale afbraak. Milieudefensie was aanwezig in seminars en organiseerde workshops over o.a. de invoer van tropisch hout en over Nederland Distributieland.
- MVO-Platform: een netwerk van Nederlandse maatschappelijke organisaties op het gebied van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen. Het MVO-Platform organiseerde in november 2006 het debat 'Wie durft bedrijven de wet voor te schrijven?'. (zie ook pagina 21)

Europa

Behalve van Friends of the Earth Europe, dat eerder besproken werd, was Milieudefensie in 2006 op Europees niveau lid van de volgende organisaties:

- European Environmental Bureau (EEB): het Europese Milieubureau waarin meer dan 140 organisaties uit heel Europa participeren.
- Aviationwatch.eu: een netwerk van Europese milieu- en bewonersorganisaties die zich bezighouden met de luchtvaart en overlast rond vliegvelden. Milieudefensie stimuleert de onderlinge samenwerking en beheert de website www.aviationwatch.eu.
- European Federation for Transport and Environment (T&E): in 2006 heeft Milieudefensie zich aangesloten bij T&E. Deze federatie oefent mede namens Milieudefensie politieke druk uit op de Europese Instaties rond de kooldioxide- en Euronormen voor voertuigen, de dreigende oprekking van de luchtkwaliteitsnormen en het emissiehandelsstelsel voor de luchtvaartsector.

Vertegenwoordiging in raden en adviescommissies

In 2006 was Milieudefensie vertegenwoordigd in:

- Raad van Nature and Poverty-subsidie-ontvangers
- FSC Raad van Toezicht
- Raad van Advies Milieucentraal
- Stuurgroep en redactie van de juridische website www.milieuhulp.nl
- Sociaal Economische Raad (zie verder onder 4.2)

4.2 Relatie met overheid en bedrijven

In de gedragscode van Milieudefensie die te vinden is op onze website staat ook beschreven hoe Milieudefensie met bedrijven en overheid omgaat.

Bedrijven

Voor de gemiddelde krantenlezer kan het soms lijken of Milieudefensie alleen maar actie voert tegen bedrijven en nooit op een andere manier haar doelen probeert te realiseren. Immers, als

er sprake is van een conflict, bijvoorbeeld in de vorm van een blokkade of een andere spectaculaire actie, berichten de media daarover. Wat meestal minder zichtbaar is, is wat er aan zo'n actie vooraf is gegaan. En dat is vaak heel wat, want een actie komt nooit zomaar uit de lucht vallen. Milieudefensie neemt altijd de 'strategische lijn' in acht (in het verleden spraken we ook wel van de 'escalatieladder'). Het betekent dat projecten en campagnes een logische opbouw moeten hebben: iedere stap of actie vloeit logisch voort uit wat eraan vooraf ging. 'Logisch' betekent in dit geval niet alleen logisch voor Milieudefensie, maar ook voor de buitenwereld, het betrokken bedrijf (of de overheid) en het publiek. Dat betekent dus, dat aan een confronterende actie een heel traject vooraf is gegaan in de vorm van brieven, overleg en pogingen tot dialoog, en soms opiniestukken en kaartjesacties om onze wensen te onderstrepen. Als dat allemaal niets oplevert, kan een goedgekozen confronterende actie soms alsnog effect hebben of vastgelopen onderhandelingen vlottrekken.

In 2006 probeerde Milieudefensie bijvoorbeeld het energiebedrijf Essent ervan te overtuigen dat palmolie niet verantwoord is als brandstof voor elektriciteitsopwekking, omdat de teelt ontbossing, ontwatering van veengebieden en schending van arbeids- en landrechten tot gevolg heeft. Toen brieven, gesprekken en actiekaartjes niets bleken op te leveren, diende Milieudefensie een klacht in bij de Reclame Code Commissie, startte een campagne met radiospots waarin Essent werd opgeroepen te stoppen met palmolie en werd het hoofdkantoor van Essent doelwit van een actie (meer in hoofdstuk 2.2.4). Dat leverde in december uiteindelijk het gewenste succes op: Essent kondigde aan het gebruik van palmolie op te schorten in afwachting van de uitkomst van een onderzoek.

FOTO: MICHEL WIJNBERGH

Milieudefensie voert actie tegen energiebedrijf Essent.

Dat besluit vond Milieudefensie een felicitatie waard wat in de vorm van een persbericht naar buiten werd gebracht. Dit voorbeeld is illustratief voor de manier waarop Milieudefensie de confrontatie met bedrijven aangaat.

Overheid en politiek

Milieudefensie volgt de ontwikkeling van beleidsvoornemens op landelijk, maar ook op provinciaal en lokaal niveau voor zover dat betrekking heeft op de vijf campagnethema's waarop we actief zijn. Op landelijk niveau ging onze aandacht in 2006 bijvoorbeeld uit naar de evaluatie van de wet Luchtvaart, de ontwikkelingen rond luchtkwaliteit (die overigens ook op lokaal niveau op onze warme belangstelling mochten rekenen), en biomassa. Lokaal en provinciaal (maar ook landelijk) lag het zwaartepunt met name bij de ruimtelijke ordening en de aanleg van bedrijventerreinen in het bijzonder. Bij grotere projecten wordt actief contact gezocht met Kamerleden die het onderwerp in hun portefeuille hebben. In 2006 was er contact met VVD, CDA, CU, D66, PvdA, GroenLinks en SP. Het agenderen van issues en het verwerven van steun voor onze voorstellen is vaak de aanleiding voor dergelijke gesprekken. In 2006 hebben jongerenambassadeurs van JMA, de jongerenorganisatie van Milieudefensie, contact gezocht met vrijwel alle politieke partijen om ze te wijzen op de noodzaak van hervorming van de bio-industrie. Dat gebeurde in het kader van het project 'Stop fout vlees'. Daarbij werd bovendien gebruik gemaakt van een nieuw democratisch middel: het burgerinitiatief. Daarmee kunnen burgers een onderwerp op de agenda van de Tweede Kamer plaatsen. Europa is ook onverminderd belangrijk voor het werk van Milieudefensie. Daarom participeren we actief in Friends of the Earth Europe en zijn we bijvoorbeeld bij de European Federation for Transport and Environment aangesloten. Europese regels hebben grote invloed op het Nederlandse milieubeleid. Dat geldt bijvoorbeeld voor de luchtkwaliteit waarover in 2006 weer veel te doen was.

Sociaal Economische Raad

Milieudefensie heeft in 2006 meegewerkt aan twee adviezen van de Sociaal Economische Raad in de Commissie Duurzame Ontwikkeling. Het eerste advies had betrekking op de relatie tussen de EU en het Nederlandse milieubeleid. De inzet van Milieudefensie was het waarborgen van een minimaal gemeenschappelijk beschermings-

niveau voor mens en natuur. Dat is, ondanks druk van werkgevers om de normen op te rekken, redelijk gelukt.

Het tweede advies ging over het Nederlandse energiebeleid en leverde Milieudefensie een kleine overwinning op. De Raad stemde in met het voorstel van Milieudefensie, dat banken hun verantwoordelijkheid moeten nemen voor de strijd tegen klimaatverandering. Banken moeten de broeikasgassen die het gevolg zijn van hun investeringen en leningen terugdringen. Het advies zorgde voor vuurwerk toen de werkgevers eisten dat er een positief advies over kernenergie aan toegevoegd zou worden. De milieuorganisaties en de FNV slaagden er echter in om, ook in dit geval, de druk van de werkgevers te weerstaan.

4.3 Relatie met de media

Als onderdeel van het inwerkprogramma van een nieuwe persvoorlichter werden bezoeken afgelegd aan verschillende landelijke media. Daarbij werd onder meer gevraagd naar een oordeel over het functioneren van de persvoorlichting bij Milieudefensie. De algemene opvatting is dat Milieudefensie goed bereikbaar en aanspreekbaar is. Het royale aantal verstuurd persberichten (ruim 180 in 2006) wordt niet als een probleem ervaren, maar integendeel gewaardeerd. De inhoud wordt meestal ter zake geacht en tijdig aangeleverd. Deze indrukken komen overeen met de resultaten van een soortgelijke 'peiling' in 2004.

De media zijn van oudsher van groot belang voor Milieudefensie. Ook omgekeerd hechten de media belang aan de kennis en opinies van Milieudefensie. Zonder dat altijd letterlijk citaten uit persberichten worden overgenomen, wordt onze visie op prijs gesteld. Dat blijkt ook uit het grote aantal opiniestukken (ruim dertig) en ingezonden brieven van Milieudefensie die in 2006 werden gepubliceerd in uiteenlopende media. De artikelen varieerden van pleidooien tegen de aanleg van nieuwe bedrijventerreinen tot de keerzijde van biobrandstoffen en de oproep om een einde te maken aan de bio-industrie. De stukken verschenen in lokale bladen en regionale media en op de opiniEPagina's van alle landelijke kranten. Ook werden (soms op verzoek van redacties zelf) opiniestukken geschreven voor vakbladen.

Nadat 'An inconvenient truth' verscheen, de documentaire van oud-vicepresident van de VS,

Al Gore, is de aandacht voor klimaatverandering in Nederland toegenomen. Dat merkten we ook aan het grote aantal vragen van journalisten over dit onderwerp. Donald Pols, campagneleider Klimaat, verscheen in alle landelijke kranten en in zo ongeveer elk nieuwsprogramma op radio en TV. Ook het alarmerende IPCC-rapport dat begin 2007 zou verschijnen, wierp zijn schaduw vooruit. Deze VN-commissie, die verslag uitbrengt van de wetenschappelijke stand van zaken rond klimaatverandering, wijst de mens aan als belangrijkste veroorzaker van het broeikasprobleem. De uitslag van de Tweede-Kamer-verkiezingen heeft er daarna aan bijgedragen dat het onderwerp milieu in brede zin bij de media de wind weer in de rug kreeg.

Een door Milieudefensie van tevoren aangekondigde (maar in een kort geding verboden) blokkade van Europa's grootste vleesverwerker Vion, leidde tot intens debat in de vakpers. Soja dat als voer voor de varkens van Vion dient, is afkomstig van plantages in Brazilië waarvoor op grote schaal regenwoud wordt gekapt. Het probleem dat tot dan toe nauwelijks bekend was, werd in één klap op de kaart gezet.

De afdeling Pers en Publiciteit, waarvan de persvoorlichters deel uit maken, zorgt voor halfjaarlijkse kwantitatieve en kwalitatieve rapportages over alle berichten in de media die gaan over (activiteiten van) Milieudefensie. Die rapportages spelen een rol bij de evaluatie van alle projecten. Bovendien worden alle artikelen over milieu-thema's in de belangrijkste landelijke kranten dagelijks geknipt en op thema gesorteerd onder medewerkers verspreid.

4.4 Externe communicatie

Milieudefensie Magazine

Milieudefensie Magazine - normaal gerund door een hoofdredacteur, redacteur en redactiesecretaris - begon 2006 met een magere bezetting. Dat kwam door het vertrek, november 2005, van hoofdredacteur Marcel Ham. Redacteur Michiel Bussink nam noodgedwongen van november 2005 tot maart 2006 een groot deel van het werk over. In maart werd Annemarie Opmeer aangesteld als nieuwe hoofdredacteur, waarna de redactie weer compleet was.

Ook de redactieraad zag in 2006 een aantal mensen vertrekken en een aantal nieuwe mensen in hun plaats terugkeren, zodat de redactieraad in 2007 weer voltallig is.

De komst van Annemarie Opmeer leidde niet meteen tot grote veranderingen, al heeft zij de ambitie meer lezers voor het magazine te winnen. De consumentenpagina, die voorheen werd ingevuld door Goede Waar & Co en Milieu Centraal kwam onder redactie van Annemarie. Het magazine kwam twee keer met een special: in de zomer stond vakantie centraal, in december energie. De decemberspecial over energie werd ook gratis aangeboden aan drieduizend mensen die via de campagne Klimaat en Energie van belangstelling voor dit onderwerp blijken gegeven. Of dat het magazine meer lezers oplevert, zal in 2007 moeten blijken. De decemberspecial ging bovendien in de losse verkoop bij boekhandel selexyz scheltema in Amsterdam. In 2007 wordt deze pilot uitgebreid met andere boekhandels. Het aantal leden-met-blad steeg in 2006 met 925 lezers tot 16.335.

Milieudefensie Actief

Milieudefensie Actief is een nieuwsbrief die vier keer per jaar verschijnt en leden en sympathisanten van Milieudefensie informeert over actuele projecten. Kenmerkend zijn de vele 'doe mee' oproepen, waar goed op wordt gereageerd. In 2006 ontvingen 83.000 mensen de Actief. De Actief is ook on line beschikbaar via www.milieudefensie-actief.nl.

Jaaroverzicht

Eén keer per jaar verschijnt, naast dit jaarverslag, een rijk geïllustreerd jaaroverzicht. Het gaat aan het begin van het jaar als bijlage mee met de Actief.

Earth Alarm

Earth Alarm is het schrijfproject van Milieudefensie. Individuele burgers schrijven regeringen, bedrijven of internationale instanties (zoals de Wereldbank) brieven waarin ze de geadresseerden verzoeken verantwoordelijkheid te nemen voor milieumisstanden en deze op te lossen. Earth Alarm komt in actie op verzoek van buitenlandse organisaties, met name als Nederlandse bedrijven betrokken zijn, of als Nederlandse politici of diplomaten op één of andere manier invloed uit kunnen oefenen. Milieudefensie vindt dat bedrijven de milieuregels waaraan zij in Nederland voldoen, ook in het buitenland in acht moeten nemen. Earth Alarm is door de jaren heen een effectief middel gebleken. In 2006 schreven ongeveer 3.400 mensen mee aan vijf Earth Alarms. Zij ontvingen een nieuwsbrief met achtergrondinformatie over een

nieuwe case en een suggestie voor een nieuwe brief. De cases in 2006 waren: vleesgigant Vion, vanwege de kaalkap van de Amazone voor varkensvoer; Shell, met een oproep een deel van de winst in het opruimen van de vervuiling te stoppen; Essent, vanwege het gebruik van palmolie waarvoor regenwoud wordt kaalgekapt; Rijkswaterstaat, vanwege het gebruik van fout hout; de Europese Commissie, voor een transparantere lobbyregeling in Brussel.

E-nieuwsbrieven

Naast de online versie van de Milieudefensie Actief, biedt Milieudefensie via haar website ook e-mail nieuwsbrieven aan van alle campagnes. Samen bereiken deze nieuwsbrieven vele duizenden mensen per jaar. De meeste nieuwsbrieven verschijnen ongeveer eens per maand. Ook de persberichten van Milieudefensie zijn per e-mail te ontvangen.

Websites

In 2006 trok de website van Milieudefensie (www.milieudefensie.nl) 383.721 unieke bezoekers, samen goed voor 530.000 bezoeken. Dat betekent overigens een daling van het aantal bezoekers met 18 procent t.o.v. 2005. Dat is voor een deel terug te voeren op het enorme succes in 2005 van de 'lijst van 200 vieze stadswegen', die in haar eentje goed was voor 100 duizend bezoekers. Bovendien heeft Milieudefensie in 2006 vaker met, zeer succesvolle, themasites gewerkt zoals www.stopfoutvlees.nl.

Die themasites deden het goed in 2006:

- **www.stopfoutvlees.nl** (een co-productie met JMA, de jongerenorganisatie van Milieudefensie): Goed voor 129.697 unieke bezoekers, waarvan 17.395 online het burgerinitiatief ondertekenden.
- **www.gadeboerop.nl**: 185.000 unieke bezoekers in anderhalve maand, waarvan 21.916 een fietsroute naar een biologische boerderij hebben gedownload.
- **www.weetwatjeet.nl**: 124.720 unieke bezoekers, 39.818 meer dan in 2005.
- **www.informatiecentrumvlees.nl**: (sinds 11 juli 2006, januari 2007 omgedoopt tot www.eerlijkovervlees.nl) ongeveer 1.200 bezoekers per maand.

De website van JMA, de jongerenorganisatie van Milieudefensie, (www.jma.org) realiseerde een ruime verdubbeling t.o.v. 2005: 42.206 unieke bezoekers. Veel meer dan de groei van 10 pro-

cent waarop was gerekend. Samen waren ze goed voor 78.551 bezoeken.

Ook JMA onderhoudt een aantal themasites:

- **www.thebet.nl**: 31.500 unieke bezoekers.
- **www.kiesdetoekomst.nl**: naar schatting 19.000 unieke bezoekers
- **www.milieupicturethis.nl**: 6.714 unieke bezoekers.
- **www.misskoop.nl**: 3.235 unieke bezoekers in 2006.

Servicelijn

De servicelijn van Milieudefensie beantwoordde in 2006 in totaal 12.473 telefoontjes en 7.025 e-mailberichten. In beide gevallen iets meer dan in 2005. Een vijfde van de bellers, belde naar aanleiding van een campagne van Milieudefensie. Eveneens een vijfde van de telefoontjes betrof vragen over de leden- en donateursadministratie. Bijna de helft van de telefoontjes kwam van mensen die het via andere wegen niet lukte om een brievenbussticker tegen reclamedrukwerk te bestellen. Een flinke stijging ten opzichte van 2005. De overige ruim 10 procent betrof uiteenlopende onderwerpen.

Ruim de helft van de e-mails ging over de leden- en donateursadministratie, een kwart betrof vragen over de campagnes en 10 procent ging over het hele scala van milieuonderwerpen. Vergeleken met het aantal telefoontjes en e-mailberichten valt het aantal papieren brieven, 145 stuks, in het niet. Natuurlijk zijn ook die allemaal beantwoord!

Omgang met klachten

Klachten komen meestal binnen bij de Servicelijn, die verantwoordelijk is voor de afhandeling overeenkomstig de klachtenprocedure. In 2005 zijn er ruim 350 klachten binnengekomen (veelal over de administratie van persoonlijke gegevens). Alle klachten zijn naar tevredenheid afgehandeld. De meeste klachten betroffen niet ontvangen post, onjuiste adressering, de keuze van actievormen en actieonderwerpen. Enkele klachten hadden betrekking op door Milieudefensie ingenomen standpunten.

De binnengekomen klachten komen wekelijks aan bod in het teamoverleg van de Servicelijn. Dat leidt waar nodig tot aanpassing van de werkwijze. Wanneer mensen klagen over teveel mailings van Milieudefensie, wordt daarvoor deze mensen in de toekomst rekening mee gehouden.

5 Risicomanagement

Het werk van Milieudefensie speelt zich voor een belangrijk deel af voor het oog van de media. In dat brandpunt van aandacht kan een onterechte beschuldiging aan het adres van een bedrijf of de overheid of een confronterende actie die niet zorgvuldig wordt uitgevoerd leiden tot reputatieschade en ook financiële gevolgen hebben. Daarvan is Milieudefensie zich terdege bewust. Milieudefensie heeft de risico's die zij loopt daarom in kaart gebracht en beleid ontwikkeld om ze te minimaliseren.

5.1 Reputatie risico's

Een schandaal in de media kan een organisatie veel schade toebrengen. De betrouwbaarheid en de geloofwaardigheid van een organisatie staan dan op het spel en de inkomsten lopen gevaar. Daarom kiest Milieudefensie voor eerlijke en open communicatie en streeft Milieudefensie in alle openheid en met open vizier haar doelen na. Om de reputatie van Milieudefensie te beschermen investeert Milieudefensie veel tijd en moeite in haar relatie met de media en heeft Milieudefensie een gedragscode opgesteld met richtlijnen voor actievoeren, onze omgang met overheid en bedrijven en het zorgvuldig omgaan met beschuldigingen.

Een samenvatting van die regels staat op de website van Milieudefensie (www.milieudefensie.nl/organisatie/beleid/gedragscode).

De acties van Milieudefensie zijn altijd gewelddoos. Dit betekent dat Milieudefensie geen geweld tegen personen gebruikt en acties afwijst die vernieling van goederen tot doel hebben. Milieudefensie zal ook nooit willens en wetens mensen met haar acties in gevaar brengen. Veiligheid en zorgvuldigheid staan daarbij hoog in het vaandel. Daarmee is niet gezegd dat Milieudefensie confronterende acties uit de

weg gaat. Die zijn soms nodig, al is het maar omdat de dialoog door onze opponenten maar al te vaak als tactiek gebruikt wordt om kritische organisaties aan het lijntje te houden. Een confronterende actie schiet zijn doel echter voorbij als de actievorm de aandacht voor de inhoud overschaduwet en het potentiële medestanders van ons vervreemdt. Een stevige actie kan bij een bedrijf snel succes hebben, maar ons in het publieke domein schade berokkenen. Dat vraagt elke keer opnieuw om een zorgvuldige afweging van alle risico's en de kansen op succes.

In 2006 overwoog Milieudefensie bijvoorbeeld een blokkade van vleesproducent Vion in Boxtel. Vion is het grootste slachtbedrijf van Europa en mede daardoor in de positie om iets te doen aan de misstanden bij de teelt van veevoer in Brazilië. Ondanks gesprekken, ludieke acties, een kaartjesactie en rapporten bleek Vion tot geen enkele concessie bereid. Daarom wilde Milieudefensie de aanvoer van Vion stilleggen. Die aanvoer bestaat echter uit levende have, waardoor een blokkade dierenleed tot gevolg zou hebben gehad. Daarom besloot Milieudefensie niet zonder meer tot een blokkadeactie, maar deze vooraf aan te kondigen om het bedrijf in staat te stellen de voor die dag geplande veetransporten af te gelasten. Dat Vion de rechter zou vragen de actie te verbieden was vooraf ingecalculleerd. Ondanks toestemming van de gemeente Boxtel werd de actie uiteindelijk verboden. Per saldo pakte onze aanpak echter goed uit, want de publiciteit die op de voorgenomen actie en de gang naar de rechter volgden, zette Vion verder onder druk. Niet lang na de commotie gaf het bedrijf in een ingezonden stuk in het Agrarisch Dagblad voor het eerst aan te willen gaan praten met maatschappelijke organisaties.

Ook bij beschuldigingen aan het adres van bedrijven of instellingen is het zaak zorgvuldig te werk te gaan. Fouten kunnen de reputatie en het imago van Milieudefensie ernstig schaden. In het verleden is Milieudefensie hier niet altijd even zorgvuldig mee omgegaan, wat aanleiding was voor vervelende incidenten. Om herhaling te voorkomen, heeft Milieudefensie regels geformuleerd waaraan publicaties moeten voldoen. Daarin staan bronvermelding en de controle van bronnen centraal. In 2006 deden zich geen problemen voor.

Ondanks alle goede voornemens, ingebouwde controlemechanismen en een open houding kan er natuurlijk toch altijd iets misgaan. Om te voorkomen dat de situatie dan escaleert, wordt

Milieudefensie blokkeert een taxibaan op Schiphol (2 juni 2006). De actie was een protest tegen de kabinetsplannen om de geluids- en milieuregels voor Schiphol op te rekken. De actievoerders werden veroordeeld tot een taakstraf.

het zogenaamde issue-team bijeengeroepen om maatregelen te nemen en daarover naar buiten te treden. Als de oorzaak van zo'n situatie is gelegen in een fout van Milieudefensie, dan draaien we niet om de feiten heen maar geven we onze fout publiekelijk toe en proberen we de schade te herstellen. Met behulp van een zogenaamde crisissimulatie wordt het issue-team in 2007 op eventuele calamiteiten voorbereid.

5.2 Fysieke risico's

Milieudefensie heeft met haar acties en manifestaties een solide reputatie omgebouwd. Het logo van Milieudefensie biedt veiligheid voor de actievoerders: de politie en marechaussee kennen Milieudefensie en weten dat Milieudefensie altijd strikte veiligheidsnormen hanteert. De actievoerders worden altijd uitvoerig ingelicht over de eventuele risico's van een actie en de meer gedurfde, confronterende acties worden alleen met goed getrainde actievoerders gedaan. Daarvoor heeft Milieudefensie de beschikking over een team van ongeveer twintig

vrijwilligers die regelmatig trainen en acties tot in de puntjes voorbereiden.

Er wordt het uiterste gedaan om fysieke risico's – zowel voor eigen mensen als burgers die met onze acties worden geconfronteerd – uit te sluiten. Acties met te grote fysieke risico's vallen niet binnen het repertoire. Dat betekent dat ook situaties worden vermeden waarbij derden onverwacht kunnen reageren. Daarom zal Milieudefensie bijvoorbeeld niet snel overgaan tot de blokkade van een autoweg.

Ook eventuele juridische risico's die zijn verbonden met meer confronterende acties, worden vooraf uitvoerig besproken en voor advies aan een advocaat voorgelegd. Ook in dit geval is alles erop gericht eventuele schade voor actievoerders en derden tot een minimum te beperken. Dat biedt overigens geen garanties. In 2006 hebben we de juridische risico's voor de actievoerders die meededen aan de blokkade van een taxibaan op Schiphol niet goed ingeschat. Op grond van een soortgelijke actie in 1996 was ten hoogste gerekend op een (voorwaardelijke)

boete. De rechter oordeelde echter dat gezien het veranderde klimaat (terrorismedreiging) een hogere straf op zijn plaats was en veroordeelde de actievoerders tot een taakstraf van veertig uur. Bij de beoordeling van toekomstige acties zal daar rekening mee gehouden worden.

5.3 Financiële risico's

De inkomsten van Milieudefensie worden gebruikt om de activiteiten te financieren. Om de continuïteit van deze activiteiten te waarborgen, streeft Milieudefensie naar een brede spreiding van geldgevers. De drie belangrijkste inkomstenbronnen zijn:

- Leden en donateurs (32 procent): Dit aandeel is gestegen ten opzichte van voorgaande jaren.
- Nationale Postcode Loterij (26 procent)
- Subsidiegevers (42 procent): Een aanzienlijk deel van deze inkomsten (ongeveer 22 procent van de verkregen subsidiegelden) wordt in het kader van internationale samenwerkingsprojecten zoals Nature and Poverty (zie ook pagina 32), door Milieudefensie en haar partnerorganisaties gegenereerd en doorgegeven aan organisaties buiten Nederland. Als dit aandeel buiten beschouwing zou worden gelaten, veranderen de verhoudingen: het aandeel uit subsidies daalt dan tot 36 procent, de Nationale Postcode Loterij 29 procent, en leden en donateurs 35 procent.

Verder heeft Milieudefensie een continuïteitsreserve gevormd voor dekking van risico's op korte termijn. De richtlijn 'Reserves Goede Doelen' van de Vereniging Fondsenwervende Instellingen (VFI) geeft aan dat hiervoor een reserve kan worden aangehouden van maximaal anderhalf maal de jaarlijkse kosten van de werkorganisatie. Door de eerder genoemde spreiding van inkomsten over drie inkomstenbronnen verwacht Milieudefensie dat een reserve die half zo groot is als de kosten van de werkorganisatie voldoende is om de risico's op korte termijn te dekken. Er is daarmee een gezond evenwicht tussen de financiële risico's en de hoogte van de reserve. De kosten van de werkorganisatie bestaan uit salaris-, huisvestings-, kantoor-, bestuurs- en verenigingskosten en bedroegen in 2006 3.839.000 euro. Volgens de VFI-richtlijn mag onze reserve maximaal 5.759.000 euro bedragen. De continuïteitsreserve bedraagt 1.247.000 euro. Dat is 0,32 maal de kosten van de werkorganisatie. Milieudefensie streeft ernaar de continuïteitsreserve te

brengen op het gewenste niveau van 0,5 maal de kosten van de werkorganisatie. In de begroting worden hiervoor geen gelden vrij gemaakt. Verhoging van de reserve vindt plaats bij overschotten aan het eind van het boekjaar.

Milieudefensie heeft bovendien in beperkte mate reserveringen voor specifieke risico's, zoals voor proceskosten.

5.4 Compliancy

Betrouwbaarheid en transparantie zijn steeds belangrijker geworden voor Milieudefensie. De naleving van wet- en regelgeving is vanzelfsprekend. Dat een milieuorganisatie zich soms op verboden terrein begeeft of de toegang tot een bedrijf of instelling blokkeert om aandacht voor een milieuprobleem te vragen en maatregelen af te dwingen, is in Nederland gelukkig geaccepteerd en goed vergelijkbaar met de middelen die de vakbeweging in kan zetten. Het ontslaat ons echter nooit van de plicht te laten zien dat er goede redenen zijn om dat te doen. Én duidelijk te maken dat we, voor we tot een confronterende actie overgaan, al een heel scala aan andere middelen hebben ingezet. (Zie ook hoofdstuk 4.2).

Milieudefensie voldoet aan de normen van het Centraal Bureau Fondsenwerving (CBF) en de Vereniging Fondsenwervende Instellingen (VFI). In 2006 voldeed Milieudefensie al grotendeels aan de Code Wijffels voor goede doelen. Medio 2007 wil Milieudefensie de code volledig volgen. (Zie ook hoofdstuk 1.2).

6 Sociaal verslag

In overeenstemming met haar doelstelling stelt Milieudefensie eisen aan het sociaal beleid van de eigen organisatie. De waarden die binnen de milieubeweging traditioneel hoog aangeschreven staan, zoals democratie, solidariteit en maatschappelijk bewustzijn, spelen daarbij een belangrijke rol.

De uitgangspunten van het sociaal beleid van Milieudefensie vindt u op onze website (www.milieudefensie.nl/organisatie/beleid).

6.1 Personeel en organisatie

Diversiteit personeel

Het meest kenmerkende aan de samenstelling van het personeel van Milieudefensie is waarschijnlijk dat er relatief veel jonge mensen werken. Net als in 2005 is meer dan de helft van de werknemers in 2006 jonger dan veertig jaar. Vrouwen zijn in de meerderheid; 55 van de in totaal honderd betaalde werknemers (peildatum december 2006). Op de leidinggevende posities is de verhouding tussen mannen en vrouwen nagenoeg gelijk. Daar hoort wel de kanttekening bij, dat van de drie directieleden er een vrouw is, en dat van de vijf campagneleiders er ook slechts een vrouw is.

Het aantal betaalde werknemers is ten opzichte van 2005 met zeven gedaald; het aantal werknemers met een vast contract daalde van 87 naar 85, het aantal werknemers met een tijdelijk contract daalde van twintig naar vijftien. Het aantal vrijwilligers en stagiaires steeg van 23 in

2005 tot in totaal 32 in 2006. Het aantal WIW-ers bleef gelijk.

Milieudefensie streeft in haar personeelsbeleid naar diversiteit, maar registreert etnische minderheden onder haar werknemers niet apart en heeft in 2006 geen concrete maatregelen genomen om tot een goede afspiegeling van de samenleving te komen. Hetzelfde geldt voor mensen met een handicap en voor herintredende vrouwen.

In- en Uitstroom (van betaalde medewerkers)

Bij een projectorganisatie als Milieudefensie is er altijd sprake van in- en uitstroom van werknemers. Vervanging bij ziekte en zwangerschap zorgt voor extra in- en uitstroom. Van de vaste, betaalde werknemers vertrokken er in 2006 veertien mensen (twee keer zoveel als in 2005). Van zes mensen eindigde het tijdelijk contract (in 2005 negen). Er kwamen vijftien nieuwe werknemers bij, waarvan negen met uitzicht op een vast contract (in 2005 respectievelijk zeventien en zes).

Evaluatie loongebouw, competentiebeleid en beoordeling

In 2006 heeft een uitgebreide evaluatie plaatsgevonden van het in 2001 ingevoerde loongebouw, het competentiebeleid en het functionerings- en beoordelingsstelsel. De evaluatie gebeurde in opdracht van de directie en werd door Personeelszaken uitgevoerd. Dat gebeurde met een schriftelijke vragenlijst die onder medewerkers en leidinggevenden werd verspreid. Daarnaast is aanvullend onderzoek gedaan naar de marktconformiteit van onze salarissen. De belangrijkste conclusies uit de evaluatie van het loongebouw: in vergelijking met soortgelijke organisaties blijven met name in de hogere functiegroepen de salarissen van Milieudefensie ver achter. Dat levert problemen op bij de werving en selectie van meer ervaren medewerkers en leidinggevenden. De belangrijkste conclusie uit de evaluatie van het beoordelings-

Aantal werknemers in 2006 (stand december 2006)

Betaalde werknemers met vast contract	85
Betaalde werknemers met tijdelijk contract	15 (waarvan 9 met uitzicht op een vast contract)
Vrijwilligers	25 (over heel 2006)
Stagiaires	7 (over heel 2006)
WIW (via Panthar Amsterdam)	3 (over heel 2006)

systeem: ons systeem levert te weinig differentiatie op in de beoordelingen; 97 procent van de medewerkers scoort door de jaren heen 'goed' of 'zeer goed'. Dat levert een geflatteerd beeld op in vergelijking met de gemiddelde score in Nederland. Meer differentiatie is wenselijk. De resultaten van de evaluatie en aanpassingsvoorstellen zijn besproken in een projectgroep waarin een directielid, hoofd personeelszaken, een OR-lid, een campagneleider, een hoofd van een centrale dienst en een medewerker zitting hadden.

De evaluatie, en het principe dat Milieudefensie medewerkers niet alleen in geld wil belonen, heeft voor de komende jaren drie nieuwe prioriteiten opgeleverd.

In volgorde van belangrijkheid:

- **Prioriteit A: Milieudefensie: Goed om voor te werken!**
Om aan dit punt invulling te geven, wordt de komende jaren onderzoek gedaan onder medewerkers. Verder wordt meer aandacht gegeven aan het zowel in- als extern uitdragen van gemeenschappelijk benoemde waarden.
- **Prioriteit B: Versterken van opleidingen en loopbaanontwikkeling**
Milieudefensie stelt in de komende jaren stapsgewijs extra middelen voor opleidingen beschikbaar: voor het traject leidinggeven/management en voor collectieve trainingen voor teams/vakgenoten.
- **Prioriteit C: Aanpassing van het loongebouw**
Om in de toekomst concurrerend te kunnen blijven op de arbeidsmarkt zal Milieudefensie haar loongebouw de komende jaren meer 'marktconform' maken (d.w.z. meer conform de markt waar vergelijkbare maatschappelijke organisaties op werven). Ook dat gaat stapsgewijs. Op 1 juli 2007 vindt de eerste verhoging plaats. Medio 2009 is een tweede ophoging gepland, mits de financiële positie van Milieudefensie dat toelaat.
De uitgangspunten van het loongebouw veranderen niet: Onze laagste salarissen moeten zich laten vergelijken met datgene wat elders een hoog salaris heet te zijn en onze hoogste salarissen moeten zich laten vergelijken met wat elders een laag salaris heet te zijn. In 2006 kwam het hoogste netto salaris bij een maximale aanstelling van 0,8 fte uit op niet meer dan twee maal het laagste netto salaris.

- Daarnaast zijn besluiten genomen ten aanzien van de beoordelingsystematiek: Er wordt alleen nog beoordeeld op de acht hoofdcompetenties, (mede)beoordelaars zijn verplicht schriftelijke feedback te geven, het aantal scores gaat van vijf naar vier, het aantal mede-beoordelaars gaat van vijf naar minimaal drie en maximaal vijf en de leidinggevende bepaalt het eindoordeel.

Salarissen

Alle werknemers van Milieudefensie werken part time, maximaal 0,8 fte. Milieudefensie vindt het belangrijk dat werknemers tijd overhouden voor andere rollen, bijvoorbeeld in het gezin, als vrijwilliger of bij andere maatschappelijke organisaties.

Om de werving voor de twee adjunct-directeuren meer kans op succes te geven, besloot het bestuur in 2006 de reeds bestaande maar ongebruikte schaal 6 van het loongebouw open te stellen voor directieleden. Het laagste bruto salaris (schaal 1, trede 1) bedroeg in 2006 (fulltime dienstverband) op papier 1.751 euro per maand (werkelijk: 1.790 euro). Het hoogste bruto salaris (schaal 6, trede 20) in 2006 bedroeg op papier 3.769 euro (werkelijk: 3.686 euro). De directiesalarissen staan apart vermeld in hoofdstuk 8.2.

Ziekteverzuim

Het ziekteverzuim (inclusief zwangerschap) lag in 2006 op 4,9 procent (exclusief zwangerschap is dat 4 procent). Dat is gelijk aan het landelijk gemiddelde in 2005. Ten opzichte van het eigen verzuim in 2005 betekent dat een stijging van 2,6 procent. Die stijging komt geheel voor rekening van langdurig verzuim.

Deskundigheidsbevordering en loopbaanbegeleiding

Er zijn in 2006 aanzienlijk meer loopbaangesprekken gevoerd dan in 2005, namelijk met 24 werknemers. Daarmee is invulling gegeven aan het voornemen loopbaanbegeleiding meer aandacht te geven. De leidinggevenden zijn primair verantwoordelijk voor het bespreken van opleidings- en loopbaanwensen met hun medewerkers. Indien er behoefte is aan ondersteuning kunnen medewerkers zelf aankloppen bij Personeelszaken.

Voor opleidingen en trainingen was in 2006 een bedrag van 50.000 euro beschikbaar (dit bedrag werd in de loop van het jaar verlaagd tot 42.000

euro). Van dit bedrag is in totaal 28.813 euro daadwerkelijk besteed. Dat is aanzienlijk minder dan vorig jaar (toen was er 50.000 euro beschikbaar en werd ruim 40.000 euro gebruikt). Een van de oorzaken is dat een aantal mensen wel aangaf een opleiding te willen volgen, maar dit uiteindelijk om uiteenlopende redenen niet heeft gedaan.

Hoewel het begrote bedrag in 2006 niet volledig is besteed, wordt het budget in 2007 toch verhoogd. Tegelijkertijd maakt personeelszaken in 2007 meer werk van de ontwikkeling van het opleidingsbeleid en wordt het volgen van een opleiding actief gestimuleerd.

Fysieke arbeidsomstandigheden

Sinds eind 2005 is Milieudefensie gehuisvest in de Nieuwe Looiersstraat in Amsterdam. In het najaar van 2006 heeft Milieudefensie de Arbo-dienst een Risico Inventarisatie en Evaluatie (RI&E) laten uitvoeren. Een RI&E is een overzicht en beoordeling van alle relevante arbo-risico's in de organisatie. Aspecten van veiligheid, gezondheid en welzijn, arbo- en verzuimbeleid, psychosociale belasting, fysieke belasting, arbeidsomgeving en acute gevaren zijn in het onderzoek meegenomen. Begin 2007 verwachten we de resultaten en aanbevelingen. De RI&E resulteert in een plan van aanpak dat tot doel heeft om de risico's te verminderen en te beheersen.

Veiligheid

Milieudefensie heeft zeven bedrijfshulpverleners (BHV-ers) die onveilige situaties zoals brandgevaar en geblokkeerde nooduitgangen signaleren en het pand kunnen ontruimen bij brand. Zij zijn in het bezit van een diploma Eerste Hulp Bij Ongevallen. Elke dag zijn er minstens twee BHV-ers aanwezig.

In 2006 is er een nieuw Bedrijfshulpverleningsplan geschreven dat voldoet aan de wettelijke normen. Dit plan beschrijft de procedures die na het ontstaan van een calamiteit gevolgd moet worden.

6.2 Inspraak werknemers

De werknemers van Milieudefensie voelen zich over het algemeen zeer betrokken bij hun werk. Die betrokkenheid is terug te zien in het aantal medewerkers dat ook buiten kantooruren bereid is voor Milieudefensie werkzaamheden te verrichten of mee te doen met acties. Over zaken die het werk en de organisatie daarvan, en de

cultuur en gebruiken betreffen, willen velen meepraten. Formeel gebeurt dat via de ondernemingsraad en het incidentele overleg Donderslag!

Op het gebied van de werkorganisatie als geheel speelt het middenmanagement een belangrijke rol. In een overleg van directie en leidinggevenden van teams worden voorstellen besproken die betrekking hebben op de organisatieontwikkeling. Denk daarbij aan huisvesting, automatisering, interne besluitvorming, hoofdlijnennotitie, profilering, wervingsprogramma, loongebouw, beoordelingssysteem en de kwaliteit van het middenmanagement zelf. Uiteindelijk besluiten worden door de directie genomen. Tot 2006 kende Milieudefensie nog een andere vorm van formele inspraak in de vorm van meerdere beleidsdagen voor alle medewerkers over organisatiebrede onderwerpen en campagnes. Omdat de aard van deze beleidsdagen vooral informeel was, is het aantal teruggebracht tot één bijeenkomst per jaar die losstaat van de formele beleidscyclus. (Meer over besluitvorming bij Milieudefensie in hoofdstuk 8.2).

Ondernemingsraad

Milieudefensie heeft, net als andere instellingen met meer dan vijftig werknemers, een ondernemingsraad (OR) die de belangen van het personeel en de organisatie als geheel behartigt. In 2006 telde de ondernemingsraad vijf leden.

De onderwerpen die de OR gedurende 2006 het meest bezig hielden, hingen samen met het loongebouw: de invoering van de zesde loonschaal, de evaluatie van het loongebouw en de competenties. De OR van Milieudefensie adviseerde negatief over het voornemen van het bestuur om de reeds bestaande maar ongebruikte schaal 6 van het loongebouw open te stellen voor directieleden om zo de werving voor de twee adjunct-directeuren meer kans op succes te geven. De OR vreesde met name dat de invoering van de zesde schaal zou leiden tot een opwaarts stuwende werking binnen het hele loongebouw. Omdat het bestuur dit advies naast zich neerlegde, vroeg de OR de Bedrijfscommissie om een oordeel. De Bedrijfscommissie gaf het bestuur inhoudelijk gelijk en adviseerde de OR onder voorwaarden alsnog akkoord te gaan. De OR heeft daarop niet besloten alsnog akkoord te gaan, maar wel om haar verzet tegen het bestuursbesluit te stoppen.

Ook bij de evaluatie van het loongebouw was de

ondernemingsraad actief betrokken als lid van een werkgroep. De OR kon zich goed vinden in de uiteindelijke voorstellen.

Donderslag

Donderslag is de geuzennaam voor een incidenteel overleg waar medewerkers hun mening kunnen geven over actuele, prangende kwesties. Er werd in 2006 op verzoek van de OR bijvoorbeeld een bijeenkomst uitgeschreven om de mening van de medewerkers te peilen over de voorgenomen invoering van de zesde loonschaal. Donderslag is een adviserend orgaan van de werkor- ganisatie aan de directie, maar heeft geen plek in de formele beleidsvoorbereiding. Donderslag wordt georganiseerd door een commissie waarin medewerkers op vrijwillige basis zitting hebben.

7 Intern milieubeleid

Om inzicht te krijgen in onze eigen milieuprestaties maakt Milieudefensie voor de derde achtereenvolgende keer gebruik van de Milieubarometer voor het midden- en kleinbedrijf.

De algemene uitgangspunten van het interne milieubeleid van Milieudefensie zijn te vinden op onze website (www.milieudefensie.nl/organisatie/beleid/intern-milieubeleid). In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten van 2006 en vergelijken we die resultaten met voorgaande jaren.

7.1 Milieubarometer

De Milieubarometer is door CE en Stimular ontwikkeld en geeft inzicht in de mate waarin factoren als energie, afval en papierverbruik bijdragen aan onze totale milieuscore en milieukosten. De barometer berekent ook efficiencyindicatoren, waardoor we kunnen zien hoe wij het doen in vergelijking met andere kantoren in Nederland. Met behulp van de barometer krijgen we bovendien inzicht in de ontwikkeling van onze eigen prestaties en kunnen we waar nodig en mogelijk bijsturen. Het referentiejaar is 2004.

In de grafiek is te zien hoe Milieudefensie in 2006 op milieugebied presteerde ten opzichte van 2005 en 2004. De totaalscore in het referentiejaar 2004 is daarbij gesteld op 100.

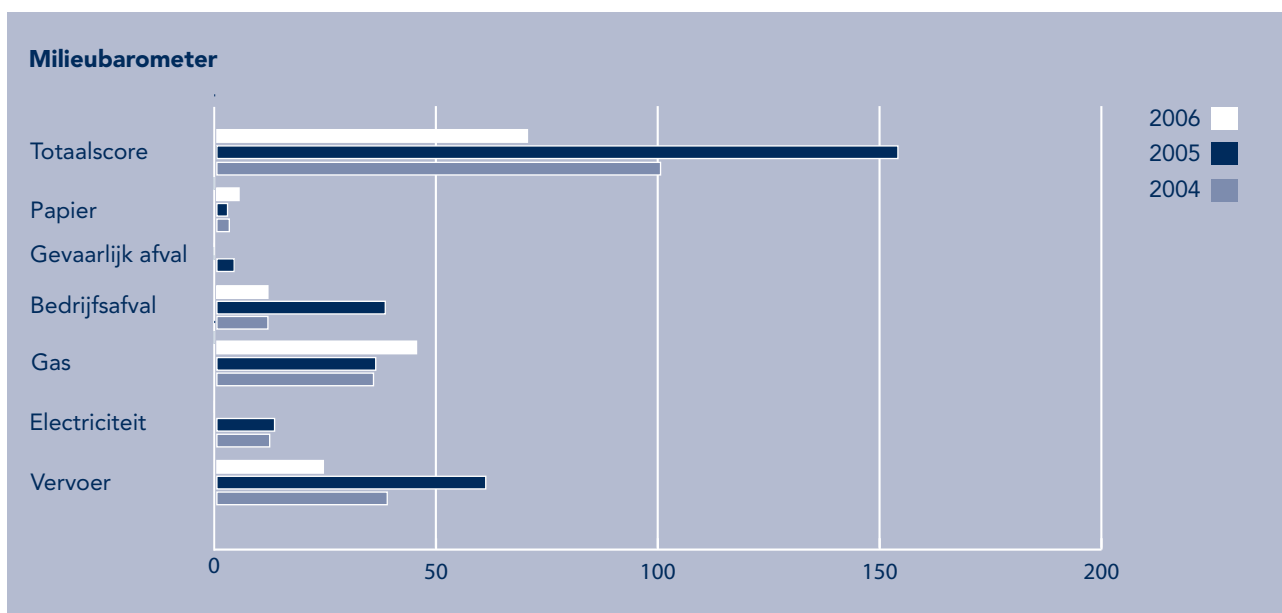
Met 30 procent minder milieubelasting dan in 2004, presteert Milieudefensie goed. Dat is vooral toe te schrijven aan twee factoren. Allereerst compenseerde Milieudefensie in 2006 (en met terugwerkende kracht over 2005) de CO₂-uitstoot veroorzaakt door ons vervoer (zowel de dienstreizen als het woon-werkverkeer) en ons energieverbruik. Bovendien gebruikten we in 2006 100 procent groene stroom. Daarmee is de bedrijfsvoering van Milieudefensie sindsdien klimaatneutraal. De resultaten van 2005 vallen in negatieve zin uit de toon, omdat het kantoor van Milieudefensie in dat jaar verhuisde. Dat leverde m.n. veel extra afval op.

Omdat we ervan overtuigd zijn dat er nog de nodige winst te boeken is, laat Milieudefensie begin 2007 een Energie Prestatie Advies uitvoeren. De energiescan binnen ons kantoorgebouw (EPA-U) geeft ons een helder en gedetailleerd inzicht in de energiebesparingsmogelijkheden.

Vervoer en CO₂-compensatie

In 2004 vormde werkverkeer (dienstreizen) met 38 procent nog de belangrijkste milieubelasting van het kantoor van Milieudefensie. Dat aandeel daalde in 2006 tot 24 procent, een daling van 14 procent.

Dienstreizen, het woon-werkverkeer en het energieverbruik van het kantoorpand van

Milieudefensie resulteerden in 2005 in 155,2 ton CO₂-uitstoot. Dat komt neer op ongeveer 1,5 ton CO₂ per medewerker. Met ingang van 2006, en met terugwerkende kracht voor 2005, compenseert Milieudefensie de uitstoot van broeikasgassen. Die compensatie bestaat hoofdzakelijk uit investeringen in duurzame energieprojecten in ontwikkelingslanden en (nu nog) voor een klein deel uit de aanplant van bomen. Zeker dat laatste is wat Milieudefensie betreft niet ideaal, maar het beste wat de markt op dit moment te bieden heeft. Zodra er betere mogelijkheden voor handen zijn, zal Milieudefensie daarvoor kiezen.

Voor woon-werkverkeer wordt alleen gebruik gemaakt van de fiets of het openbaar vervoer. Omdat Milieudefensie autogebruik wil ontmoedigen, worden dienstreizen per auto slechts vergoed als de plaats van bestemming niet of niet op doelmatige wijze met het openbaar vervoer kan worden bereikt of het gebruik van een auto noodzakelijk is.

Energie

De belangrijkste milieubelasting in 2006 komt voor rekening van ons gasverbruik, namelijk 45 procent van de totale milieubelasting. Het gasverbruik is ten opzichte van 2004 en 2005 met 20 procent gedaald, maar per m³ gebouw ligt het gasverbruik hoger dan in ons oude kantoorpand. Omdat de verdiepingen in het nieuwe pand veel lager zijn, komen we overall lager uit. De verwarmingsinstallatie in het voormalige pand aan het Damrak in Amsterdam was bovendien geregeld stuk. In het nieuwe pand is meer verwarmingscomfort met een lager gasverbruik. Toch kan het gasverbruik vermoedelijk nog een stuk omlaag. In 2007 laten we de verwarmingsinstallatie beter inregelen en onderzoeken we of hij voorzien kan worden van een tijdklok en temperatuurregelaar.

Ons elektriciteitsverbruik is hoger dan in 2005, omdat ons nieuwe pand een airco- en luchtverversingsinstallatie heeft. De milieubelasting daarvan is in de milieubarometer teruggebracht naar nul doordat Milieudefensie nu 100 procent groene stroom gebruikt afkomstig van water, wind en schone biomassa.

Afval

Bedrijfsafval vormt 25 procent van de totale milieubelasting. Vergeleken met 2005 is de omvang sterk afgenomen. Het verschil wordt

vooral verklaard door de grote opruiming tijdens de verhuizing, eind 2005.

Net als in voorgaande jaren wordt het chemisch afval zorgvuldig gescheiden van het reguliere afval. Ook het glasafval wordt gescheiden aangeboden. De milieubelasting van gevaarlijk afval is nul procent.

Papier

Kantoorpapierverbruik vormde in 2006, net als in 2005 en 2004, slechts een heel klein deel van de totale milieubelasting, namelijk 5 procent. Hierbij is drukwerk dat extern geproduceerd wordt niet meegerekend.

Het lage verbruik is het resultaat van de gewoonte van veel medewerkers dubbelzijdig te kopiëren en geregeld twee pagina's tekst te printen op één pagina A4. Ook worden veel nieuwsbrieven elektronisch verstuurd in plaats van in papieren vorm. Extern drukwerk is van 100 procent gerecycled papier (post consumer), dit geldt ook voor het papier dat Milieudefensie zelf inkoop.

Water

In het nieuwe kantoorpand is nog geen watermeter aanwezig, zodoende hebben we geen gegevens over het waterverbruik van Milieudefensie in 2006. Voor de milieubarometer hebben we het gebruik van voorgaande jaren aangehouden (6,5 m³ per medewerker). Dat is beneden het gemiddelde verbruik; het waterbedrijf rekent 11 m³ per medewerker.

7.2 Computer en printers

Het gebruik van computers is zo sterk toegenomen, dat dit op zichzelf al een milieuonderwerp is. Denk aan het energieverbruik van al die apparaten en de afvalverwerking. Vandaar dat onze afdeling Automatisering daar extra aandacht aan besteedt: nieuwe hardware wordt waar mogelijk geselecteerd op laag energieverbruik en moet voldoen aan de strengste richtlijnen op gebied van grondstoffenverbruik en recyclemogelijkheden.

Nieuw aan te schaffen werkstations zijn van een nieuwe generatie energiezuinige computers. De werkstations zijn bovendien volledig loodvrij en bevatten minder giftige stoffen zoals brandvertragers. Die nieuwe generatie computers – eind 2006 telde Milieudefensie er in totaal 25 – met o.a. speciale voeding, worden besteld via www.ikbenstil.nl. Ze zijn wel tientallen euro's duurder, maar door de stroombesparing halen we dat geld er ook weer uit. Het verbruik bedraagt eenderde van gangbare werkstations.

Flatscreens zijn zuiniger dan 'ouderwetse' monitoren, daarom koopt Milieudefensie alleen nog flatscreens in. Omdat de milieuprestaties van alle merken ongeveer gelijk zijn, reageren we doorgaans op goedkope aanbiedingen.

De nieuwste printers zijn van het type Kyocera. Zowel de kleuren- als de zwart/wit-printer heeft erg lage gebruikskosten en het beste milieuprofiel. Dat geldt zowel voor de toner, als voor

de recyclemogelijkheden van het apparaat zelf en het energieverbruik. Deze printer stoot bijna geen ozon uit en kan daarom zonder problemen in een kantoorruimte staan.

Voor servers en andere apparatuur zijn zulke milieubewuste opties helaas niet aanwezig. Hardware die we zelf niet meer kunnen gebruiken, gaat – als de apparatuur nog bruikbaar is – naar kleinere NGO's. Werkstations worden soms ook ingezet als testmachine of server met eenvoudige taak. Afhankelijk van de staat van de hardware wordt deze voor een klein bedrag verkocht of weggegeven. In het verleden gingen werkstations ook wel naar medewerkers, maar belastingtechnisch is dit geen optie meer. Eventuele software die onder een licentie valt, wordt verwijderd. Data zijn doorgaans niet aanwezig maar worden, indien dit wel het geval is, verwijderd. Verzoeken om afgeschreven computers voor scholen in Afrika zijn tot nu toe afgewezen omdat onze apparatuur daarvoor doorgaans te oud is, en de netto-balans van transport en afvalverwerking negatief uitvalt. Soms halen we nog voedingen, disks of andere herbruikbare onderdelen uit de computers. Echt oude apparatuur wordt verzameld en gaat geregeld naar een afvalverwerkingspunt.

En de lunch is natuurlijk biologisch.

FOTO BRENDA POPPENK:

8 Bestuur en directie

8.1 Bestuur

Milieudefensie is een vereniging met een democratische werkwijze. Lokale afdelingen, medewerkers en leden hebben invloed op het beleid. De jaarlijkse Algemene Ledenvergadering (ALV) en het bestuur van de vereniging stellen het beleid vast. De algemene ledenvergaderingen worden voorgezeten door een presidium. Bij conflicten tussen leden en organen van Milieudefensie treedt op verzoek een geschillencommissie in werking.

De bestuursleden verrichten hun werk onbezoldigd. Er worden geen leningen, voorschotten of garanties aan bestuursleden verstrekt. Wel krijgen zij de onkosten die ze voor hun bestuurswerk maken vergoed. Dat betreft met name reiskosten.

Functioneren van het bestuur

Het bestuur heeft in 2006 als uitvloeisel van een besluit van de Algemene Ledenvergadering van 26 november 2005 een eerste ledenpeiling gehouden. Die ging over de vraag of Milieudefensie meer aandacht moet besteden aan kernenergie. Dat is actueel, nu kernenergie steeds vaker als oplossing van het klimaatprobleem naar voren wordt geschoven. De uitslag van de peiling, die er in het kort op neerkomt dat een grote meerderheid vindt dat Milieudefensie door moet gaan op de ingeslagen weg en zich niet meer dan nu het geval is moet richten op activiteiten tegen kernenergie, werd bekendgemaakt tijdens de Algemene Ledenvergadering van 11 juni 2006. Het bestuur koos ervoor dat Milieudefensie in de eerste helft van 2006 hoge prioriteit gaf aan de campagne 'Stop de verstening van het Groene Hart', gericht op het tegenhouden van bebou-

wing in het Groene Hart. De ledenvergadering van juni 2006 werd gecombineerd met een actie die hierop aansloot: in de polder Gnephoek werd op ludieke wijze geprotesteerd tegen de bouwplannen die dit mooie landschap bedreigen. Andere agendapunten waren onder meer de begroting 2006, de hoofdlijnen voor de begroting en het activiteitenplan 2007, de benoeming van twee nieuwe adjunct-directeuren, de evaluatie van de campagneraden en de keuze om de campagne 'Stop fout vlees' in het najaar van 2006 en in de eerste helft van 2007 hoge prioriteit te geven. Het bestuur discussieerde over onderwerpen als het verschil in binding tussen leden en donateurs van Milieudefensie, de betrokkenheid van het bestuur bij acties, actievormen die mogelijk kunnen leiden tot een taak- of gevangenisstraf voor de actievoerders, en een visiestuk over biomassa. Het bestuur van Milieudefensie kwam in 2006 in totaal twaalf keer bijeen.

De bestuursleden Chris Smitskamp en Henk Heijns (vanuit de lokale afdelingen) traden af tijdens de Algemene Ledenvergadering van 18 november 2006. De bestuursleden Marnix van der Vat en Peer de Rijk werden tijdens deze ledenvergadering herkozen. Alex Kaat werd als nieuw bestuurslid gekozen. Hans Mandjes werd door de lokale afdelingen gekozen als bestuurslid.

Gebruik van een zesde salarisschaal

De werving van twee nieuwe adjunct-directeuren verliep moeizaam. Een van beide vacatures stond al sinds april 2005 open. Het (te lage) maximum salaris werd door het bestuur als een van de oorzaken gezien. Daarom besloot het bestuur begin 2006 om salarisschaal 6 van het loongebouw van Milieudefensie (maximumsalaris 3.769 euro bij een fulltime aanstelling) in gebruik te nemen (schaal 6 bestond al, maar werd nog niet gebruikt). De ondernemingsraad van Milieudefensie stemde hier niet mee in (zie ook hoofdstuk 6.1 en hoofdstuk 6.2). Salarisschaal 6 werd toch geëffectueerd, omdat het bestuur het voor een verantwoorde bedrijfsvoering noodzakelijk achtte de al lang bestaande vacatures te vervullen en dat was in haar visie niet mogelijk zonder een iets beter salarisaanbod.

In augustus 2006 werden twee nieuwe adjunct-directeuren, Kees Kodde en Tessy Geurink, door het bestuur benoemd. In september 2006 zijn zij begonnen en werd de inschaling van de (nieuwe) directieleden geëffectueerd.

FOTO: RICK KEUS

Twee nieuwe adjunct-directeuren: Kees Kodde en Tessy Geurink

Samenstelling bestuur

Nel van Dijk, voorzitter

Directeur Instituut voor Publiek en Politiek
Nevenfuncties: geen

Ed van Dalsem, penningmeester

Zelfstandig gevestigd energie-consultant
Nevenfuncties: geen

Marnix van der Vat, secretaris

Senior adviseur/onderzoeker WL/Delft Hydraulics
Nevenfuncties:
Bestuurslid stichting "Het Chinese Dorp"
Voorzitter stichting "Thuisplaat"

Gemma Boetekees, bestuurslid op voordracht OR

Coördinator bosproducten op Internationale
markten ICCO
Nevenfuncties: Bestuurslid FERN

Hans Mandjes, bestuurslid benoemd door de lokale afdelingen

Secretarieel medewerker
Nevenfuncties:
Contactpersoon Milieudefensie afdeling Zaanstreek
Secretaris SP Wormerland.
Bestuurslid Kontakt Milieubeheer Zaanstreek.

Willemien Troelstra, bestuurslid benoemd door de lokale afdelingen

Milieuadviseur Stichting Stimular
Nevenfuncties:
Contactpersoon Milieudefensie afdeling Rotterdam

Patrick Hoetink

Beleidsmedewerker Universiteit Twente
Nevenfuncties: geen

Pieter Jansen

Beleidsmedewerker Both Ends
Nevenfuncties:
Voorzitter Milieu actiewinkel 'de Broeikas' in
Nijmegen

Ad de Kort

Consultant kwaliteitsmanagement en
voedselveiligheid
Aandachtrainer
Nevenfuncties:
Bestuurslid Goede Waar & Co

Peer de Rijk

Directeur WISE
Nevenfuncties:
Bestuurslid Stichting X minY
Voorzitter bestuur WeeGee

Alex Kaat

Communicatiemanager bij
Wetlands International
Nevenfuncties: geen

Rooster van aftreden

Naam	Functie	Benoemd	(Eventuele herbenoeming)	Jaar van aftreden
Nel van Dijk	voorzitter	2002	2005	2008
Ed van Dalsem	penningmeester	2002	2005	2008
Marnix van der Vat	secretaris	2003	2006	2009
Gemma Boetekees	bestuurslid op voordracht OR	2004	2007	2010
Hans Mandjes	bestuurslid namens de lokale groepen	2006	2009	2012
Willemien Troelstra	bestuurslid namens de lokale groepen	2001	2003/2005	2007
Patrick Hoetink		2001	2004	2007
Pieter Jansen		2001	2004	2007
Ad de Kort		2005	2008	2011
Peer de Rijk		2003	2006	2009
Alex Kaat		2006	2009	2012

Samenstelling Presidium

Willemien Ruygrok

Senior Beleidsadviseur bij E-Quality
(information centre for gender and ethnic issues)

Nevenfuncties:

Bestuurslid IPP

Secretaris Stichting Kick

(Korte Inspirerende Corrigerende Kracht)

Lid Reglementen Commissie PvdA

Bestuurslid Stichting Gay Games

Secretaris Stichting Jansje van Goor

Alphons Katan

Gepensioneerd

Nevenfuncties:

Voorzitter Stichting Samenwerking op

Milieugebied (SOM)

Wytzia de Savornin Lohman

Zelfstandig gevestigd interim manager
en adviseur

Nevenfuncties: geen

Samenstelling Geschillencommissie:

Ipe van der Deen

Werkzaam bij SenterNovem

Nevenfuncties: geen

Wil Klaassen

Gepensioneerd

Nevenfuncties:

Coördinator van de Fietzersbond afdeling

Alphen en omstreken

Phon van den Biesen

Advocaat

Nevenfuncties:

Voorzitter Stichting Advocaten voor Advocaten

Voorzitter College van Advies van Atana

(www.atana.nl)

Vice-President van IALANA (International

Association of Lawyers Against Nuclear Arms)

Lid Wetenschappelijke Raad van het Centrum

voor Milieurecht van de UvA

Activiteiten van de Geschillencommissie

In 2006 is de geschillencommissie één keer bij elkaar geweest voor het bespreken van het jaarverslag en het rooster van aftreden. Afgesproken is dat Zwier Regelink in november 2006 zou aftreden, Ipe van der Deen in november 2007 en Wil Klaassen in november 2008. In november 2006 is Zwier Regelink afgetreden.

Op de ALV van november 2006 is Phon van den Biesen bij acclamatie tot lid van de commissie gekozen.

In het laatste deel van het jaar heeft de commissie op verzoek bemiddeld bij een verschil van mening tussen een lid en een van de organen van de vereniging. Het verschil van mening is tot wederzijdse tevredenheid opgelost.

8.2 Directie

De leiding van Milieudefensie was in 2006 in handen van algemeen directeur Frank Köhler (53). De algemeen directeur geeft leiding aan de uitvoerende organisatie van Milieudefensie en heeft een contract voor onbepaalde tijd. Sinds 1 september wordt de algemeen directeur bijgestaan door twee nieuwe adjunct-directeuren. Tessy Geurink (37) is belast met organisatie en financiën, Kees Kodde (39) met de campagnes en het inhoudelijke beleid. Tessy Geurink vervulde management- en adviestaken voor profit en non-profitorganisaties. Vanaf 2003 was zij o.a. directeur van stichting Vluchtelingenwerk Leidschendam-Voorburg. Kees Kodde werkte van 1998 tot 2004 bij Milieudefensie en Friends of the Earth Europe (FoEE). Hij was campagneleider Vliegverkeer, zette zich in voor de hervorming van het Europese landbouwbeleid en was voorzitter van FoEE.

Voor de aanstelling van beide adjunct-directeuren in september werd de algemeen directeur bijgestaan door Lia van Wijk (51). Lia van Wijk vervulde eerder diverse managementtaken binnen Milieudefensie. Zij had een parttime aanstelling als interim adjunct-directeur van 1 januari tot 1 september voor 0,8 fte. Van 1 september tot 1 januari bleef zij voor 0,1 fte verbonden aan de directie, maar was zij geen directielid meer.

8.2.1 Directiesalarissen

Het bruto jaarsalaris (inclusief vakantiegeld) van de algemeen directeur bedroeg € 36.284,86 (€ 48.372,81 inclusief sociale en pensioenlasten) voor een parttime aanstelling van 0,8 fte.

Beide adjunct-directeuren hebben eveneens een parttime aanstelling van 0,8 fte. Het bruto jaarsalaris (inclusief vakantiegeld) van de adjunct-directeuren (4 maanden 0,8 fte) bedroeg respectievelijk € 11.660,80 (€ 14.557,35 inclusief sociale en pensioenlasten) en € 10.345,60 (€ 13.037,32 inclusief sociale en pensioenlasten).

Het bruto jaarsalaris (inclusief vakantiegeld) van de interim adjunct-directeur (8 maanden, 0,8 fte) bedroeg € 24.337,57 (€ 32.059,64 inclusief sociale en pensioenlasten).

Er worden geen leningen, voorschotten of garanties aan directieleden verstrekt.

8.2.2 Beleidscyclus en interne besluitvorming

In 2005 startte een traject om de interne besluitvorming van Milieudefensie te verbeteren. Daarbij stonden twee vragen centraal: hoe kunnen we de interne besluitvorming effectiever maken en met minder interne bureaucratie (minder papier, minder overleg), en; hoe houdt de directie het overzicht om te kunnen sturen en besluiten te nemen.

In april 2006 werd het proces afgerond met de vaststelling door de directie van een notitie met uitgewerkte voorstellen. In deze notitie, 'Besluitvorming bij Milieudefensie', wordt het hele traject van beleidsvoorbereiding, projectontwikkeling en -uitvoering, de inbreng van de leden, en de koppeling van dit traject aan de formele besluitvorming in het bestuur en de Algemene Ledenvergadering (ALV) uitgewerkt. Dit heeft er onder meer toe geleid, dat het aantal interne overlegorganen is verminderd en dat de rol van deze overleggen is verduidelijkt.

In grote lijnen ziet de beleidsvoorbereiding er nu zo uit:

- Eén keer per jaar wordt elke campagne op strategie, inhoud en communicatie besproken.
- Eén keer per jaar schrijven alle campagnes een activiteitenplan. Dat begint in het voorjaar met het opstellen van een overzicht van projectideeën, die tevens als basis dienen voor subsidievoorstellen. Het feitelijke activiteitenplan wordt in september geschreven.
- Na bespreking en goedkeuring van de plannen in de directie worden deze aan het bestuur voorgelegd. Het bestuur maakt vervolgens een voorstel voor het totaal activiteitenplan van Milieudefensie en legt dat ter vaststelling voor aan de najaars-ALV.
- Op basis van het activiteitenplan en de ontwikkelingen rond de subsidies en de begroting wordt een jaarplanning gemaakt.
- Op het niveau van de werkorganisatie als geheel speelt het middenmanagement een belangrijke rol. In een overleg van directie en leidinggevenden worden voorstellen besproken die betrekking hebben op de organisatieontwikkeling. Dit overleg komt maximaal vier keer per jaar bijeen.
- Alle projecten worden geëvalueerd. De evaluatieverslagen van de hoogst geprioriteerde projecten worden ter goedkeuring aan het bestuur voorgelegd.

Naast deze beleidsvoorbereidende overleggen kent Milieudefensie een aantal interne overleggen die van belang zijn voor de projectontwikkeling en -uitvoering:

- Voortgangsgesprekken tussen directie en middenmanagers.
- De jaarplanning wordt halfjaarlijks met de centrale diensten doorgesproken. Die maken op basis van die informatie hun eigen planning.
- Projecten die hoog geprioriteerd zijn, worden vervolgens in twee tot drie overleggen door de betrokken campagneteams en de centrale diensten uitgewerkt en ter vaststelling aan de directie voorgelegd.

De vereniging heeft op drie manieren inbreng:

- Via de ALV
- Via de campagneraden (in hoofdstuk 2 leest u er meer over).
- Tijdens actieve ledendagen.

Samenstelling van de directie in 2006

Frank Köhler, algemeen directeur,

vanaf 1 maart 2005

Nevenfuncties namens Milieudefensie:

Lid Raad van Advies Milieu Centraal

(vanaf 1 april 2005)

Lid Raad van Toezicht bij FSC

(vanaf 1 december 2005)

Overige nevenfuncties: geen

Lia van Wijk, adjunct-directeur ad interim,

tot 1 september 2006

Nevenfuncties namens Milieudefensie:

Lid stuurgroep Nature & Poverty

(tot 1 september 2006)

Bestuurslid Fonds Nederlands Sociaal Forum

(tot 1 september 2006)

Overige nevenfuncties: geen

Kees Kodde,

adjunct-directeur Campagnes,

vanaf 1 september 2006

Nevenfuncties namens Milieudefensie:

Lid coördinatiegroep Nederlands Sociaal Forum

(vanaf november 2006)

Overige nevenfuncties: geen

Tessy Geurink,

adjunct-directeur Organisatie en Financiën,

vanaf 1 september 2006

Nevenfuncties namens Milieudefensie:

Bestuurslid Fonds Nederlands Sociaal Forum

(vanaf november 2006)

Overige nevenfuncties:

Bestuurslid Stichting Soto zen-centrum

Suiren-Ji

9 Fondsenwerving, subsidies en sponsoring

9.1 Wervingsprogramma en -methoden

Milieudefensie maakt al heel lang gebruik van werving om groei van het aantal leden en donateurs te realiseren. Sinds 2001 gebeurt dat met wervingsprogramma's, dus gestructureerd en met lange termijn doelstellingen.

De doelstelling van het eerste wervingsprogramma 2001 - 2005 was een groei van 50.000 naar 100.000 leden en donateurs. Daarmee wilde Milieudefensie haar maatschappelijk draagvlak vergroten en zichzelf verzekeren van duurzame inkomsten. De financiële doelstelling werd gerealiseerd, het aantal leden en donateurs groeide naar 85.000. Voor het programma heeft Milieudefensie een investering gedaan over meerdere jaren: voor het eerste jaar werden extra uitgaven begroot, wat in de laatste jaren werd gecompenseerd door groeiende inkomsten van leden en donateurs.

Voor de periode 2006 - 2008 zijn nieuwe doelstellingen geformuleerd. In deze periode wil Milieudefensie alsnog doorgroeien naar 100.000 leden en donateurs, waarvan 40.000 leden. In het lopende Algemeen Beleidsplan worden daarvoor vier redenen genoemd: vergroting van de maatschappelijke legitimatie van de activiteiten van Milieudefensie; vergroting van de basis van de vereniging; potentieel drukmiddel voor campagnes, en; een duurzame financiële basis met vrij besteedbaar geld. Belangrijk verschil met het eerste wervingsprogramma is dat Milieudefensie niet meer hoeft te investeren over meerdere jaren, maar kan werken met jaarbegrotingen waarbij de inkomsten per jaar groeien, terwijl de kosten in beperkte mate stijgen (bijvoorbeeld door hogere oplagecijfers).

Ieder jaar sluiten mensen zich spontaan bij Milieudefensie aan. En we leren mensen kennen die meedoen aan campagneactiviteiten. Een deel van deze mensen wordt lid of donateur. Dat is mooi, maar bij lange na niet genoeg om het verloop onder leden en donateurs op te vangen. Laat staan om te groeien. Daarom moeten we nieuwe mensen benaderen en stapsgewijs kennis

laten maken met Milieudefensie. Daarbij staan de campagnes en projecten altijd centraal. De werving van Milieudefensie kent twee onmisbare peilers: prospecting en telemarketing.

Prospecting gebeurt met 'inserts' (brieven die met bladen worden meegezonden) en 'direct marketing' (door mensen persoonlijk op hun eigen adres aan te schrijven). Daarbij maken we vaak gebruik van vragenlijsten. We hebben ervaren dat dit een goede manier is om wederzijds kennis te maken. Na deze eerste kennismaking met de inhoud van ons werk groeit stapsgewijs de binding. Daarbij is het uitgangspunt steeds wat de mensen zelf willen. Begin 2006 hielpen circa 1.800 leden en donateurs van Milieudefensie mee met de actie 'Tekenen voor het Groene Hart'. Aan deze activiteit deden mensen die we via prospecting hebben leren kennen net zo vaak mee als mensen die Milieudefensie al langer steunen. Het aantal klachten dat Milieudefensie als gevolg van deze wervingsvormen bereikt is beperkt (0,5 tot 1 procent). Uiteraard wordt met klachten, voor zover mogelijk, altijd iets gedaan. Voor duurzame inkomsten zijn doorlopende machtigingen voor Milieudefensie erg belangrijk. Bij doorlopende machtigingen geven mensen ons toestemming om periodiek geld van hun rekening af te schrijven. Op dit moment is de jaarwaarde van afgesloten machtigingen ruim 1,3 miljoen euro. Naast het lidmaatschap is dit de kern van de structurele inkomsten die Milieudefensie van haar achterban ontvangt. Het overgrote deel van de doorlopende machtigingen komt tot stand dankzij telemarketing (het opbellen van mensen).

Bij telemarketing zoekt Milieudefensie uitsluitend contact met mensen waarmee we al een financiële relatie hebben. Het aantal klachten is daarom klein (minder dan 0,5 procent van de telefoongesprekken). Klachten worden zeer serieus genomen en onmiddellijk onderzocht. Waar nodig wordt direct ingegrepen om herhaling te voorkomen. Tegenover weinig negatieve reacties staan veel positieve reacties. Het aantal mensen dat enthousiast reageert en besluit Milieudefensie duurzaam te steunen is heel groot en het verloop is klein.

Zowel het wervingsprogramma als de gebruikte methoden zijn in 2006 tijdens de Algemene Ledenvergadering besproken en kunnen op instemming rekenen.

Privacybepaling

Persoonsgegevens die Milieudefensie via formulieren of op een andere manier bereiken, worden nooit verstrekt aan derden. Milieudefensie slaat de gegevens strikt vertrouwelijk op. Binnen de organisatie zelf hebben slechts een paar medewerkers toegang tot deze gegevens. De adressendatabase van Milieudefensie is aangemeld bij het College Bescherming Persoonsgegevens.

9.2 Resultaten werving 2006

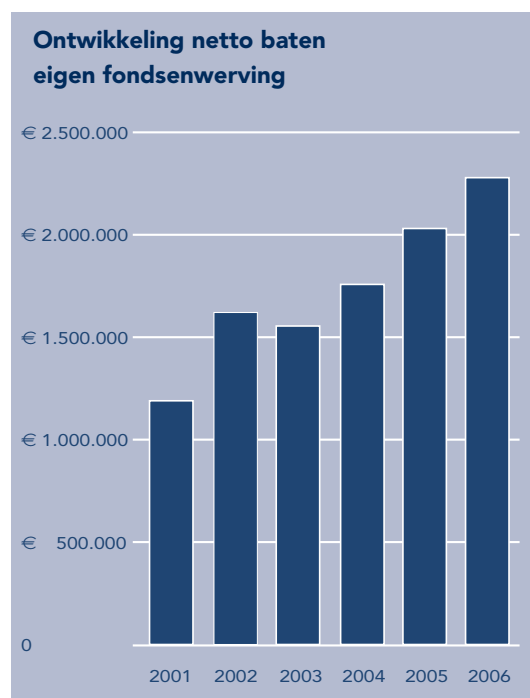
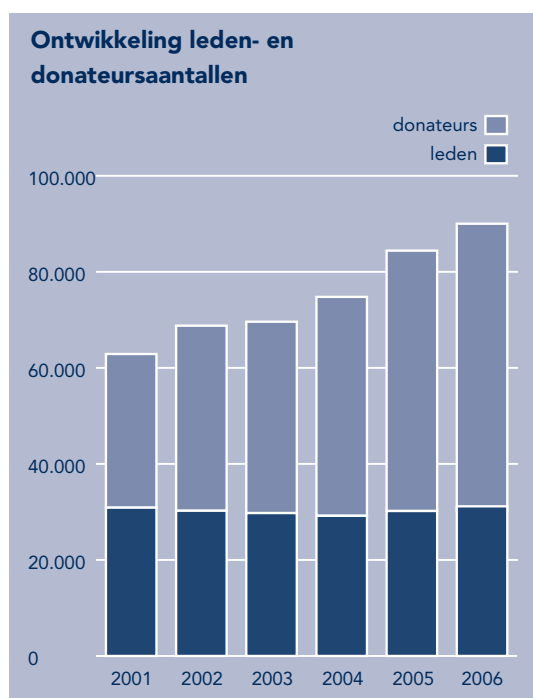
Op 31 december 2006 telde Milieudefensie 30.855 leden, een stijging t.o.v. 2005 met ruim 2 procent (eind 2005: 30.189). Het aantal donateurs kwam uit op 59.174, een stijging van ruim 8 procent (eind 2005: 54.225). Het totaal aantal leden en donateurs komt daarmee uit op 90.029 (5.615 mensen meer dan in 2005).

Aantal leden 31-12-2005	30.189
Afmeldingen 2006	<u>2.305</u>
	27.884
Aanmeldingen 2006	<u>2.971</u>
Aantal leden 31-12-2006	30.855

De omvang van de contributies, donaties, giften, schenkingen en nalatenschappen bedroeg 2.774.565 euro, een toename van 8 procent t.o.v. 2005. De netto baten van de eigen leden- en fondsenwerving (dus na aftrek van de wervings- en uitvoeringskosten) kwamen uit op 2.288.446 euro, een stijging van ruim 12,5 procent t.o.v. 2005.

Leden worden jonger

De afgelopen drie jaar heeft er een duidelijke verschuiving plaatsgevonden in de leeftijdsopbouw van de leden van Milieudefensie. De leden worden jonger. Het aantal mensen in de leeftijdsgroepen 27-35 en 35-45 is de afgelopen drie jaar gegroeid. Deze ontwikkeling zien we ook bij de donateurs van Milieudefensie. Het netto resultaat is een evenwichtiger leeftijdsopbouw van leden en donateurs. Hier past wel een kanttekening bij: we weten lang niet van alle leden en donateurs de leeftijd. Met name door de prospectmailingen in 2006 en door het burgerinitiatief Stop fout vlees hebben we meer geboortedata van leden en donateurs. Milieudefensie gaat er vooralsnog vanuit dat het beeld representatief is voor alle leden en donateurs. Eind 2007 wordt bekeken of de verschuiving doorzet.

9.3 Subsidies, renteschenking en sponsoring

In het kader van de Subsidieregeling Maatschappelijke Organisaties en Milieu (SMOM) ontvangt Milieudefensie project- en programmasubsidie van het ministerie van VROM. Deze subsidieregeling is bedoeld om maatschappelijke organisaties in staat te stellen verantwoordelijkheid en initiatief te nemen voor issues op het gebied van milieu, natuur en duurzaamheid.

Voor de periode 2006 t/m 2008 heeft Milieudefensie programmasubsidie gekregen voor het betrekken van meer burgers bij haar activiteiten. In hoofdstuk 3 wordt uitgebreid aandacht besteed aan de doelstellingen van dit programma en de resultaten.

Projectsubsidies ontving Milieudefensie in 2006 behalve van VROM ook van andere overheden en fondsen. Zie hiervoor het financieel verslag in hoofdstuk 10.

Rentschenkingen

Milieudefensie is renteschenkingspartner van ASN en Triodos Bank. Dat betekent dat mensen die een spaarrekening hebben bij deze banken ervoor kunnen kiezen hun rente te laten overmaken op de rekening van Milieudefensie.

Sponsoring

Milieudefensie hanteert strenge richtlijnen voor fondsenwervende relaties met bedrijven:

- Bedrijven moeten voldoen aan de richtlijnen voor maatschappelijk verantwoord ondernemen, zoals vastgelegd in het MVO Referentiekader (zie www.mvo-platform.nl).
- De fondsenwervende relatie is niet structureel en niet langdurig; het gaat om een financiële bijdrage aan een specifiek project.
- Milieudefensie of een andere bij Friends of the Earth aangesloten organisatie voert geen actie tegen het bedrijf.
- Milieudefensie blijft geheel onafhankelijk in haar activiteiten; dit wordt schriftelijk vastgelegd in een brief of een contract.

In 2006 is Milieudefensie niet gesponsord door bedrijven.

9.4 Nationale Postcode Loterij

Milieudefensie behoort sinds 1996 tot de vaste beneficianten van de Nationale Postcode Loterij. Net als in 2005 ontving Milieudefensie in 2006 een bedrag van 1,5 miljoen euro. Bij elkaar al een totaalbedrag van 14,2 miljoen euro. Milieudefensie is heel blij met de steun van de Nationale Postcode Loterij, omdat Milieudefensie daardoor activiteiten kan realiseren die anders niet tot stand zouden komen of op een veel kleinere schaal.

Daarnaast ontving Milieudefensie in 2006 de opbrengst van een uitzending van de Nationale Postcode Loterij 'Eén tegen 100' voor goede doelen. Dit was niet voorzien en leverde 23.778 euro op. Milieudefensie ontving in 2006 bovendien 360.000 euro van de Nationale Postcode Loterij voor het klimaatproject 'HIER'. Hiervan is 166.000 euro besteed in 2006. Het restant wordt besteed in 2007.

De Nationale Postcode Loterij is de grootste goede doelen loterij van Nederland. 50 Procent van de inleg van de verkochte loten wordt verdeeld over 53 goede doelen op het gebied van natuur en milieu, ontwikkelingssamenwerking, mensenrechten en sociale cohesie in Nederland. Dankzij de deelnemers van de Nationale Postcode Loterij kan Milieudefensie beter opkomen voor onder meer de bescherming van het landschap, een gezonde landbouw en een goed klimaat.

10 Financieel verslag 2006

10.1 Inleiding

Milieudefensie verkreeg in mei 2000 het keurmerk van het Centraal Bureau Fondsenwerving. Alle instellingen met dit keurmerk dienen hun jaarverslag op te stellen volgens de Richtlijn Verslaggeving Fondsenwervende Instellingen. Deze Richtlijn is speciaal voor fondsenwervende instellingen ontworpen en bevat regels voor de financiële verantwoording en voorschriften voor de opzet van de balans en de staat van baten en lasten. De bedoeling is om te komen tot dezelfde opstelling en dezelfde begrippen bij alle keurmerkhouders. Uniformiteit en transparantie staan voorop. Milieudefensie vindt transparantie belangrijk, ook in haar financiële verslag. Daarom streven we voortdurend naar verbetering van de verslaglegging. Nieuw in dit financieel verslag is een kasstroomoverzicht. In de vooruitblik (hoofdstuk 11) vindt u bovendien, naast de begroting 2007, een meerjarenraming 2008-2011.

De genoemde bedragen in deze jaarrekening betreffen euro's. In de jaarrekening zijn naast de cijfers van het landelijk bureau in Amsterdam ook de cijfers van de lokale afdelingen van Milieudefensie en van de Stichting Uitgeverij Milieudefensie opgenomen.

Inkomsten en bestedingen

Beschikbaar voor de doelstelling is € 7.272.000. Hiervan bestaat 31 procent uit netto baten eigen fondsenwerving, 26 procent uit de bijdrage van de Nationale Postcode Loterij en 42 procent uit subsidies overheden en anderen. Het totaal is 5,5 procent hoger dan in 2005.

De besteding aan de doelstellingen is € 6.776.000. Hiervan is 20 procent voor voorlichting en kennisvergaring, 5 procent voor achterbanondersteuning, 46 procent voor campagnes en projecten binnenland en 29 procent voor projecten buitenland. De bestedingen zijn gestegen met 2 procent ten opzichte van 2005.

Resultaat 2006

Over 2006 was een tekort van € 135.000 begroot, dat werd gedekt met het overschot uit 2005. Het jaar werd afgesloten met een overschot van € 496.000.

€ 246.000 Van het verschil wordt verklaard doordat in 2006 gelden zijn ontvangen die na 2006 worden uitgegeven. Het betreft ontvangen giften voor juridische procedures (€ 52.000) en ontvangen gelden voor het 'HIER' project van de Nationale Postcode Loterij (€ 194.000). Hiervoor is een bestemmingsfonds juridische procedures en een bestemmingsfonds Nationale Postcode Loterij opgenomen.

€ 43.500 Wordt verklaard doordat in 2006 projecten niet of deels niet zijn uitgevoerd terwijl hier wel geld voor was gereserveerd. Omdat deze projecten in 2007 worden uitgevoerd, zijn hier bestemmingsreserves voor opgenomen namelijk de bestemmingsreserve verbetering van de IT-infrastructuur (€ 30.000) en de bestemmingsreserve overlopende projecten (€ 13.500).

De verwachting is dat er in 2007 geen gedwongen afvloeiingen plaats vinden. Hierdoor valt de voorziening afvloeiing vrij. Dit levert een positief resultaat op van € 64.000. Verder is de dotatie aan de voorziening debiteuren € 23.000 lager dan begroot. In de begrotingen van de afgelopen jaren is er geld gereserveerd (garantiefonds) om tegenvallende inkomsten op te vangen. In 2006 is hiervan € 88.000 niet gebruikt. Milieudefensie is voornemens om in de begroting voor 2008 het garantiefonds op te heffen, omdat het jaarlijkse resultaat de hoogte van het garantiefonds overtreft en omdat een eventueel negatief resultaat voldoende gedekt kan worden uit de continuïteitsreserve. Verder ontvangt Milieudefensie een hoger bedrag aan meerjarige subsidies.

Doordat in de begroting 2006 enkele posten te hoog begroot zijn en door meevallers gedurende het jaar zijn de overige personeelskosten (exclusief de vrijval aan de voorziening afvloeiing) € 43.000 lager en de kantoorkosten

€ 75.000 lager. In de begroting 2007 zijn de betreffende posten naar beneden bijgesteld.

Vermogen

Het vermogen van Milieudefensie is onderverdeeld in vrij besteedbaar vermogen en vastgelegd vermogen. Het vrij besteedbaar vermogen is onderverdeeld in een continuïteitsreserve en overige bestemmingsreserves.

De continuïteitsreserve

De continuïteitsreserve is gevormd voor dekking van risico's op korte termijn. De richtlijn 'Reserves Goede Doelen' van de VFI (Vereniging Fondsenwervende Instellingen), als brancheorganisatie van erkende goede doelen, geeft aan dat hiervoor een reserve kan worden aangehouden van maximaal anderhalf maal de jaarlijkse kosten van de werkorganisatie. Hoewel we geen lid zijn, hechten we er waarde aan de richtlijn na te leven.

Iedere organisatie heeft een bepaalde omvang aan eigen vermogen nodig om risico's die zich in de bedrijfsvoering voordoen op te kunnen vangen. Door de spreiding van inkomsten over drie inkomstenbronnen, namelijk eigen leden- en fondsenwerving, de Nationale Postcode Loterij en subsidies van overheden en anderen verwacht Milieudefensie dat een reserve die half zo groot is als de kosten van de werkorganisatie voldoende is om te risico's op korte termijn te dekken. Er is daarmee een gezond evenwicht tussen de financiële risico's en de hoogte van de reserve.

De kosten van de werkorganisatie bestaan uit salariskosten, huisvestings- en kantoorkosten en bestuurs- en verenigingskosten en bedragen in 2006 € 3.839.000. Volgens de VFI-richtlijn 'Reserves Goede Doelen' mag onze reserve maximaal € 5.759.000 bedragen. De continuïteitsreserve bedraagt € 1.247.000. Dit is 0,32 maal de kosten van de werkorganisatie. Milieudefensie streeft ernaar de continuïteitsreserve te brengen op het gewenste niveau van 0,5 maal de kosten van de werkorganisatie. In de begroting worden hier geen gelden voor vrij gemaakt. Verhoging van de reserve vindt plaats bij overschotten aan het einde van het boekjaar.

De overige bestemmingsreserves

Nieuw is de bestemmingsreserve IT-infrastructuur. Er is een voorlopig bedrag gereserveerd van € 30.000 voor het vervangen van bedrijfsapplicaties. De verwachting is dat dit niet voldoende is. Op basis van het vooronderzoek kan in 2007 een betere inschatting worden gemaakt. Daarnaast is er een nieuwe reserve overlopende projecten. Deze is voor projecten die nog niet geheel zijn afgerond terwijl hier in dat jaar wel geld voor was gereserveerd. Het betreft het profileringproject van Pers en Publiciteit (€ 6.000) en onderzoeksgeld voor het campagneteam Landbouw en Voedsel (€ 7.500).

Bestemmingsfonds juridische procedures
Dit fonds bestaat uit niet bestede giften voor juridische procedures van het campagneteam Verkeer om de lucht schoner te maken. Het fonds wordt aangewend voor bijvoorbeeld rechtszaken voor 80 km zones, voor schone lucht op de veerkades in Den Haag, tegen extra asfalt en tegen de Tweede Maasvlakte.

Bestemmingsfonds Nationale Postcode Loterij
Dit fonds bestaat uit de nog niet bestede bijdrage voor de 'HIER' campagne. Het betreft een twee-jarig project. In 2006 hebben we van de Nationale Postcode Loterij € 360.000 ontvangen. Hiervan is in 2006 € 166.000 besteed.

Beleggingen

Milieudefensie heeft enkele beleggingen in haar bezit. Geen van die beleggingen is bedoeld om financieel rendement mee te halen. Milieudefensie bezit aandelen in Shell, Philips en AKZO Nobel. Die aandelen zijn uitsluitend bedoeld om toegang te hebben tot de aandeelhoudersvergaderingen om daar onze stem te kunnen laten horen. Tot 2006 participeerde Milieudefensie in het Triodos Windfonds. Het aantal participaties (189) kwam overeen met de omvang van het elektriciteitsverbruik in ons toenmalige kantoorpand aan het Damrak in Amsterdam. In dit pand kon destijds geen groene stroom worden afgenomen. Sinds onze verhuizing naar de Nieuwe Looiersstraat, december 2005, draait Milieudefensie volledig op groene stroom. Daarom zijn de aandelen uit het Triodos Windfonds in 2006 van de hand gedaan.

Campagnes en projecten

Onder projecten buitenland worden drie mede door DGIS gefinancierde programma's verantwoord. Het betreft de programma's 'Nature and Poverty', 'Corporate Social Responsibility and sustainable Development' en 'Safequarding People's Livelihoods'.

In het kader van de doelstelling zijn de afgelopen jaren drie stukken grond aangekocht. In 2001 is een stuk grond bij Slijk-Ewijk in de Betuwe ('de Betuwse Bongerd') gekocht om het verzet tegen de aanleg van het Multimodaal Transport Centrum vorm te geven. De aanleg van het MTC is afgeblazen. Milieudefensie houdt de grond in haar bezit tot het een nieuwe groene bestemming heeft gekregen. De waarde van de grond bedraagt € 56.723. In 2003 schonk de Vereniging Bulderbos de grond van het Bulderbos aan Vereniging Milieudefensie. Het Bulderbos is indertijd aangekocht om het verzet tegen de uitbreiding van Schiphol mede vorm te geven. Milieudefensie behoudt de grond om de strategische ligging naast Schiphol en als politiek symbool. Daarom staat de grond voor een waarde nul op de balans. In 2004 is een derde stuk grond in de omgeving van Eindhoven (het 'Brabantse Broek') aangeschaft om te voorkomen dat er door dit gebied een snelweg wordt aangelegd. Belangstellende kunnen participeren in de grond. De waarde van de grond bedraagt € 5.000.

10.2 Balans

ACTIVA	31-12-2006	31-12-2005
Materiële vaste activa		
<i>Benodigd voor de bedrijfsvoering</i>	134.960	155.805
<i>In het kader van de doelstelling</i>	61.723	61.723
	<hr/> 196.683	<hr/> 217.528
Beleggingen	2.011	13.109
Vorraden	5.932	11.458
Kortlopende Vorderingen		
<i>Debiteuren (inclusief subsidies)</i>	736.287	738.608
<i>Overige vorderingen</i>	317.919	327.514
	<hr/> 1.054.206	<hr/> 1.066.122
Liquide middelen	1.701.484	1.322.872
	2.960.316	2.631.089
PASSIVA		
Vrij besteedbaar Vermogen	1.383.311	1.113.064
Vastgelegd Vermogen		
<i>Fonds activa bedrijf</i>	134.960	155.805
<i>Fonds activa doelstellingen</i>	61.723	61.723
<i>Bestemmingsfonds Nationale Postcode Loterij</i>	194.338	0
<i>Bestemmingsfonds Juridische procedures</i>	52.380	0
	<hr/> 443.401	<hr/> 217.528
Vorzieningen	0	63.714
Kortlopende Schulden		
<i>Crediteuren</i>	378.423	526.112
<i>Overige kortlopende schulden</i>	684.361	645.109
<i>Belastingen en sociale premies</i>	70.820	65.562
	<hr/> 1.133.604	<hr/> 1.236.783
	2.960.316	2.631.089

10.3 Staat van baten en lasten

Beschikbaar voor doelstellingen	werkelijk 2006	begroot 2006	werkelijk 2005
Baten uit eigen fondsenwerving			
<i>Contributies</i>	658.930	590.000	567.803
<i>Donaties, giften en schenkingen</i>	2.114.635	2.329.663	1.956.348
<i>Nalatenschappen</i>	1.000	0	28.100
	<u>2.774.565</u>	<u>2.919.663</u>	<u>2.552.251</u>
Kosten eigen leden- en fondsenwerving			
<i>Wervingskosten</i>	352.622	436.192	369.507
<i>Uitvoeringskosten</i>	133.497	160.792	152.086
	<u>486.119</u>	<u>596.984</u>	<u>521.593</u>
(in % van baten uit eigen fondswerving)	17,5%	20,4%	20,4%
Netto baten is totaal eigen fondsenwerving	<u>2.288.446</u>	<u>2.322.679</u>	<u>2.030.658</u>
Baten uit verkoop artikelen	-3.000	0	841
Aandeel in acties van derden			
<i>Nationale Postcode Loterij</i>	1.883.777	1.361.000	1.540.955
Beschikbaar uit fondsenwerving	<u>4.169.223</u>	<u>3.683.679</u>	<u>3.572.454</u>
Subsidies overheden en anderen	3.080.865	2.996.326	3.223.135
Resultaat beleggingen	62	0	482
Overige baten en lasten	21.948	-27.000	94.413
Totaal beschikbaar voor doelstelling	7.272.098	6.653.005	6.890.484

Besteding aan doelstellingen	werkelijk 2006	begroot 2006	werkelijk 2005
Voorlichting en kennisvergaring			
<i>Servicelijn en leden administratie</i>	586.335	569.952	540.351
<i>Uitvoeringskosten</i>	442.675	535.973	445.730
<i>Milieudefensie magazine</i>	221.047	168.448	190.521
<i>Uitvoeringskosten</i>	135.573	160.792	133.436
	<u>1.385.630</u>	<u>1.435.165</u>	<u>1.310.038</u>
Achterban ondersteuning			
<i>Lokale activiteiten</i>	39.131	39.325	39.984
<i>Uitvoeringskosten</i>	284.567	401.980	309.758
	<u>323.698</u>	<u>441.305</u>	<u>349.742</u>
Campagnes en projecten binnenland			
<i>Nog te verdelen activiteitengeld</i>	0	332.182	0
<i>Jongeren</i>	56.881	87.670	72.202
<i>Uitvoeringskosten</i>	189.037	243.883	273.076
<i>Campagne giftige stoffen</i>	0	0	12.981
<i>Uitvoeringskosten</i>	0	0	90.872
<i>Campagne klimaat & energie</i>	197.365	233.582	129.115
<i>Uitvoeringskosten</i>	262.710	357.338	209.494
<i>Campagne verkeer</i>	182.013	150.205	282.601
<i>Uitvoeringskosten</i>	364.925	366.272	450.271
<i>Campagne ruimte & landschap</i>	200.539	242.443	110.839
<i>Uitvoeringskosten</i>	354.803	357.338	329.378
<i>Campagne landbouw & voedsel</i>	218.649	122.652	142.538
<i>Uitvoeringskosten</i>	350.399	348.405	273.853
<i>Campagne globalisering</i>	19.811	541.929	316.945
<i>Uitvoeringskosten</i>	58.043	723.610	304.269
<i>Totaal overige projecten</i>	74.603	94.611	54.184
<i>Uitvoeringskosten</i>	558.776	709.413	572.371
	<u>3.088.555</u>	<u>4.911.535</u>	<u>3.624.987</u>
Projecten buitenland			
<i>Diverse projecten</i>	1.273.631	0	784.999
<i>Uitvoeringskosten</i>	704.463	0	574.790
	<u>1.978.094</u>	<u>0</u>	<u>1.359.789</u>
Totaal besteed aan doelstelling	6.775.978	6.788.005	6.644.556
Overschot	496.120	-135.000	245.928
	7.272.098	6.653.005	6.890.484

10.4 Resultaatbestemming

	werkelijk 2006	begroot 2006	werkelijk 2005
Fonds activa bedrijfsvoering	-20.845	0	18.779
Fonds activa doelstelling	0	0	0
Bestemmingsfonds			
Nationale Postcode Loterij	194.338	0	0
Bestemmingsfonds			
juridische procedures	52.380	0	0
Bestemmingsreserves bestuur	270.247	-135.000	227.149
	<u>496.120</u>	<u>-135.000</u>	<u>245.928</u>

De toevoeging aan de bestemmingsreserves bestuur bestaat uit een toevoeging aan de bestemmingsreserves continuïteit (€ 225.243 euro), overlopende projecten (€ 13.500), verbetering IT-infrastructuur (€ 30.000), en lokale afdelingen (€ 1.504).

10.5 Kasstroomoverzicht

	2006	2005
Kasstroom uit operationele activiteiten		
<i>resultaat</i>	496.120	245.928
<i>afschrijvingen materiele vaste activa</i>	78.326	79.056
bruto kasstroom		
uit operationele activiteiten	574.446	324.984
<i>mutatie in voorraden</i>	5.526	8.328
<i>mutatie in kortlopende vorderingen</i>	11.916	-444.942
<i>mutatie voorzieningen</i>	-63.714	600
<i>mutatie in kortlopende schulden</i>	-103.179	88.571
<i>mutatie in beleggingen</i>	11.098	-482
netto kasstroom		
uit operationele activiteiten	436.093	-22.941
<i>investeringen in materiele</i>		
<i>vaste activa</i>	-57.481	-97.835
kasstroom uit investeringsactiviteiten	-57.481	-97.835
kasstroom uit financieringsactiviteiten	0	0
mutatie liquide middelen	378.612	-120.776
liquide middelen per 1 januari	1.322.872	1.443.648
liquide middelen per 31 december	1.701.484	1.322.872
mutatie liquide middelen	378.612	-120.776

10.6 Toelichting

10.6.1 Grondslagen van waardering en resultaatbepaling

Algemeen

Alle activa en passiva worden gewaardeerd tegen nominale waarde tenzij hieronder anders vermeld.

Materiële vaste activa benodigd voor de bedrijfsvoering

De materiële vaste activa worden gewaardeerd op aanschafwaarde, onder aftrek van afschrijvingen die zijn gebaseerd op de geschatte economische levensduur. De afschrijvingen bedragen een vast percentage van de aanschaffingswaarde:

Inventaris en Inrichting	20%
Hardware	33%
Software	25%

Materiële vaste activa in het kader van de doelstelling

Materiële vaste activa in het kader van de doelstelling worden gewaardeerd op aanschafwaarde. Er wordt niet afgeschreven op de grond.

Beleggingen

Beleggingen worden gewaardeerd tegen marktwaarde.

Vorraden

Vorraden worden gewaardeerd tegen inkoopprijs.

Kortlopende vorderingen

Kortlopende vorderingen worden gewaardeerd tegen nominale waarde onder aftrek van een voorziening van oninbaar geachte vorderingen.

Kasstroomoverzicht

Het Kasstroomoverzicht is opgesteld op basis van de indirecte methode.

Resultaat

Het resultaat wordt bepaald als het verschil tussen de aan het jaar toe te rekenen opbrengsten en de aan het jaar toe te rekenen kosten. Een uitzondering hierop vormt de bate die als bijdrage van de Nationale Postcode Loterij ontvangen wordt. Deze wordt genoten in het jaar van ontvangst.

De giften worden verantwoord in het jaar van ontvangst.

De contributies worden verantwoord in het jaar waar ze betrekking op hebben.

Subsidies worden in dezelfde periode verantwoord als waarin de kosten zijn gemaakt.

Baten uit nalatenschappen worden verantwoord in het boekjaar waarin de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Eventuele voorschotten worden in het boekjaar waarin ze worden ontvangen verantwoord.

10.6.2 Toelichting Balans

ACTIVA

Materiële vaste activa benodigd voor de bedrijfsvoering

	Inventaris	Inrichting	Automatisering	Totaal
Aanschafwaarde 1-1-2006	105.121	76.085	235.456	416.662
<i>Investerings 2006</i>	13.555	1.995	41.931	57.481
<i>Desinvesteringen 2006</i>	-18.977	-10.058	-74.527	-103.562
Aanschafwaarde 31-12-2006	99.699	68.022	202.860	370.581
Cum. afschrijvingen 1-1-2006	60.019	40.458	160.380	260.857
<i>Afschrijvingen 2006</i>	14.889	8.421	55.016	78.326
<i>Desinvesteringen 2006</i>	-18.977	-10.058	-74.527	-103.562
Cum. afschrijvingen 31-12-2006	55.931	38.821	140.869	235.621
Boekwaarde 1-1-2006	45.102	35.627	75.076	155.805
<i>Saldo veranderingen 2006</i>	-1.334	-6.426	-13.085	-20.845
Boekwaarde 31-12-2006	43.768	29.201	61.991	134.960

De post desinvesteringen heeft betrekking op geheel afgeschreven kapitaalgoederen, die buiten gebruik zijn gesteld.

Materiële vaste activa in het kader van de doelstelling

In het kader van de doelstelling zijn de afgelopen jaren drie stukken grond aangekocht namelijk de Betuwse Bongerd, het Bulderbos en het Brabantse Broek. Zie ook paragraaf 10.1.

Beleggingen	31-12-2006	31-12-2005
Triodos Groenfonds		
<i>Saldo 31-12-2005 ('04)</i>	11.236	11.160
<i>Waardeverandering 2006 ('05)</i>	- 11.236	76
Saldo 31-12-2006 ('05)	0	11.236
Aandelen		
<i>Saldo 31-12-2005 ('04)</i>	1.873	1.467
<i>Waardeverandering 2006 ('05)</i>	138	406
Saldo 31-12-2006 ('05)	2.011	1.873
Saldo beleggingen	2.011	13.109

Milieudefensie heeft enkele aandelen in haar bezit. Deze zijn uitsluitend bedoeld om toegang te hebben tot de aandeelhoudersvergaderingen om daar onze stem te kunnen laten horen. Geen van die beleggingen is bedoeld om financieel rendement mee te halen. Zie ook paragraaf 10.1.

Vorraden

Dit betreft de winkelvoorraad schrijfblokken.

(vervolg toelichting balans)

	31-12-2006	31-12-2005
Kortlopende vorderingen		
Debiteuren (inclusief subsidies)		
Debiteuren	91.876	61.623
Subsidies voor projecten		
Projectsubsidie 2003	0	60.000
Projectsubsidie 2004	100.000	124.914
Projectsubsidie 2005	135.796	498.734
Projectsubsidie 2006	416.973	0
Totaal projectsubsidies	652.769	683.648
Voorziening debiteuren	-8.358	-6.663
	736.287	738.608
Overige vorderingen		
Groepen vorderingen	996	1.633
Rekening-courant Reaal	55.694	49.782
Depotbedragen	22.853	31.970
Voorschotten personeel	7.030	4.460
Transitorische activa	231.346	239.669
	317.919	327.514
Liquide middelen		
Kas	215	350
SNS Bank	646.021	481.631
Postbank	628.088	610.634
Triodos Bank	112.361	99.581
A.S.N. Bank	314.799	130.676
	1.701.484	1.322.872

Alle liquide middelen zijn direct opeisbaar. De saldi van de ASN Bank en de Triodos Bank betreffen renterekeningen waarop 1,75 procent vergoed wordt. Het saldo bij de Postbank is opgebouwd uit een bedrijfsrekening en een rentemeerrekening. De laatste levert 2,6 procent rente op. Het saldo van de SNS bank betreft een kredietrekening en een internetspaarrekening (2,2 procent rente). Het rentepercentage van de kredietrekening bedraagt bij een positief saldo 0,25 procent en bij een negatief saldo 7 procent. Er is een kredietfaciliteit van € 90.756. In de liquide middelen van de Postbank is een bedrag van € 59.090 opgenomen aan middelen afkomstig uit de lokale afdelingen.

PASSIVA

Vrij besteedbaar vermogen

Reserve Continuïteit		
Stand 31-12-2005 ('04)	1.021.689	566.044
Mutaties	225.243	455.645
Stand 31-12-2006 ('05)	1.246.932	1.021.689

Milieudefensie heeft een continuïteitsreserve gevormd voor dekking van risico's op korte termijn. Deze bedraagt 32 procent van de kosten van de werkorganisatie. Milieudefensie streeft ernaar de reserve te brengen op het gewenste niveau van 0,5 maal de kosten van de werkorganisatie. Zie ook paragraaf 10.1.

Reserve lokale afdelingen en uitgeverij

Stand 31-12-2005 ('04)	61.375	54.871
Mutaties	1.504	6.504
Stand 31-12-2006 ('05)	62.879	61.375

De Reserve lokale afdelingen is bestemd om lokale afdelingen in het kader van de doelstellingen van Milieudefensie activiteiten te kunnen laten verrichten, de stichting Uitgeverij Milieudefensie wordt opgeheven.

(vervolg toelichting balans)	31-12-2006	31-12-2005
<i>Reserve organisatie ontwikkeling</i>		
Stand 31-12-2005 ('04)	0	235.000
Mutaties	0	-235.000
Stand 31-12-2006 ('05)	0	0

De Reserve organisatieontwikkeling is in 2005 vrijgevallen voor de verhuizing.

<i>Reserve overlopende projecten</i>		
Stand 31-12-2005 ('04)	0	0
Mutaties	13.500	0
Stand 31-12-2006 ('05)	13.500	0

De Reserve overlopende projecten is bestemd voor projecten waarvoor in 2006 geld was gereserveerd maar die nog niet volledig zijn afgerond. De reserve omvat nog niet bestede gelden uit 2006 voor het profileringsproject van Pers & Publiciteit en onderzoeksgeld voor het team Landbouw

<i>Reserve verbetering IT-infrastructuur</i>		
Stand 31-12-2005 ('04)	0	0
Mutaties	30.000	0
Stand 31-12-2006 ('05)	30.000	0

De Reserve verbetering IT-infrastructuur is bedoeld voor het vervangen van bedrijfsapplicaties. Zie ook paragraaf 10.1.

In 2006 zijn onderstaande reserves niet gemuteerd.

De Reserve juridische procedures is bestemd om kosten te dekken die ontstaan door het aanspannen van procedures rond milieuvergunningen en bedraagt € 10.000.

De Reserve klimgroep is gevormd om bij inbeslagname snel nieuw materiaal te kunnen aanschaffen en bedraagt € 5.000.

De Reserve proceskosten is bestemd voor juridische procedures die het gevolg kunnen zijn van activiteiten van Milieudefensie en bedraagt € 15.000.

Totaal Vrij besteedbaar vermogen	1.383.311	1.113.064
---	------------------	------------------

Vastgelegd Vermogen

Fonds Activa bedrijfsvoering

Stand 31-12-2005 ('04)	155.805	137.026
Mutaties	-20.845	18.779
Stand 31-12-2006 ('05)	134.960	155.805

In het Fonds activa bedrijfsvoering is dat deel van het vermogen opgenomen, dat nodig is om de materiële vaste activa te financieren.

Fonds activa doelstelling

Stand 31-12-2004 ('03)	61.723	61.723
Mutaties	0	
Stand 31-12-2005 ('04)	61.723	61.723

In het fonds activa doelstelling zijn drie grondaankopen opgenomen.

(vervolg toelichting balans) 31-12-2006 31-12-2005

Bestemmingsfonds Nationale Postcode Loterij

Stand 31-12-2005 ('04)	0	0
Mutaties	<u>194.338</u>	<u>0</u>
Stand 31-12-2006 ('05)	194.338	0

Het Bestemmingsfonds Nationale Postcode Loterij bestaat uit de nog niet bestede bijdrage voor de 'HIER' campagne.

Bestemmingsfonds juridische procedures

Stand 31-12-2005 ('04)	0	0
Mutaties	<u>52.380</u>	<u>0</u>
Stand 31-12-2006 ('05)	52.380	0

Voorzieningen

Voorziening afvloeiing medewerkers

Stand 31-12-2005 ('04)	63.714	63.114
Mutaties	<u>-63.714</u>	<u>600</u>
Stand 31-12-2006 ('05)	0	63.714

De voorziening voor afvloeiing medewerkers omvat de salaris- en onkosten die de organisatie heeft voor medewerkers waarbij het vertrek vaststaat.

Kortlopende Schulden

Overige kortlopende schulden

Vooruit ontvangen subsidies	263.640	112.823
Te betalen vakantiegeld/dagen	257.436	257.839
Transitorische passiva	<u>163.285</u>	<u>274.447</u>
	684.361	645.109

Belastingen en sociale Premies

Loonbelasting	41.703	49.877
Sociale Premies	<u>29.117</u>	<u>15.685</u>
	70.820	65.562

Niet uit de Balans blijvende verplichtingen

GARANTIES:

Door de SNS Bank is ten behoeve van Milieudefensie een huurgarantie van in totaal € 56.250 afgegeven.

Tevens staan er huurgaranties open voor in totaal € 35.849 voor de huur aan het Damrak. Deze laatste garanties komen in de loop van 2007 te vervallen.

MEERJARIGE FINANCIËLE VERPLICHTINGEN:

Het huurcontract voor de Nieuwe Looiersstraat 31:

jaarlijks € 225.000, loopt tot 2021.

Een lease contract voor de kopieerapparaten:

jaarlijks € 26.468, loopt tot 2009.

De pensioenregeling van de vereniging is feitelijk te classificeren als een toegezegd-pensioenregeling. Er is gebruik gemaakt van de mogelijkheid om deze regeling te verwerken als ware het een toegezegde bijdrageregeling, waardoor wordt volstaan met het in aanmerking nemen van de verschuldigde premie in de staat van baten en lasten. Als gevolg hiervan zijn niet alle risico's die verbonden zijn aan deze pensioenregeling tot uitdrukking gebracht in de balans.

10.6.3. Toelichting staat van baten en lasten

Toelichting beschikbaar voor doelstellingen

Baten uit eigen leden- en fondsenwerving

Een nadere toelichting over de eigen leden- en fondsenwerving vindt u in hoofdstuk 9.

Kosten eigen leden- en fondsenwerving

	werkelijk 2006	begroot 2006	werkelijk 2005
Mailingen	78.294	151.427	81.757
Externe werving	274.328	284.765	278.825
Overig	0	0	8.925
	<u>352.622</u>	<u>436.192</u>	<u>369.507</u>

De wervingskosten bestaan voornamelijk uit kosten voor de opmaak, het drukken en verzenden van mailings naar de diverse doelgroepen.

De kosten voor mailings betreffen kosten die gemaakt worden voor bestaande donateurs en leden, externe werving betreft kosten die gemaakt zijn om nieuwe donateurs en leden te werven.

Baten uit verkoop artikelen

Netto omzet	2.525	0	3.375
Kostprijs	-5.525	0	-2.534
Bruto winst	<u>-3.000</u>	<u>0</u>	<u>841</u>

Aandeel in acties van derden

Onder aandeel in acties van derden wordt de bijdrage van de Nationale Postcode Loterij verantwoord.

Nationale Postcode Loterij	1.500.000	reguliere bijdrage
Nationale Postcode Loterij	360.000	extra projectbijdrage 'HIER' project
Nationale Postcode Loterij	<u>23.778</u>	belopbrengsten
Totaal	<u>1.883.778</u>	

Subsidies overheden en anderen

Subsidies overheden e.a.	2.947.053	2.949.226	2.992.190
Bijdragen aan projecten	133.812	47.100	230.945
	<u>3.080.865</u>	<u>2.996.326</u>	<u>3.223.135</u>

Specificatie subsidies 2006

Min. BUZA (DGIS)	1.521.358
Min. VROM (SMOM) programma	517.321
Min. VROM (SMOM) projecten	499.455
Oxfam Novib	130.609
Ministerie V & W	75.000
HIVOS	60.000
VSB fonds	50.000
Diversen	<u>93.310</u>
	<u>2.947.053</u>

Specificatie subsidies naar team

Projecten buitenland	1.853.617
Verkeer	275.095
Lokale activiteiten	172.573
Klimaat en Energie	165.258
Jongeren	163.540
Ruimte en Landschap	159.070
Landbouw en Voedsel	131.656
Globalisering	<u>26.244</u>
	<u>2.947.053</u>

De programmasubsidie wordt door het Ministerie van Vrom voor 3 jaar (2006-2008) gegeven. Deze subsidie is erop gericht de educatieve en communicatieve kant van de campagnes te versterken met als doel een groter draagvlak in de samenleving te bewerkstelligen voor de gekozen milieuthema's. Uit deze subsidie worden ook jongerenactiviteiten ontwikkeld. Milieudefensie heeft een driejarige overeenkomst met DGIS (2004-2006) voor de financiering van een samenwerkingsprogramma met WNF en IUCN, dat gericht is op de relatie tussen milieubeheer en armoedebestrijding (Nature and Poverty, zie ook paragraaf 4.1).

(vervolg toelichting staat van baten en lasten)

Resultaat beleggingen	werkelijk 2006	begroot 2006	werkelijk 2005
<i>Triodos Groenfonds</i>	-76	0	76
<i>Aandelen</i>	138	0	406
	<hr/> 62	<hr/> 0	<hr/> 482
Overige baten en lasten			
Baten			
<i>Financiële baten en lasten</i>	24.953	23.000	27.970
<i>Overige baten en lasten</i>	-1.310	-25.000	18.644
	<hr/> 23.643	<hr/> -2.000	<hr/> 46.614
Lasten			
<i>Mutatie voorziening debiteuren</i>	-1.695	-25.000	47.799
	<hr/> 21.948	<hr/> -27.000	<hr/> 94.413

Toelichting besteding aan doelstellingen

Voorlichting en kennisvergaring

Onder deze doelstelling worden de kosten van die afdelingen getoond, die zich bezighouden met dienstverlening dan wel productie van publicaties ten behoeve van leden en donateurs.

Milieudefensie geeft tien maal per jaar een blad uit voor haar leden/abonnees.

De advertentieopbrengsten zijn in mindering gebracht op de kosten van het blad. Het doel is het blad goedkoper te produceren doordat anderen bijdragen.

De advertentieopbrengsten bedroegen in 2006: € 27.028 (in 2005: € 24.617).

Achterban ondersteuning

Milieudefensie telt 86 lokale afdelingen, die bestaan uit vrijwilligers. Vanuit het landelijk bureau worden deze groepen zo goed mogelijk ondersteund. Daarnaast worden de lokale activiteiten van de campagneteams gecoördineerd op lokaal niveau en met lokale afdelingen.

Campagnes en projecten binnenland

Hieronder zijn alle kosten vevat die voor de campagnes gemaakt zijn met uitzondering die onder projecten Buitenland worden verantwoord. Het betreft de campagneteams Klimaat en Energie, Verkeer, Ruimte en Landschap, Landbouw en Voedsel, Globalisering en een team Jongeren dat zich specifiek op jongeren richt. Onder overige projecten worden de kosten van twee permanente werkeenheden verantwoord (Pers en Publiciteit en het Activiteiten- en Evenemententeam).

Projecten buitenland

Onder Projecten buitenland worden verstaan samenwerkingsverbanden met verwante organisaties in Nederland en het buitenland, waarvoor de inkomsten, waaronder subsidies, gezamenlijk gegenereerd worden en zodanig doorgesluisd dat de beoogde activiteiten daar kunnen plaatsvinden waar zij het meest geëigend geacht worden.

In 2006 gaat het om drie mede door DGIS gefinancierde programma's. Het programma 'Nature and Poverty' is een samenwerkingsverband van NC-IUCN, WNF, Milieudefensie / Friends of the Earth International (FoEI) en de aan deze drie organisaties gelieerde zuidelijke groepen. Daarnaast voert Milieudefensie samen met FoEI en zuidelijke FoE-groepen de programma's 'Corporate Social Responsibility and Sustainable Development' en 'Safeguarding People's Livelihoods' uit (zie ook hoofdstuk 4.1).

10.6.4 Toelichting uitvoeringskosten

	werkelijk 2006	begroot 2006	werkelijk 2005
Personeelskosten			
Salariskosten	2.334.483	2.532.779	2.520.372
Sociale - en pensioenlasten	668.206	838.162	682.345
Overige personeelskosten	168.463	273.970	193.531
82,6%	3.171.152	3.644.911	3.396.248
Huisvestings- en kantoorkosten			
Huisvestingskosten	287.357	275.521	339.779
Kantoorkosten	228.073	302.866	230.045
13,4%	515.430	578.387	569.824
Bestuurs- en verenigingskosten			
Bestuurskosten	6.070	7.000	4.867
Verenigingskosten	146.818	135.500	148.443
4,0%	152.888	142.500	153.310
Totaal uitvoeringskosten	3.839.470	4.365.798	4.119.382

De uitvoeringskosten worden verdeeld op basis van het aantal betaalde fte's voor de doelstellingen zoals hieronder benoemd. Een fte is het begrip voor een mensjaar met een volledige werkweek van 37,5 uur.

Doelstelling	A	B	C	D	eigen	totaal werving
Personeelskosten	477.595	235.034	1.766.422	581.841	110.260	3.171.152
Huisvestings- en kantoorkosten	77.627	38.202	287.109	94.571	17.921	515.430
Bestuur- en verenigingskosten	23.026	11.331	85.163	28.052	5.316	152.888
totaal uitvoeringskosten	578.248	284.567	2.138.694	704.463	133.497	3.839.470
aantal fte's per doelstelling	7,09	3,49	26,21	8,63	1,64	47,05

A = voorlichting en kennisvergaring B = achterban ondersteuning
C = campagnes en projecten binnenland D = projecten buitenland

Gemiddeld aantal

personeelsleden (in fte's)	werkelijk 2006	begroot 2006	werkelijk 2005
Betaald	68,6	74,6	71,9
Wiw'ers en vrijwilligers	5,5	5,7	6,8
Bezoldiging directie	108.027		113.740

De bestuurders waren, zowel in 2006 als in 2005, onbezoldigd actief. Er zijn in 2006 en 2005 geen leningen, voorschotten of garanties verstrekt aan bestuurders en directie. De kosten voor de bezoldiging van de directie liggen in 2006 lager dan in 2005, door onderbezetting wegens wisselingen. In 2006 bestond de directie uit gemiddeld 1,9 fte en in 2005 gemiddeld 2,1 fte. De kosten zijn inclusief sociale en pensioenlasten. In hoofdstuk 8 leest u meer over de beloning en het beloningsbeleid van de directie.

Toelichting

Personeelskosten	werkelijk 2006	begroot 2006	werkelijk 2005
<i>Salarissen</i>	2.391.999	2.532.779	2.561.088
<i>Ontvangen zwangerschapsgeld</i>	-57.516	0	-40.716
	<hr/> 2.334.483	<hr/> 2.532.779	<hr/> 2.520.372

Overige personeelskosten

Onder overige personeelskosten worden de kosten voor woon-werkverkeer van het personeel, de kosten voor kinderopvang, opleidingskosten, lunchkosten en de kosten voor werving van personeel verstaan. Daarnaast zijn ook de kosten voor de ondernemingsraad en de kosten voor personele verzekeringen hierin opgenomen.

Huisvestingskosten

<i>Huur en energie</i>	240.227	241.585	170.315
<i>Onderhoud + huishoudelijke kosten</i>	47.130	33.936	169.464
	<hr/> 287.357	<hr/> 275.521	<hr/> 339.779

Kantoorkosten

<i>Kantoorkosten</i>	149.746	206.066	150.990
<i>Afschrijvingen</i>	78.327	96.800	79.055
	<hr/> 228.073	<hr/> 302.866	<hr/> 230.045

Bestuurskosten

<i>Bestuurskosten</i>	6.070	7.000	4.867
	<hr/> 6.070	<hr/> 7.000	<hr/> 4.867

Verenigingskosten

<i>Bijdragen aan derden</i>	66.711	63.000	57.652
<i>Accountants kosten</i>	36.236	30.000	43.186
<i>Algemene ledenvergadering, discussie en beleid</i>	26.062	23.500	32.345
<i>Jaarverslag</i>	17.809	19.000	15.260
	<hr/> 146.818	<hr/> 135.500	<hr/> 148.443

Onder bijdragen aan derden staan de giften aan, dan wel contributie- / lidmaatschapskosten van andere organisaties verantwoord.

10.7 Verschillenanalyse met de begroting

In dit hoofdstuk worden de verschillen tussen de werkelijke en begrote cijfers verklaard. De analyse van de uitvoeringskosten wordt behandeld onder het kopje Uitvoeringskosten van dit hoofdstuk.

Beschikbaar voor doelstelling	werkelijk 2006	begroot 2006	verschil
Baten uit eigen leden- en fondsenwerving			
Contributies	658.930	590.000	68.930
Donaties, giften en schenkingen	2.114.635	2.329.663	-215.028
Nalatenschappen	1.000	0	1.000
	<hr/> 2.774.565	<hr/> 2.919.663	<hr/> -145.098
Kosten eigen leden- en fondsenwerving			
Wervingskosten	352.622	436.192	-83.570
Uitvoeringskosten	133.497	160.792	-27.295
	<hr/> 486.119	<hr/> 596.984	<hr/> -110.865
(in % van baten uit eigen fondswerving)	17,5%	20,4%	-2,9%
Netto baten is totaal eigen fondsenwerving	2.288.446	2.322.679	-34.233

De contributies zijn hoger dan begroot omdat een deel hiervan verantwoord was onder de donaties, giften en schenkingen. De netto baten zijn ten opzichte van de begroting 2006 1,5% lager en ten opzichte van 2005 12,7% hoger. Meer informatie hierover kunt u vinden in hoofdstuk 9.2.

Aandeel in acties van derden

Nationale Postcode Loterij	1.883.777	1.361.000	522.777
Coins for Care	0	0	0
	<hr/> 1.883.777	<hr/> 1.361.000	<hr/> 522.777

Voor de reguliere bijdrage van de Nationale Postcode Loterij is € 1.361.000 begroot.

Over 2006 ontvingen we € 1.500.000.

Daarnaast ontving Milieudéfensie de opbrengst van een uitzending van de Nationale Postcode Loterij 'Eén tegen 100' voor goede doelen. Dit was niet voorzien en leverde € 23.778 op.

Tevens geeft de Nationale postcode Loterij een bijdrage van € 360.000 voor het 'HIER' project (2006-2007). In de begroting is hiervoor een bedrag van € 125.000 opgenomen onder subsidies overheden en anderen.

Subsidies overheden en anderen	3.080.865	2.996.326	84.539
---------------------------------------	-----------	-----------	--------

Subsidies overheden en anderen zijn € 84.000 hoger dan begroot. Dit komt omdat in de begroting geen rekening is gehouden met doorgesluisde subsidie-inkomsten van Milieudéfensie aan partners. Exclusief deze subsidies zijn de inkomsten € 543.000 lager dan begroot. Dit is het gevolg van een te ambitieuze begroting voor wat betreft de subsidies.

(vervolg beschikbaar voor doelstelling)

Overige baten en Lasten	werkelijk 2006	begroot 2006	verschil
	21.948	-27.000	48.948

De overige baten en lasten zijn € 49.000 positiever dan begroot. De stijging wordt met name veroorzaakt door een lagere dotatie aan de voorziening debiteuren (€ 23.000 minder dan begroot) en lagere onvoorziene tegenvallers (€ 24.000 minder dan begroot)

Bestedingen aan doelstellingen

Voorlichting en kennisvergaring

Servicelijn en leden administratie	586.335	569.952	16.383
Uitvoeringskosten	442.675	535.973	-93.298
Magazine en website	221.047	168.448	52.599
Uitvoeringskosten	135.573	160.792	-25.219
	<u>1.385.630</u>	<u>1.435.165</u>	<u>-49.535</u>

De kosten van de servicelijn zijn € 16.000 euro hoger door meer voorlichtende activiteiten.
De kosten van Magazine en website zijn € 53.000 euro hoger. Dit komt omdat de kosten voor de website a.d. € 34.000 in de begroting abusievelijk zijn opgenomen onder overige projecten bij campagnes en projecten binnenland. Verder zijn de productie-, verzend- en redactiekosten hoger en de advertentie-inkomsten lager. Deze inkomsten worden in mindering gebracht op de kosten van het magazine.

Achterban ondersteuning

Lokale activiteiten	39.131	39.325	-194
Uitvoeringskosten	284.567	401.980	-117.413
	<u>323.698</u>	<u>441.305</u>	<u>-117.607</u>

Campagnes en projecten binnenland

Nog te verdelen activiteitengeld	0	332.182	-332.182
Jongeren	56.881	87.670	-30.789
Uitvoeringskosten	189.037	243.883	-54.846
Klimaat en Energie	197.365	233.582	-36.217
Uitvoeringskosten	262.710	357.338	-94.629
Verkeer	182.013	150.205	31.808
Uitvoeringskosten	364.925	366.272	-1.346
Ruimte en Landschap	200.539	242.443	-41.904
Uitvoeringskosten	354.803	357.338	-2.535
Landbouw en Voedsel	218.649	122.652	95.997
Uitvoeringskosten	350.399	348.405	1.994
Globalisering	19.811	541.929	-522.118
Uitvoeringskosten	58.043	723.610	-665.567
Totaal overige projecten	74.603	94.611	-20.008
Uitvoeringskosten	558.776	709.413	-150.637
	<u>3.088.555</u>	<u>4.911.535</u>	<u>-1.822.980</u>

In de begroting zijn onder Campagnes en Projecten binnenland ook de kosten voor Projecten buitenland opgenomen. De werkelijke kosten van deze beide posten bedragen € 5.066.000. Dit is € 155.000 hoger dan begroot. De kosten zijn hoger doordat er in de begroting geen rekening is gehouden met de aan partners doorgesluisde subsidiegelden.

(vervolg bestedingen aan doelstellingen)

In de werkelijke cijfers is een deel van het 'nog te verdelen activiteitengeld' uit de begroting toegedeeld aan twee grote projecten namelijk 'Stop fout vlees' van de campagne Landbouw en Voedsel en 'Bescherm het Groene Hart' van de campagne Ruimte en Landschap. Daarnaast hebben diverse campagnes geld ontvangen voor onderzoek en korte acties. Verder was geld gereserveerd om tegenvallende inkomsten bij campagnes op te vangen. Een deel van dit gereserveerde geld is vrijgevallen. De campagnes Globalisering, Landbouw en Voedsel en Klimaat en Energie kenden buitenlandprojecten. Deze kosten zijn opgenomen onder projecten buitenland. De overige verschillen per campagne worden vooral veroorzaakt doordat er per campagne lagere dan wel hogere subsidies zijn toegekend.

De werkelijk kosten van Overige projecten zijn lager doordat de kosten voor de website ad € 34.000 in de begroting abusievelijk zijn opgenomen onder de Overige projecten en niet bij Magazine en website onder Voorlichting en kennisvergaring.

Projecten buitenland	werkelijk 2006	begroot 2006	verschil
<i>Diverse projecten</i>	1.273.631	0	1.273.631
<i>Uitvoeringskosten</i>	704.463	0	704.463
	<hr/> 1.978.094	<hr/> 0	<hr/> 1.978.094

In de begroting zijn de kosten voor Projecten buitenland opgenomen onder Campagnes en projecten binnenland.

Uitvoeringskosten

Personeelskosten

<i>Salariskosten</i>	3.002.689	3.370.941	-368.252
<i>Overige personeelskosten</i>	168.463	273.970	-105.507
	<hr/> 3.171.152	<hr/> 3.644.911	<hr/> -473.759

Huisvestings- en kantoorkosten

<i>Huisvestingskosten</i>	287.357	275.521	11.836
<i>Kantoorkosten</i>	228.073	302.866	-74.793
	<hr/> 515.430	<hr/> 578.387	<hr/> -62.957

Bestuur- en verenigingskosten

<i>Bestuurskosten</i>	6.070	7.000	-930
<i>Verenigingskosten</i>	146.818	135.500	11.318
	<hr/> 152.888	<hr/> 142.500	<hr/> 10.388

Totaal uitvoeringskosten	3.839.470	4.365.798	-526.328
---------------------------------	------------------	------------------	-----------------

De uitvoeringskosten zijn € 526.000 lager dan begroot. Dit wordt met name veroorzaakt door lagere salariskosten (€ 368.000), lagere overige personeelskosten (€ 105.000) en hogere kantoorkosten (€ 75.000).

De salariskosten vallen lager uit dan begroot door een lagere formatie (4,0 fte), lager ziekteverzuim (2,0 fte) en lagere overige salariskosten. De lagere formatie wordt met name veroorzaakt door minder fte's bij de campagne teams (1,8 fte) in verband met lagere subsidie-inkomsten. Daardoor waren er minder projecten wat leidde tot minder fte's. In verband met vacatures en niet vervangen bij ziekte, zwanger- en ouderschapsverlof waren er minder fte's nodig bij de ondersteuning (1,6fte). In 2004 lag het ziekteverzuim bij Milieudefensie met 6,1 procent boven het landelijk gemiddelde. Daar is in de begroting 2005 en 2006 rekening mee gehouden. Het werkelijke ziekteverzuim is zowel in 2005 en 2006 lager. De lagere Overige salariskosten worden met name veroorzaakt door lagere kosten voor pensioen (€ 34.000) en voor de ziekteverzuimverzekering (€ 36.000).

De overige personeelskosten vallen lager uit door lagere kosten voor woonwerk verkeer (€ 25.000), kinderopvang (€ 14.000), opleiding (€ 16.000) en de vrijval van de voorziening afvloeiing (€ 64.000). Daarnaast waren er hogere kosten voor werving (€ 13.000) in verband met de werving voor twee nieuwe directeurs.

De kantoorkosten vallen met name lager uit door lagere kosten voor telefoon (€ 10.000 euro), kopieer (€ 12.000), afschrijvingen (€ 18.000) en het uitstellen van de vervanging van het boekhoudpakket (€ 30.000).

Accountantsverklaring

Wij hebben de in dit verslag op pagina 58 tot en met 77 opgenomen jaarrekening 2006 van de Vereniging Milieudefensie te Amsterdam bestaande uit de balans per 31 december 2006 en de staat van baten en lasten over 2006 met de toelichting gecontroleerd.

Verantwoordelijkheid van het bestuur

Het bestuur van de vereniging is verantwoordelijk voor het opmaken van de jaarrekening die het vermogen en het resultaat getrouw dient weer te geven, alsmede voor het opstellen van het jaarverslag beide in overeenstemming met de Richtlijn 650 Fondsenwervende Instellingen. Deze verantwoordelijkheid omvat onder meer: het ontwerpen, invoeren en in stand houden van een intern beheersingssysteem relevant voor het opmaken van en getrouw weergeven in de jaarrekening van vermogen en resultaat zodanig dat deze geen afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten bevat, het kiezen en toepassen van aanvaardbare grondslagen voor financiële verslaggeving en het maken van schattingen die onder de gegeven omstandigheden redelijk zijn.

Verantwoordelijkheid van de accountant

Onze verantwoordelijkheid is het geven van een oordeel over de jaarrekening op basis van onze controle. Wij hebben onze controle verricht in overeenstemming met Nederlands recht. Dienovereenkomstig zijn wij verplicht te voldoen aan de voor ons geldende gedragsnormen en zijn wij gehouden onze controle zodanig te plannen en uit te voeren dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat. Een controle omvat het uitvoeren van werkzaamheden ter verkrijging van controle-informatie over de bedragen en de toelichting in de jaarrekening. De keuze van de uit te voeren werkzaamheden is afhankelijk van de professionele oordeelsvorming van de accountant, waaronder begrepen zijn beoordeling van de risico's van afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten. In die beoordeling neemt de accountant in aanmerking het voor het opmaken van de jaarrekening relevante interne beheersingssysteem, teneinde een verantwoorde keuze te kunnen maken van de controlewerkzaamheden die onder de gegeven omstandigheden adequaat zijn maar die niet tot doel hebben een oordeel te geven over de effectiviteit van het interne beheersingssysteem van de vereniging. Tevens omvat een controle onder meer een evaluatie van de aanvaardbaarheid van de toegepaste grondslagen voor financiële verslaggeving en van de redelijkheid van schattingen die het bestuur van de vereniging heeft gemaakt, alsmede een evaluatie van het algehele beeld van de jaarrekening.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende geschikt is als basis voor ons oordeel.

Oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van de Vereniging Milieudefensie per 31 december 2006 en van het resultaat over 2006 in overeenstemming met de Richtlijn 650 Fondsenwervende Instellingen. Tevens zijn wij nagegaan dat het jaarverslag voorzover wij dat kunnen beoordelen verenigbaar is met de jaarrekening.

Amsterdam, 25 april 2007

Dubois & Co. Registeraccountants

M. Karman

A.P. Buteijn

11 Vooruitblik

11.1 Milieudefensie in 2007

'Het milieu staat onder druk, het klimaat verandert en natuurlijke hulpbronnen raken uitgeput. Al met al is het de vraag of ons welzijn net zo hard stijgt als onze welvaart.' Hier is geen milieu-activist aan het woord, maar het nieuwe kabinet van CDA, PvdA en CU. Het kabinet komt verrassend uit de hoek met maatregelen die in de luchtvaart- en autosector op weinig bijval kunnen rekenen: vervuilende auto's worden duurder, de accijns op diesel gaat omhoog, vliegtickets krijgen een heffing van 25 euro. Ook de klimaatdoelstellingen van het kabinet zijn ambitieus: 30 procent minder broeikasgassen in 2020 en 20 procent duurzame energie in datzelfde jaar. Het regeerakkoord betekent echt een stap vooruit in vergelijking met de magere jaren van voorgaande kabinetten. In 2007 zal moeten blijken of het kabinet echt durft door te pakken. De verleiding om de kool en de geit te sparen, ligt in Den Haag altijd op de loer.

Hiaten kent het regeerakkoord ook: de internationale paragraaf is bijvoorbeeld teleurstellend, er staat niets in over ontbossing en biodiversiteit. Geen bindende regels voor maatschappelijk verantwoord ondernemen. Vliegveld Lelystad dat overloop dreigt te worden van Schiphol. Nog geen maatregelen om de overal in het open groene landschap oprukkende bedrijventerreinen tegen te houden. Al stemmen de uitspraken van minister Cramer in dit geval wat optimistischer. Er blijft genoeg te wensen over en genoeg om voor te knokken. Dat zal Milieudefensie in 2007 zeker doen. Maar wel in de wetenschap dat de kans om gehoor te vinden groter is dan in jaren.

In de eerste helft van 2007 ligt de prioriteit voor Milieudefensie bij de bio-industrie. Het burgerinitiatief 'Stop fout vlees' haalt als eerste burgerinitiatief de Tweede Kamer. Daar is Milieudefensie trots op. Milieudefensie heeft laten zien hoezeer mensen zich betrokken voelen bij de problemen die de bio-industrie veroorzaakt. Nederland is toe aan hervorming van de bio-industrie, in 2007 moet blijken of de politiek die uitdaging aan durft te gaan. De uitkomst van het kamerdebat is mede bepalend voor hoe Milieudefensie met dit thema verder gaat.

FOTO: THOMAS SLIJPER

In de eerste helft van 2007 geeft Milieudefensie verder prioriteit aan de luchtkwaliteit. Langs ruim 400 stadswegen voldoet de luchtkwaliteit niet aan de Europese gezondheidsnormen. Dat blijkt uit een inventarisatie door Milieudefensie van gemeentelijke luchtkwaliteitsrapporten. Bij een vorig onderzoek in september 2005, waren dat er nog 200. Milieudefensie voert campagne om de gemeenten te bewegen een tandje bij te schakelen bij het nemen van concrete maatregelen om de lucht schoner en gezonder te maken. Met een reclamecampagne in dagbladen en op de radio kaart Milieudefensie de problemen aan die Shell veroorzaakt in Nigeria. In dit Afrikaanse land vervuult Shell al decennialang de grond met lekkende olieleidingen en de lucht met giftige gassen. De spotjes en advertenties parodiëren de nieuwste Shell-reclames waarmee de oliemaatschappij een milieuvriendelijk imago probeert te verwerven. Shell profileert zich in

haar campagne als een creatieve en duurzame oplossing van energieproblemen. Milieudefensie wil Shell met deze campagne aanmoedigen dat in daden om te zetten door haar problemen in Nigeria op te lossen.

Vanaf ongeveer de zomer wordt het klimaat belangrijk. Milieudefensie wil haar initiatief om de klimaatdoelstellingen van het kabinet te vertalen in een klimaatwet met jaarlijkse tussen-doelen handen en voeten geven en daar actief de boer mee op. Bovendien wil Milieudefensie de vier grote Nederlandse banken – ABN Amro, Fortis, Rabo en ING – prikkelen, na de eerste laagdrempelige maatregelen, nu ook de klimaatschade van hun investeringen structureel te verlagen. Samen beschikken zij over meer dan 2.700 miljard euro die zij uitzetten als investeringen en leningen. Hiermee financieren ze jaarlijks een CO₂-uitstoot die ruim drie keer zo groot is als de uitstoot van heel Nederland. Ook de klimaatbijdrage van het vliegverkeer – in Nederland nu ongeveer 10 procent – kan in 2007 op extra aandacht van Milieudefensie rekenen. Bij ongewijzigd beleid dreigt die bijdrage namelijk te verdubbelen.

Op het moment dat dit jaarverslag wordt vastgesteld door de ledenvergadering van Milieudefensie, beslist de jaarvergadering van Friends of the Earth Europe over een Europese klimaatcampagne. Als dat plan wordt aangenomen, gaat het in 2008 van start.

Vanaf de tweede helft van 2007 krijgt de wildgroei aan nieuwe bedrijventerreinen eveneens prioriteit. Milieudefensie pleit voor het openhouden van het groene landschap. Dat kan makkelijk, want de meeste ruimteclaims voor nieuwe bedrijventerreinen blijken in de praktijk zwaar overtrokken. Dat heeft Milieudefensie in 2006 keer op keer met onafhankelijk onderzoek aangetoond. Bovendien wordt er nog vrijwel niets aan herstructurering van bestaande, verouderde en vaak deels verlaten bedrijventerreinen gedaan. In 2008 wordt het beleid door de Tweede Kamer geëvalueerd. Milieudefensie wil er van meet af aan bij zijn om de inzet van de afgelopen jaren te verzilveren.

Ook intern heeft Milieudefensie zichzelf voor 2007 enkele doelen gesteld. Allereerst wordt de organisatie doorgelicht op overlap van werkzaamheden. Het streven is daardoor meer middelen vrij te maken voor de campagnes. In 2006 voldeed Milieudefensie al voor een belangrijk deel aan de Code Wijffels. In 2007 gaat Milieudefensie verder op het ingezette spoor van goed bestuur en wordt de code verder uitgewerkt en geïmplementeerd. Medio 2007 voldoet Milieudefensie volledig aan de Code Goed Bestuur.

In 2007 wordt de huisstijl van Milieudefensie aangepast. Deze aanpassing wordt tegen de zomer van kracht. Dit jaarverslag is al uitgevoerd volgens de nieuwe huisstijlregels.

11.2 Begroting 2007

Beschikbaar voor doelstelling	Begroting 2007	Werkelijk 2006
Baten uit eigen leden- en fondsenwerving		
<i>Contributies</i>	783	659
<i>Donaties, giften en schenkingen</i>	2.318	2.115
<i>Nalatenschappen</i>	20	1
	<hr/> 3.121	<hr/> 2.775
Kosten eigen leden- en fondsenwerving		
<i>Wervingskosten</i>	441	353
<i>Uitvoeringskosten</i>	163	133
	<hr/> 603	<hr/> 486
(in percentage)	19,3	17,5
Netto baten is totaal eigen fondsenwerving	<hr/> 2.518	<hr/> 2.288
Baten uit verkoop artikelen		-3
Aandeel in acties van derden		
<i>Nationale Postcode Loterij</i>	1.361	1.884
Beschikbaar uit fondsenwerving	<hr/> 3.879	<hr/> 4.169
Subsidies overheden en anderen	3.074	3.081
Resultaat beleggingen		
Overige baten en lasten	25	22
Totaal beschikbaar voor doelstelling	6.977	7.272

Bestedingen aan doelstellingen

Voorlichting en kennisvergaring		
<i>Servicelijn en ledenadministratie</i>	641	586
<i>Magazine en website</i>	198	221
<i>Uitvoeringskosten</i>	705	578
	<hr/> 1.543	<hr/> 1.386
Achterban ondersteuning		
<i>Lokale activiteiten</i>	59	39
<i>Uitvoeringskosten</i>	443	285
	<hr/> 501	<hr/> 324

(vervolg bestedingen aan doelstellingen)	Begroting 2007	Werkelijk 2006
Campagnes en projecten binnenland		
<i>Landbouw en Voedsel</i>	111	219
<i>Uitvoeringskosten</i>	352	350
<i>Globalisering</i>		20
<i>Uitvoeringskosten</i>		58
<i>Ruimte en Landschap</i>	83	201
<i>Uitvoeringskosten</i>	307	355
<i>Verkeer</i>	185	182
<i>Uitvoeringskosten</i>	397	365
<i>Klimaat en Energie</i>	135	197
<i>Uitvoeringskosten</i>	339	263
<i>Jongeren</i>	47	57
<i>Uitvoeringskosten</i>	285	189
<i>Totaal overige projecten</i>	62	75
<i>Uitvoeringskosten</i>	710	559
<i>Nog te verdelen activiteitengeld</i>	352	
	<hr/> 5.006	<hr/> 3.089
Projecten buitenland		
<i>Diverse projecten</i>	961	1.274
<i>Uitvoeringskosten</i>	680	704
	<hr/> 1.641	<hr/> 1.978
Totaal besteed aan doelstelling	7.051	6.776
Resultaat	-73	496
	6.977	7.272

Totaal uitvoeringskosten

Personeelskosten		
<i>Salariskosten</i>	3.429	3.003
<i>Overige personeelskosten</i>	235	168
83,7%	<hr/> 3.664	<hr/> 3.171
Huisvestings- en kantoorkosten		
<i>Huisvestingskosten</i>	290	287
<i>Kantoorkosten</i>	247	228
12,3%	<hr/> 537	<hr/> 515
Bestuur- en verenigingskosten		
<i>Bestuurskosten</i>	12	6
<i>Verenigingskosten</i>	168	147
4,1%	<hr/> 179	<hr/> 153
Totaal uitvoeringskosten	4.381	3.839

Op 18 november 2006 heeft de Algemene Ledenvergadering van Milieudefensie de hoofdlijnenbegroting goedgekeurd. Hierin zijn de beleidslijnen voor 2007 vastgelegd. Op basis van deze beleidslijnen is de begroting opgesteld. De begroting sluit met een tekort van € 74.000.

Het tekort wordt gedekt door een onttrekking uit de bestemmingsreserve overlopende projecten van € 14.000 en een onttrekking uit het bestemmingsfonds juridische procedures van € 60.000.

Onder projecten buitenland zijn verantwoord de samenwerkingsverbanden met verwante organisaties in Nederland en het buitenland. In 2006 gaat het om drie mede door DGIS gefinancierde programma's namelijk 'Nature and Poverty', 'Corporate Social Responsibility and sustainable Development' en 'Safeguarding People's Livelihoods'.

11.3 Meerjarenraming 2008-2011

Meerjarenraming Milieudefensie 2007 - 2011 (x 1.000 euro)	2007	2008	2009	2010	2011
Beschikbaar voor doelstellingen					
baten uit eigen fondsenwerving	3.121	3.360	3.510	3.660	3.810
kosten eigen fondswerving	441	473	475	477	481
uitvoeringskosten	163	168	173	179	183
(in % van baten uit eigen fondsenwerving)	0,19	0,19	0,18	0,18	0,17
netto baten eigen fondsenwerving	2.518	2.719	2.862	3.004	3.147
aandeel acties van derden (Nationale Postcode Loterij)	1.361	1.361	1.361	1.361	1.361
subsidies overheden ea	3.074	3.135	3.198	3.262	3.327
overige baten en lasten	25				
Totaal beschikbaar voor doelstelling	6.977	7.215	7.420	7.627	7.835
Besteding aan doelstellingen					
voorlichting en kennisvergaring	839	889	924	960	997
uitvoeringskosten	705	728	752	775	791
achterbanondersteuning	59	44	45	46	47
uitvoeringskosten	443	448	462	477	487
campagnes en projecten binnenland	1.935	1.923	1.951	1.977	2.055
uitvoeringskosten	3.071	3.183	3.286	3.390	3.458
Totaal besteed aan doelstelling	7.051	7.215	7.420	7.627	7.835
resultaat	-74	0	0	0	0
fte	72,4	72,4	72,4	72,4	72,4
Kengetallen					
Groei in					
netto baten eigen fondsenwerving	10%	8%	5%	5%	5%
totaal beschikbaar voor doelstelling	0%	3%	3%	3%	3%
in percentage van totaal beschikbaar voor doelstelling					
voorlichting en kennisvergaring (inclusief uitvoeringskosten)	22%	22%	23%	23%	23%
achterbanondersteuning (inclusief uitvoeringskosten)	7%	7%	7%	7%	7%
campagnes en projecten (inclusief uitvoeringskosten)	72%	71%	71%	70%	70%

In de meerjarenraming 2007 - 2011 is de begroting 2007 opgenomen. Milieudefensie verwacht een gelijkmatige stijging in zowel de bestedingen als in de inkomsten uit subsidies en uit netto baten in eigen fondsenwerving. Voor de laatstgenoemde post is een wervingsprogramma opgesteld tot en met 2008 waarbij in 2008 rekening gehouden is met een groei van 8 procent. Voorzichtigheidshalve is vanaf 2009 rekening gehouden met een groei van 5 procent. De Nationale Postcode Loterij is gesteld op € 1.361.000

De missie van Milieudefensie

Statutaire doelstelling

(Uit: Statuten vastgesteld door de ALV van 26 november 2005). De vereniging stelt zich ten doel een bijdrage te leveren aan het oplossen en voorkomen van milieuproblemen en het behoud van cultureel erfgoed, alsmede te streven naar een duurzame samenleving dit alles op mondiaal, landelijk, regionaal en lokaal niveau, in de meest ruime zin en een en ander in het belang van de leden van de vereniging en in het belang van de kwaliteit van het milieu, de natuur en het landschap in de meest ruime zin voor huidige en toekomstige generaties.

De vereniging tracht haar doel te bereiken door: Het kritisch volgen van al die ontwikkelingen in de samenleving die effect hebben op het gebied van milieu, natuur, landschap en duurzaamheid, het beïnvloeden van de besluitvorming daarover door middel van het gebruikmaken van alle daartoe geëigende en geoorloofde middelen, het verrichten dan wel doen verrichten van onderzoek, het verspreiden en verstrekken van informatie in de meest ruime zin, het verkrijgen van gerechtelijke uitspraken en het uitvoeren van alle handelingen en acties die de vereniging nodig acht om haar doel te bereiken.

Missie

(Uit: visiedocument vastgesteld door de ALV van 20 november 2004). Milieudefensie wil een duurzame, schone wereld waarin het goed toeven is, en waarin het draagvermogen van de aarde volledig wordt gerespecteerd en ten goede komt aan de gehele wereldbevolking.

Milieudefensie streeft het volgende toekomstbeeld na:

De natuurlijke rijkdommen van de aarde zijn op efficiënte wijze ingezet ten behoeve van de gehele wereldbevolking met een rechtvaardige verdeling van de beschikbare milieugebruiksruimte voor een ieder. Voldoende grondstoffen, energie en natuurwaarden blijven beschikbaar voor vele toekomstige generaties. Hergebruik, minimale emissies, herwinbare energie en natuurbehoud zijn algemeen aanvaarde

basisprincipes. De materiële welvaart heeft een niveau waarop een prettig en veilig leven gegarandeerd is zonder dat mens en milieu ondergeschikt zijn aan de economie.

Met milieu, levende natuur en natuurlijke hulpbronnen wordt verantwoord en respectvol omgegaan.

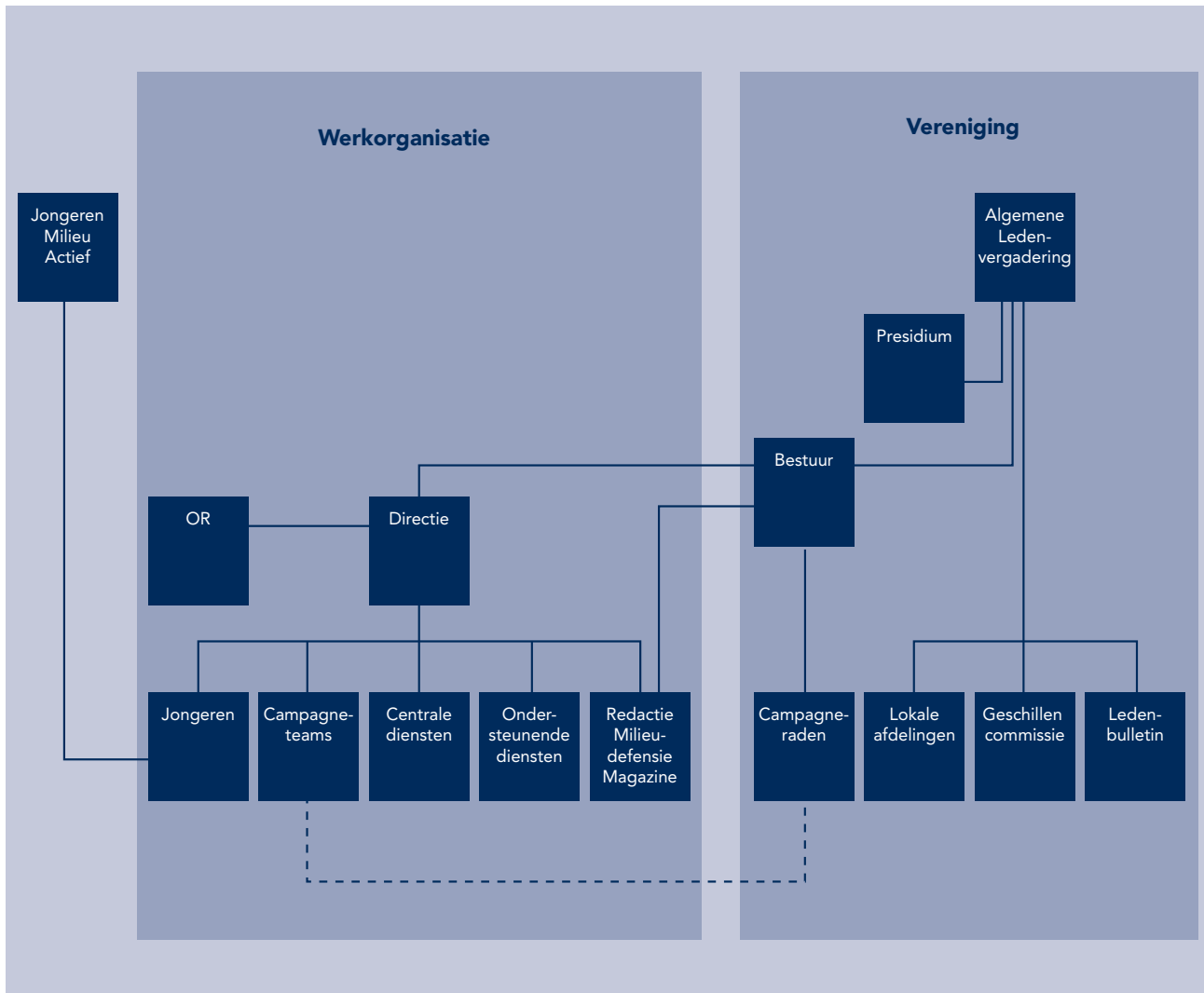
Strategie

Milieudefensie tracht dit te verwezenlijken door:

- helder te maken dat een structurele oorzaak van milieubederf en uitputting van grondstoffen gelegen is in een te eenzijdige gerichtheid op vrije markt en economie; en wervende, realistische correcties hierop naar voren te brengen
- met het uitdragen van standpunten en stellingen namen weliswaar helder positie te kiezen, maar altijd gericht op het behalen van resultaat en op beïnvloeding van het maatschappelijk debat
- samen met mensen effectieve druk en hindermacht te ontwikkelen op die plekken in de samenleving waar de beslissingen vallen
- vanuit de ecologische invalshoek van duurzaamheid ook oog te houden voor de daarmee verweven maatschappelijke en sociale aspecten
- mensen inzake de milieuproblematiek te mobiliseren op zowel hun verantwoordelijkheid voor de toekomst als een gevoel van urgentie en eigenbelang; en overstijgende en/of abstracte milieuproblemen te vertalen naar de betekenis ervan voor de mens in zijn eigen leefomgeving
- te stimuleren dat onderzoek naar en analyse van milieuproblemen en mogelijke oplossingen blijft plaats vinden, en de kennis hierover te verspreiden.

Rechtsvorm en organisatiestructuur

Milieudefensie is een vereniging en kent een bestuur, een landelijk bureau en lokale groepen. Hieronder vindt u het organogram.

- Milieudefensie kent de volgende vijf campagneteams: Verkeer, Globalisering, Ruimte en Landschap, Landbouw en Voedsel, Klimaat en Energie.
- Centrale diensten zijn: Pers en Publiciteit, Netwerk (achterbanondersteuning en -ontwikkeling), Activiteitenteam, Fondsen- en ledenwerving.
- Ondersteunende diensten zijn: Financiën, Automatisering, Personeelszaken, Interne dienst, Secretariaat

- - - - - = Op campagneniveau kunnen leden (en niet-leden) meedenken, adviseren en meepraten over inhoud, strategie en de concrete invulling in de vorm van activiteiten

Autonomie lokale afdelingen

Lokale afdelingen van Milieudefensie werken op plaatselijk niveau aan de doelstellingen van de vereniging zoals die zijn omschreven in de statuten. Lokale afdelingen zijn zelfstandig voor wat betreft de eigen organisatie (vergaderfrequentie, keuze van acties) zolang dit past binnen het Algemeen Beleidsplan. Een en ander is vastgelegd in het Afdelingenreglement dat is vastgesteld tijdens de Algemene Ledenvergadering van 17 mei 2003.

Internationaal netwerk

Milieudefensie is de Nederlandse tak van Friends of the Earth International. Friends of the Earth telt 71 lidorganisaties in evenzoveel landen plus zestien geassocieerde leden. Milieudefensie vindt het belangrijk om te investeren in het netwerk van Friends of the Earth (FoE). Want hoe sterker de FoE-organisaties in het buitenland, hoe sterker het netwerk, hoe beter Milieudefensie uit de verf komt. Zo wordt de legitimiteit van het werk van Milieudefensie verhoogd door ons lidmaatschap van het FoEnetwerk. Verder is samenwerking met onze FoE-collega's van belang omdat de meeste milieuproblemen om een mondiale aanpak vragen. En samenwerking vergroot de politieke invloed van de milieubeweging. Dat is bijvoorbeeld van belang binnen de Europese Unie, waar steeds meer wetten en regels vandaan komen. Milieudefensie speelt op verschillende manieren een rol in het netwerk van Friends of the Earth. Door middel van het project Growing Together droeg Milieudefensie in 2005 bij aan de versterking van onze zusterorganisaties in de nieuwe EU-landen. Het ging daarbij om kennisuitwisseling, training en advies op het gebied van fonds- en ledenwerving, communicatie en activisme. Milieudefensie neemt bovendien deel aan het bestuur van FoE-Europe (FoEE). In die rol kan Milieudefensie meehelpen het beleid van FoEE tot uitvoer te brengen en het netwerk verder te versterken.

Colofon

Tekst: Victor van den Belt en Jim Klingers
Vormgeving: Eric Mels Grafische vormgeving, Hoorn
Druk: Macula, Boskoop
Natuurlijk gedrukt op 100% gerecycled papier
© Juni 2007, Milieudefensie, Amsterdam

Milieudefensie – Friends of the Earth Netherlands
Bezoekadres: Nieuwe Looiersstraat 31, Amsterdam
Postadres: Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam
Servicelijn: 020 6262 620
Fax: 020 5507 310
E-mail: service@milieudefensie.nl
Internet: www.milieudefensie.nl
Jongerenorganisatie JMA: 020 5507 436 / www.jma.org

Foto omslag: Michiel Wijnbergh